

T. C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYAL YAPI VE SOSYAL DEĞİŞME BİLİM DALI

BİLGİ SOSYOLOJİSİ IŞIĞINDA
KİMLİK SORUNU

DOKTORA TEZİ

MEHMET CÜNEYT BİRKÖK

Prof. Dr. MUSTAFA E. ERKAL,
Danışman

İSTANBUL 1994

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
<u>Tablolar Listesi</u>	v
<u>Grafikler Listesi:</u>	vi
<i>Takdim</i>	1
<i>I.TEORİK BÖLÜM</i>	13
A.BİLGİ SOSYOLOJİSİ	13
1. <u>Konusu ve Kapsamı</u>	13
2. <u>Sosyoloji ile İlişkisi</u>	23
3. <u>Diğer Disiplinler ve Bilgi Sosyolojisinin Sosyal Gerçeğe Bakışı</u>	33
4. <u>Teori ve Problemler</u>	36
B. SOSYALLEŞME ve KİMLİK	41
1. <u>Sosyalleşme</u>	42
2. <u>Kimlik</u>	64
a) <u>Bilgi Sosyolojisi ve Kimlik:</u>	65
b) <u>Benlik, Kişilik ve Kimlik</u>	67
c) <u>Kimlik Türleri</u>	72
(1) <u>Kimliğin Oluşumu</u>	74
(2) <u>Kimlik Seçimi</u>	75
(3) <u>Kimlik Unsurlarının Çatışması</u>	78
d) <u>Kültürel ve Millî Kimlik</u>	81

e) <u>Türk Kimliğinin Kültürel Özellikleri:</u>	86
f) <u>Kimlik Hakkında Temel Kabuller</u>	90
(1) <u>Değişkenlik</u>	90
(2) <u>Ferdî İlişkiler Fonksiyonu</u>	92
(3) <u>Sosyal Fenomen</u>	93
C. KİMLİK TEORİLERİ	95
1. <u>Sembolik Etkileşimci Teori</u>	96
2. <u>Sosyal Kimlik Teorisi</u>	97
3. <u>Referans Grup Teorisi</u>	99
4. <u>İtibarî Kimlik Teorisi</u>	101
5. <u>Gösterilen Benlik Teorisi</u>	102
6. <u>Ego Gelişmesi Teorisi</u>	103
7. <u>Birikim Teorisi</u>	104
8. <u>Sosyal Dağılma Teorisi</u>	105
D. ETNİK KİMLİK ve ETNİKLİK KAVRAMLARI	113
1. <u>Etniklik</u>	114
2. <u>Grup Şuru</u>	119
3. <u>Etnik İşaret</u>	123
4. <u>Etnik Grup ve Irk Gurubu</u>	123
5. <u>Etnik Milliyetçilik</u>	125
6. <u>Bağımsız Değişkenler ve Etniklik</u>	126

E. KÜLTÜREL DEĞİŞME AÇISINDAN ETNİKLİK	132
1. <u>Kültürel Çoğulculuk</u>	133
2. <u>Kültürleşme</u>	138
3. <u>Eritme</u>	144
a) <u>Eritme ve Etnikliğin Kayboluşu</u>	146
b) <u>Eritme ve Kültürleşme Karşılaştırılması</u>	150
4. <u>İntibak</u>	151
II. TATBİKÎ BÖLÜM	157
A. ANKETİN HAZIRLANMASI	157
B. ANKET SONUÇLARI VE DEĞERLENDİRİLMESİ	162
<i>Sonuç</i>	200
Ek. Anket	211
KAYNAKLAR	214

Tablolar Listesi

Tablo 1: Eritme değişkenleri:.....	154
Tablo 2: Toplam cevaplanan soru miktarları:.....	170
Tablo 3: Cinsiyet dağılımı:.....	172
Tablo 4: Gelir dağılımı:.....	173
Tablo 5: İkinci grup soruya verilen cevap miktarları ve oranları:	180
Tablo 6: “Millî” olduğu düşünölen kimlik referansları ve önem sıralaması:.....	182
Tablo 7: Dört bağımsız değişkenin kıyaslanması:.....	186
Tablo 8: Etniklik-Din kıyaslamasında <i>Etnikliği</i> seçen erkekler:.....	190
Tablo 9: Etniklik-Din kıyaslamasında <i>Etnikliği</i> seçen kadınlar:.....	191
Tablo 10: Türklüğün etniklik veya cinsiyet ile kıyaslanması:	199
Tablo 11: Önemli kimlik özellikleri:.....	203
Tablo 12: Aynı kimlik unsurunu taşıyan grup üyeleriyle ortak değerler:.....	205
Tablo 13: Aynı kimlik unsurlarını taşıyan grup üyelerinin ortak özellikleri:.....	207

Grafikler Listesi:

Grafik 1: Soru Guruplarının cevaplanma yüzdeleri:.....	170
Grafik 2: Toplam cevaplanan soru miktarları ve yüzdeleri:.....	171
Grafik 3: Cinsiyet dağılımı:.....	172
Grafik 4: Gelir dilimleri:.....	174
Grafik 5: Cevaplama yüzdeleri:.....	176
Grafik 6: Anket kağıtlarına göre birinci guruba verilen cevap miktarları:.....	177
Grafik 7: Ankete katılanların birinci guruptaki soruyu cevaplandırma miktarları.:.....	178
Grafik 8: İkinci grup soruya verilen cevapların dağılımı:.....	181
Grafik 9: Seçilen millî kimlik beyanları:.....	183
Grafik 10: Etniklik-Din kıyaslaması, kadın ve erkek dağılımı:...	188
Grafik 11: Etniklik-Din kıyaslaması, toplam oranlar:.....	189
Grafik 12: Cinsiyet-Türklük kıyaslaması, kadın ve erkek dağılımı:	192
Grafik 13: Cinsiyet-Türklük kıyaslaması, toplam oranlar:.....	193
Grafik 14: Etniklik-Türklük kıyaslaması, kadın ve erkek dağılımı:	194
Grafik 15: Etniklik-Türklük kıyaslaması, toplam oranlar:	195

Grafik 16: Cinsiyet-Dinî kimlik kıyaslaması, kadın erkek dağılımı:	196
Grafik 17: Cinsiyet-Dinî kimlik kıyaslaması, toplam oranlar:.....	197
Grafik 18: Cinsiyet-Etniklik kıyaslaması, kadın erkek dağılımı:....	198
Grafik 19: Cinsiyet-Etniklik kıyaslaması, toplam oranlar:.....	199

T a k d i m

“Ben kimim?” sorusu insanlık tarihinin ilk dönemlerinden beri düşünce sistemlerinin merkezî sorusu olma niteliğini korumuştur. Sadece düşünce sistemlerinde değil, ferdi düşüncede bile varlık idraki, bu temel sorunun sorulmasıyla başlamaktadır. İnsan düşüncesi “ne?” sorusuna bir cevap teşkil edebilecek fizikî özellikleri olan unsurları daha kolay algılayabilmektedir. Basit bir gözlemle bile gerek kendi fizikî varlığımız gerekse eşya hakkındaki temel bilgileri kolaylıkla sağlayabiliriz. Beş duyumuz yapı hakkındaki bu bilgileri çeşitlendirir, ancak tatmin edici boyutlara ulaştıramaz. Çünkü inceleyen ve incelenen insan unsurudur ve çok karmaşık, değişken, soyut özellikler arz etmektedir. Soruyu ve cevapları da yine kendisi üretmektedir.

Maddî olmayan özelliklerin ötesindeki bu soyut unsurlar, insanın manevî varlığında esasen mevcut olan potansiyelden, sosyalleşme yoluyla vücut bulan diğer mekanizmalar vasıtasıyla idrak edilir. Bu mekanizmalar ilk kuruluş aşamasından itibaren “ben kimim” sorusunu işleme sürecine girerler. Bu, ferdin ne olduğunun belirlenmesi sürecidir ve insan ömrünün tümünü kapsamı itibarıyla de dinamik ve çok boyutludur. Onun ferdî hayattaki bu özelliği sosyal yapıya, toplumsal hayata ve dolayısıyla de çağlara yansiyarak sosyolojinin konusu olmaktadır.

Bu durumu sosyal realite kavramıyla karşılamak yanlış olmayacaktır. Tarihin akışı içinde bir toplumun belli bir anda yukarıdaki soruya toplumsal cevap olarak teşkil edilmiş sosyal realitesi vardır. Zaman ve mekân itibariyle bu görünümün, diğer toplumlarınkinden farklı olacağı tabiidir. İşte bu kolektif bilgi, başka bir deyişle bilginin kolektif, sosyal tabiatı bilgi sosyolojisinin konusunu oluşturur. Daha genel bir ifadeyle bilgi sosyolojisinin konusu toplumda mevcut olan vakıalardır.

Bilgi sosyolojisinin yüklendiğı görevler iki bakımdan ele alınabilir. Birincisi, sosyal realitelerdeki farklılıklar ve benzerlikler gibi, bilgide mevcut olan farklılıklar ve benzerliklerdir. Bilgi, aynı sosyal realitede bile farklı karakterler serd edebileceğı gibi, benzer nitelikte de olabilmektedir. Bilginin benzerlikler ve farklılıkları bir rölative meselesidir ve bilgi sosyolojisini gerekli kılmaktadır. İkincisi ise, bilgiyi tasnif etmektir. Bu tasnif hiyerarşik olarak değışik guruplar halinde yapılabilir. Böylece hiyerarşik olarak üst sırada bulunan bilginin hakimiyeti, değışme niteliğı, diğer tür bilgileri etkilemesi gibi ilişkiler ortaya çıkarılabilir. En önemli sonuç ise, bilginin toplumu nasıl şekillendirdiğıdir. Böylece, toplumsal bilginin kimlik bilgisi haline dönüşmesi esnasında, bilginin izafî ve etkileşimci tabiatı incelenebilir.

Kimlik konusu sosyolojinin uğraştığı ana sahalardan biridir. Sosyolojinin alt dalları itibariyle bu konu daha ziyade “sosyal psikoloji” ve “bilgi sosyolojisi” alanlarında incelenmektedir. Son yıllarda bilgi sosyolojisi sahası gerek teorik gerekse ampirik olarak oldukça ihmal edilmiştir. Buna rağmen branşın sosyolojik yaklaşımı, ortaya koymak istediğimiz mesele bakımından oldukça uygun teorik görüşler önermektedir. Çalışmada bilgi sosyolojisini kullanmaktaki en önemli maksat budur.

Bilgi sosyolojisi, çeşitli sistemlere uygulandığında göstermektedir ki, aynı fenomenin alternatif açıklamaları mümkündür ve mevcut herhangi bir problemin komple olarak anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır.¹ Çok yönlü açıklama yapmak bilgi sosyolojisinin amacı olmamakla beraber, teori ve metotları, ilgilenilen herhangi bir fenomene mükemmel bir şekilde uymaktadır. Konu ile ilgili tüm değişkenler, ölçüler, alternatifler, birlikte değerlendirilebilmektedir. Bu bakımdan bilgi sosyolojisi aynı zamanda ampirik, pragmatik, fonksiyonalist gibi tüm ekol ve metotlar tarafından kolaylıkla kullanılabilir.

¹I. L. Horowitz, Philosophy, Science and the Sociology of Knowledge. Thomas Publisher, Illinois, 1961, s. 106-7.

Doğrudan *bilgi sosyolojisinde kimlik* konusu ile ilgili sadece bir teorik değerlendirme mevcuttur. Bu da Peter Berger'in 1966 yılında yayınlanmış olan "*Bilgi Sosyolojisinde bir Problem Olarak Kimlik*" başlıklı makalesidir.²

Bu çalışmada, sosyal psikolojideki davranışçı teoriler, epistemolojik temellere dayandırılarak işlenmektedir. Böylece, hem bilgi sosyolojisinin, hem de diğer branşların dar sınırları genişletilmektedir. Berger, bilgi sosyolojisi yaklaşımı ile C. H. Mead'ın sosyal davranış teorisi arasında ilişki kurarak, psikolojik bilginin, daima *dünya hakkındaki genel bilginin* bir parçası olduğunu ortaya koymaktadır. Böylece, *kimlik*, yürürlükteki bilginin bir fonksiyonu olmaktadır. Aşağıda bu teori, çalışmamızda kullanılan hatlarıyla değerlendirilmektedir.

Sosyal psikoloji, ferdî bilincin sübjektif realitesinin sosyal olarak yapılandığı şeklinde; sembolik etkileşimci ekol ise, rol ve referans grup teorileri ile bilgi sosyolojisinde kullanılabilir çözümlemeler serd etmektedirler. Bu yargıları kimlik konusunda değerlendirdiğimizde ortaya çıkan görüş şudur: Fert, içinde yaşadığı toplumun diğer üyeleriyle sosyal ilişkiye girerek onların kendisi

²P. Berger, "*Identity as a Problem in the Sociology of Knowledge*." Journal of Sociology, VII, s. 105-15, 1966.

hakkındaki intibalarını içselleştirip kimliğini teşekkül ettirmektedir. Bu görüş, bilgi sosyolojisi açısından teorik olarak eksiktir. Çünkü, sosyal psikolojide sadece toplumun ferdi (veya ferdî bilinci) şekillendirmesi ele alınmıştır. Oysa ferdin de toplumu etkilediği açıktır. Bu karşılıklı ilişki bilgi sosyolojisinde, genel olarak realitenin sosyal yapısıyla ilgilenirken bilincin de bir sosyolojik kritiğinin yapılmasıyla ortaya konulmaktadır.³ Böyle bir yaklaşım, bilincin sosyal boyutta bir bilgi üretim merciî olması sebebiyle gereklidir. Hangi aşamada olursa olsun bilgiyi üreten, işleyen ve kullanan yine ferdî bilinçtir. Bilincin sosyolojik analizi hem toplumdaki objektif realiteyi hem de bunun fert nezdindeki sübjektif durumunu incelemeyi gerektirir. Bilgi sosyolojisinin kimlik analizleri bu temel noktadan hareketle sosyal realite ve ferdî realite arasındaki ilişkiyi değerlendirmektedir.

Böylece bilinç, bir realite olarak iki veçhesiyle ele alınmaktadır: Dünya hakkındaki mâlumatı içeren temel alınmış ve objektifleştirilmiş bilgi, objektif realite (buna sosyal realite de denebilir); ferde göre sübjektif olarak kabul edilmiş ve ferdî ilişkileri

³P. Berger, "*Identity as a Problem in the Sociology of Knowledge.*" in Towards the Sociology of Knowledge: Origin and Development of a Sociological Thought Style. G. W. Remmling (ed.), Routledge & Kegan, London, 1973, s.273.

oluşturan sübjektif realite (veya psikolojik realite). Aslında realite tektir, fakat bir veçhesi genel ve esas alınmış toplum boyutundaki görünüm, diğeri ise bunun fert nezdindeki bir görünümüdür.

Objektif (veya sosyal) realite kısaca ferdin topluma baktığında görebileceği her şeydir. Bu realite, aynı zamanda yaşayan gerçekliktir ve fertler vasıtasıyla canlılığını sürdürmektedir. Tarihe mal olmuş ve artık yaşamayan veya diğerk toplumlarda yaşatılan başka sosyal realiteler de mevcuttur. Ancak, bu dış realiteler, incelenilen toplumu doğrudan etkileyen objektif realite kapsamına girmezler. Objektif realite unsurlarına ferdin ulaşabilirliği gereklidir.

Analizin diğerk unsuru sübjektif veya ferdî realitedir. Yukarıda belirtilen objektif realitenin sübjektifleştirilerek, başka bir deyişle algılanarak içselleştirilmesiyle, ferdî bilinçte veya psikolojide tezahür eden izdüşümüdür. Bu veçhe, sosyal psikolojide, *psikolojik fenomenler* olarak adlandırılmıştır ve sosyal güçler tarafından şekillendirildiği öne sürülmektedir. Bu ‘süreç’e genel olarak sosyalleştirme de denilmektedir. Ancak, sosyal realite statik bir sonuç, yani toplum ile ferdin basit bir görünümü değildir. Toplumun ferdi sosyalleştirerek onu bünyesinin sadece bir parçası haline getirdiğini düşünmek yanlıştır. Toplum ile fert arasında diyalektik bir ilişki mevcuttur. Bu bakımdan bilgi sosyolojisi, sosyal psikoloji gibi sadece psikolojik teoriler serd etmez. Aynı zamanda, realitelerin birlikte var

oluşlarıyla ve etkileşimleriyle ilgili teoriler üzerinde de durur. Bilgi sosyolojisi sosyalleştirmeyi, sadece ferdî bilincin toplum tarafından şekillendirmesi olarak almamakta, fert ve toplum arasında karşılıklı bir ilişkiyi de değerlendirmektedir. Genel olarak bilgi, böyle bir ilişki çerçevesinde üretilmektedir. Bu süreç, bilginin toplumu şekillendirmesi, toplumun da bilgiyi üretmesi şeklinde sürmektedir.

Fert, objektif bilgiyi içselleştirerek aynı zamanda toplumu da meydana getirmektedir. Fakat bu basit bir tekrar veya çoğaltma süreci değildir. Fert, kendi potansiyeline uygun olarak bu bilgiyi işlemektedir. Eğer böyle bir sübjektifleştirme olmasaydı, ferdî varlık ve dolayısıyla toplum da olamazdı. Toplum, fertlerdeki içselleştirilmiş mefhumlarla varlığını sürdürmektedir. Ferdî realite meydana geldikten sonra toplumla ilgili değerlendirmeler, artık dışa dönük analizlerle değil, sosyal realitenin halihazırda var olduğu iç dünyada bir değerlendirmeye halledilir. “Başarılı bir şekilde sosyalleşmiş ferdin psikolojisi, toplumun objektif realite olarak tarif ettiğini tasdik eder. Fert artık dışa dönerek erkek ve kadının tabîî hassalarıyla ilgili bilgi arama ihtiyacında değildir. Bu sonucu basit bir murakabeyle elde eder. Kim olduğunu bilir. Buna uygun hisseder. Kendini, içinden geldiği gibi yönetir; çünkü sıkıca içselleştirilmiş idrak ve duygusal

yapı, alternatif bir yönetimi gereksiz ve hatta imkânsız kılar.”⁴ Sübjektif realitelerin bir yansıması olarak düşünebileceğimiz objektif realite, sürekli yenilenirken değişmektedir.

Bu yaklaşım -toplum ile ferdî bilinç arasındaki diyalektik ilişki- çerçevesinde fert, sosyalleşirken ve sosyalleştikten sonra da toplumu etkileyebilmektedir. Yaşadığı tecrübelerde, kendi realitesine uygun idrak ve duygusal tavırlarla sosyal realiteye cevap vermektedir.⁵ Böylece kimlik, algılanan sosyal bilginin ferdî realitede şekillenmesiyle teşekkül etmektedir. Berger’e göre sosyalleşme, objektif ve sübjektif realitelerin birbirine göre bir simetrisidir.⁶ Bu simetrinin derecesine göre başarılı bir sosyalleşmeden veya sağlıklı bir kimlik yapısından söz edilebilir. Bir ferdin taşıdığı kimlikler ne

⁴P. Berger, "Identity as a Problem in the Sociology of Knowledge." in Towards the Sociology of Knowledge: Origin and Development of a Sociological Thought Style. G. W. Remmling (ed.), Routledge & Kegan, London, 1973, s.277.

⁵P. Berger, "Identity as a Problem in the Sociology of Knowledge." in Towards the Sociology of Knowledge: Origin and Development of a Sociological Thought Style. G. W. Remmling (ed.), Routledge & Kegan, London, 1973, s.273-7.

⁶P. Berger, "Identity as a Problem in the Sociology of Knowledge." in Towards the Sociology of Knowledge: Origin and Development of a Sociological Thought Style. G. W. Remmling (ed.), Routledge & Kegan, London, 1973, s.275.

kadar çoksa ve bunların psikolojik sistemleri ne kadar uyumluysa, o kadar sağlıklı olduğu başka bazı araştırmalarda da ortaya konmuştur.⁷

Berger'in bilgi sosyolojisindeki kimlik problemiyle ilgili analizi, fert ve toplumu birlikte değerlendirmesi bu diyalektikten ibarettir. Toplum ve fert, kimlik olarak ele aldığımız psikolojik realiteyi yaratmaktadırlar. Fert, sosyal olarak tarif edilmiş kavramlarla kimliğini realize etmektedir.

Genel olarak, kimliğin toplum tarafından şekillendirildiği, bilgi sosyolojisi tarafından ortaya konmaktadır. Bu fenomen daha yakından incelendiğinde bilginin, fert, sosyal ilişkiler, gruplar ve sosyal müesseseler tarafından üretildiği ve şekillendirildiği görülmektedir. Fert, toplum ve bilgi üçlüsü arasındaki diyalektik ilişkinin bir tezahürü olarak realite, genel ve kompleks bir kimlik tipine tekabül etmektedir. Binlerce yıllık bir geçmişten canlılığını sürdürerek intikal eden bir unsurdan daha yeni ihdas edilmiş ve sosyal hayatta yerini bulmuş bir başka unsura kadar; veya millî unsurlara dayalı bir kimlik

⁷P. A. Thoits, "Multiple Identities and Psychological Well-Being: A Reformulation and Test of the Social Isolation Hypothesis", American Sociological Review, Vol. 48 (2), April 1983, (s. 174-87); ve Kadushin, C. "Mental Health and The Interpersonal Environment: A Reexamination of some Effects of Social Structure on Mental Health", American Sociological Review, Vol. 48, (s. 188-98).

tipinden kimliksizleştirilmiş kesimlere kadar birbirine çok uzak sosyal realite şartlarına rastlamak mümkündür.

Böyle bir yapıda, sosyolojik olarak en sık rastlanan unsurlar yaygın kimlik tipini oluşturmaktadırlar. Buna bazı yazarlarca millî kimlik de denmektedir. Öte yandan sosyal dokuda daha seyrek rastlanan unsurlar da mevcuttur. Toplumdaki mevcut kimlik unsurları arasında zaman zaman şiddetlenen bir çatışma vardır. Bu unsurlar millî olabileceği gibi, etnik veya yabancı da olabilmektedir. Referansları farklı noktalara dayalı kimlikler arasındaki çatışmalar aşırı milliyetçilik, batıcılık, dincilik gibi kavramlarla ifade edilmektedir. Bunun en önemli sebebi, toplumdaki yaygın ve temel kimlik unsurları ile bunların manaları arasında çatışmanın şiddetiyle orantılı olarak, toplumda bir rıza (consensus) ve anlam birliğinin mevcut olmamasıdır. Rıza birliği ne kadar eksikse, o oranda çatışma vardır. Ortak anlamların çokluğu ve yaygınlığı ölçüsünde, sosyal çatışmaların giderileceği ve bütünleşmenin sağlanacağı tabiidir.

Bu noktadan hareketle, yaygın kimlik tipinin çatışmayı istemeyen ve statükoyu korumaya çalışan bir psikoloji içinde olduğu söylenebilir. Hiçbir sosyal yapı unsurunun *çatışmacı* tabiatlı olduğu düşünülemez; yabancı unsurların kendisine uyumlu olmasını veya en azından mevcut statülerin korunmasını istemektedir. Başka bir

deyişle, sosyal bünye daima huzur kavramıyla da ifade edilebilecek *sükunet* arayışı içindedir.

Bu psikoloji, etniklik konusunda da bezer bir tavır sergilemektedir. Sosyal hayatta millî kimliğe olan bağlılık arttıkça, başka tür kimlik arayışlarının azalır ve millî olan yaygın kimlik zemininde toplumsal denge tesis edilir. Böylece, millî kültür kaynaklarına olan bağlılık ölçüsünde bir bütünleşmenin olduğu, bu kaynaklardan uzaklaşıldığı ölçüde de bir sapmanın ve çatışmanın olduğu söylenebilir.

Bu durum sosyal hayatta çok önemli bir problem olarak tezahür etmektedir. Çünkü, millî kimliğe sahip olan ve bunu bilinçli bir şekilde koruyan ve kullananların diğerlerine göre kendine güvenleri ve şahsiyetleri daha güçlüdür. Toplum olarak da yıkıcı ve bölücü değil, bütünleşmiş ve yapıcı bir dinamizmin olduğu sağlıklı bir toplum yapısı müşahade edilir.

Çalışmanın amacı, gençlikteki temel kimlik unsurlarını değerlendirmektir. Yukarıdaki teorik yaklaşım çerçevesinde iki ana bölümden müteşekkildir. Birinci bölümde mevcut literatür değerlendirilerek bilgi sosyolojisi ışığında kimlik analizleri incelenmekte; ikinci bölümde ise, bu teorik çerçeveye dayanılarak tatbikî bir araştırma yapılmaktadır.

Çalışmamızdaki kimlik konusunda özellikle *etnik kimlik* fenomeni detaylandırılmıştır. Bunun iki sebebi vardır. Birincisi, etnik kimlik esasında bir tür millî kimliktir; bu bakımdan etnikliğin incelenmesiyle millî kimlik de incelenmiş olmaktadır. İkinci sebep ise, son zamanlarda Türkiye’de etnik guruplardan bahsedilmesidir. Bu bakımdan da sosyolojik anlamda etnikliğin incelenmesi gerekmektedir.

Konu hakkında iki temel metodolojik kriter göz önüne alınmıştır. Bunlar, bilgi sosyolojisi konusu ve problematik olmasıdır. Bilgi sosyolojisi konusu olması, söz konusu vakıanın genel sosyoloji ve bilgi sosyolojisi terimleri ve teorileriyle ele alınabilir, değerlendirilebilir olmasını gerektirmektedir. Konunun problematik olması ise, mevcut konu hakkında birden fazla ve hatta birbirine zıt cevapların verilebilir olması, belli bir miktar belirsizlik arz etmesidir.

Bunların yanı sıra metodolojik açıdan, incelenecek konunun zaman ve yer itibariyle de sınırlandırılması gerekir. Buna göre araştırmada, bir yüksek eğitim müessesesindeki öğrenci gençliğinde görülen kimlik özelliklerini değerlendirilmektedir. Daha sonra elde edilen bulgular benzer şartları taşıyan başka vakıalarla kıyaslanarak bir genelleme yapılabilir.

I. TEORİK BÖLÜM

A. BİLGİ SOSYOLOJİSİ

1. Konusu ve Kapsamı

Bilimlerin ortak özelliklerinin yanı sıra farklılıkları, sosyal realitenin değişik perspektiflerle ele alınmasından doğmuştur. Yeni yaklaşımlar ve bakış açıları, bu branşların konularına ve kapsamlarına sürekli eklenmekte ve geliştirilmektedir. Genel hususiyetlerinin yanı sıra, bir disiplinin konu ve sahasını, ona ait strateji ve genel teoriler çerçevesinde değişkenler kullanılarak ele alınabilecek tüm konular oluşturmaktadır. Buna göre bilgi sosyolojisinin konusunu toplum ve bilgi ilişkisi, değişkenlerini ise bu karşılıklı etkileşim sürecinde mevcut olan her türlü faktör oluşturmaktadır.

Bu bakımdan bilgi sosyolojisinin⁸ konusunu *toplum* ile *bilgi* arasındaki ilişkinin tezahürleri olarak genellemek mümkündür. Bilgi olarak toplumda mevcut olan her şey sosyolojik inceleme için meşru bir konu olarak kabul edilmektedir.⁹ Bilgi terimi çok geniş anlamda ele alınmaktadır; çünkü bu alandaki çalışmalar entelektüel hayatta adaletten sanata kadar her konu ile ilgili fikirler, ideolojiler, inançlar, felsefe, bilim, teknoloji, ve düşünce sistemleri gibi mevcut tüm kültürel ürünlerle meşgul olur.¹⁰ Branşın ilk ihdas edildiği yıllarda kapsam, genel olarak Mannheim tarafından şöyle ifade edilmektedir: “Çalışmamızın ana teması, belirli bir tarihî andaki entelektüel hayatın,

⁸Kavramın ihdas edilişi hakkındaki kaynaklar: [1) W. Jerusalem, Die Soziologie des Erkennes (The Sociology of Perception), reprinted in Gedanken und Denker. Gesammelte. Aufsätze. Neues Folge, 2nd edn., Vienna & Leipzig: W. Braumuller, 1925.; 2) E. Durkheim, Année Sociologique, Les Cconditions Sociologiques de la Connaissance, cf. vol. XI, Paris, Felix Alcan, 1910, s.41.; 3) M. Scheler, Versuche zu einer Soziologie des Wissen, Ungsinstitute für Socialwissenschaften, 1924.; 4) M. Scheler, Die Wissensformen und die Gesellschaft, Der Neue Geist Verlag, Leipzig, 1926.]

⁹William Outhwaite ve Tom Bottomore (ed.), Advisory Editors E. Gellner, R. Nisbet, A. Touraine, The Blackwell Dictionary of Twentieth-Century Social Thought, Basil Blackwell, Cambridge, 1993, s. 638.

¹⁰Robert K. Merton, The Sociology of Science: Theoretical and Emprical Investigations, Edited and with an introduction by Norman W. Storer, The University of Chicago Press, Chicago, 1973, s. 7.

mevcut sosyal ve siyasi güçlerle nasıl ve hangi formlarda ilişkili olduğunu müşahade etmektir".¹¹

Düşünce sistemlerinde taşıyor olan doğruları ve yanlışları aramak bilgi sosyolojisinin bir görevidir. Bu amaç için fikirlerin içinde yeşerdikleri sosyal şartların çerçevesi içinde ve dışında nasıl anlamlandıklarını incelemek gerekir.¹² Günümüzde bilgi sosyolojisi, özellikle bilim sosyolojisi ve günlük bilginin sosyal yapılanması konularında araştırmalarını yapıyor.¹³

Bilgi sosyolojisi genel olarak bilgi ile toplumda mevcut diğer faktörler arasındaki ilişkiyi inceleyerek sosyal realitenin belirlenmesini sağlar. Sosyal realitenin belirlenmesi için bilgi ile toplumdaki diğer faktörler arasındaki ilişkinin de incelenmesi gerekir. Bu bakımdan bilgi sosyolojisinin konuları bir yönden, sosyal

¹¹K. Mannheim, Ideology and Utopia, Kegan Paul, London, 1952, s. 237-60. zikreden: (Werner Stark, "Sociology of Knowledge" maddesi, A Dictionary of The Social Sciences, Julius Gould and William L. Kolb (Ed.by.), The Free Press, New York, 1964, s. 679.)

¹²E. Doyle McCarthy, "Introduction to the Transaction Edition", s. ix-x, (Werner Stark, The Sociology of Knowledge: Toward a Deeper Understanding of the History of Ideas, With a new introduction by E. Doyle McCarthy, Transaction Publishers, New Brunswick, 1991.) kitabında.

¹³David Jary ve Julia Jary, "Sociology of Knowledge" maddesi, The Harper Collins Dictionary of Sociology, Series Editor, Eugene Ehrlich, Harper Perennial, New York, 1991, s. 477.

yapıların ve sosyal süreçlerin birbiriyle olan fonksiyonel ilişkisinin analizi, diğer yönden bilgi şekilleri de dahil entelektüel hayatın örnekleridir.¹⁴ Toplumda hangi sosyal realiteler mevcuttur, bunlar ne şekillerde ortaya çıkmaktadırlar, fikirler, felsefeler, ve diğer faktörler belli bir sosyal realiteyi nasıl oluşturmaktadır? Bütün bu yaklaşımlarla elde edilen sorular ve cevapları bu dalın konusunu ve alanını oluşturmaktadır. Daha belirgin bir tarif yapmak alandaki mevcut tüm konuları ve yaklaşımları kapsayabilmek açısından oldukça zordur. Bununla birlikte Gurvitch tarafından aşağıdaki tarif yapılmaktadır.

Bilgi sosyolojisi, "... sosyal çevredeki farklı tipler, bu tiplerin farklı olarak vurgulanan formları, bilginin farklı sistemleri (bu tiplerin hiyerarşileri), ve öte yandan global toplumlar, sosyal sınıflar, belirli guruplaşmalar ve toplumsallaşmanın çeşitli tezahürleri (mikro-sosyal elementler) arasında kurulan fonksiyonel ilişkilerin incelenmesidir."¹⁵

Gurvitch, sosyal çevrede bilginin hiyerarşik bir tasnifini yaparak aralarındaki ilişkinin incelenmesinin bilgi sosyolojisinin konusunu teşkil ettiğini belirtmektedir. Sosyal çevre, kısmî, özellikle

¹⁴H. Becker ve H. O. Dahlke, "*Max Scheler's Sociology of Knowledge*", *Philosophy and Phenomenological Research*, vol.II, 1941-2, s. 310.

¹⁵G. Gurvitch, *The Social Frameworks of Knowledge*. M. ve K. Thompson (trans. by), Harper & Row Publishers, N. Y., 1971, s. 16-7.

global sosyal yapılar bu araştırmaların nüvesini teşkil etmektedir. Bu amaca göre bilgi sosyolojisi şu detayları incelemelidir:

a) Bilgi tipleri arasındaki çeşitli hiyerarşileri incelemek (sosyal kontrol, kültürel ürünler, sosyal uygulamalar vs.);

b) Değişik tür toplumlardaki bilgi ve ajanlarının rolleri;

c) Deyimlerin, iletişimlerin ve bilginin yayılmasının değişik türlerini incelemek;

d) Bilginin çeşitli tiplerinin toplumlara (global toplum tiplerine, sınıflara, kısmî guruplaşmalara) göre eğilimlerini (farklılaşma veya bütünleşme yönünde) tespit etmek; bu, genetik bilgi sosyolojisinin başlangıcı olabilir;

e) Sosyal çevre ve bilgi arasında, birbirleriyle olan ilişkileri esnasında görülebilecek ayrışmaları tespit etmek. Sosyal çevre ve bilgi arasında, birbirleriyle olan ilişkileri esnasında görülebilecek ayrışmaları tespit etmek.¹⁶

Bilgi sosyolojisinin konusu hakkında daha uygun bir açıklama, bu konuda yapılmış çalışmalardan bazı örnekler vermekle olacaktır.

¹⁶G. Gurvitch, The Social Frameworks of Knowledge. M. ve K. Thompson (trans. by), Harper & Row Publishers, N. Y., 1971, s. 17.

Bunlardan ilki, bilginin üretilmesi ve dağıtılması hakkındadır; eğitim ve bilgi sosyolojisi perspektifleriyle müzik eğitimi ve metotları üzerinde yapılmıştır. Çalışma, esas itibariyle, bilginin yayılması stratejileri ile ilgili dört temel soruya cevap aramak amacıyla teşekkül ettirilmiştir. Birer bilgi yayma ajanı rolündeki eğitimciler, bu amaçla kullandıkları metotları sadece bir bilgi dağıtım stratejisi olarak almamakta, aktardıkları bilginin özünü ve muhtevasını da ifade edebilecek bir metot formülasyonu edinmeye çalışmaktadırlar. Bu çaba onları, metot ve muhteva konusunda yeni bilgi üretmeye sevk etmektedir. Bu esnada göz önünde bulundurulmuş olan husus, elde edilen bilginin günümüz öğrencisine uygun olup olmadığıdır. Araştırmada ayrıca, bilgi üretme ve onu toplum hayatına mal etmede, bilinçli ve bilinçsiz karar alma (decisionmaking) süreçlerinin tabiatlarının nasıl olduğu ve genel olarak bilginin (bu örnekte müzik eğitiminin) “sosyal dağıtımının” nasıl sağlandığı değerlendirilmiştir.¹⁷ Görüldüğü gibi, bu örnekte bilgi unsuru *müzik eğitimi metotları* olarak ele alınmış, ve bilginin sosyal olarak yayılmasında ortaya çıkan hususların yine sosyal olarak şekillendirilmesi izah edilmiştir.

Bilginin kaynakları konusunda bir çalışma da “yeni bilgi sosyolojisi (the new Sociology of knowledge)” olarak adlandırılan bir

¹⁷Brian A., Roberts, Sociological Reflections on Methods in School Music, Canadian Music Educators Association, Toronto (Ontario), 1991. s. 1-6.

eğitim teorisi kullanılarak yapılmıştır. Çalışma, eğitimcinin toplumda ve bir eğitim müessesesinde yaşaması ve çalışması için gerekli olan bilgiyi, türleri ve fonksiyonları itibariyle nasıl edindiği, geliştirdiği, ve kullandığını incelemektedir. Bulgular, toplum, okul, eğitimcilik mesleği, şahsî biyografi, ve mesleki tecrübe olmak üzere, bilginin beş temel kaynağı olduğunu göstermektedir. Mesleki uygulamalar misyonunu şekillendirme ve belirlemede eğitimcinin okuldaki ve toplumdaki kültürden algılamalarının (perceptions) esas rolü oynadığı bulunmuştur.¹⁸ Bu sonuç toplum tarafından üretilen bilginin gerek fertleri gerekse organizasyonları şekillendiriciliğini işleyen bilgi sosyolojisi teorisiyle de mutabıktır. Elbette ki organizasyonların farklılıkları, değişik bilgi tabanına dayanmalarından ileri gelmektedir. Bu bilgi sosyolojisinin esas aldığı noktalardan biridir. Farklılıkların entelektüel kaynakları, bilgi sosyolojisi ve antropolojinin yeni yeni önem kazanmaya başlayan konuları arasındadır. Bu görüş, insanlığın tüm birikimlerini, kültür ve bir sosyal kurum yesi fertlerin mizaçları

¹⁸Paul G., Schempp, From the Outside In and Back Again: A Sociological Analysis of the Acquisition, Evaluation, and Utilization of a Teacher's Occupational Knowledge.; Paper presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association (San Francisco, CA, March 27-31, 1989). s.1-12.

veya özel durumlarıyla ilgili diğer faktörler tarafından etkilenen serbest iştirakler olarak görür.¹⁹

Yukarıdaki sürecin tersi, yani insanların kültür yapılarını üreten düşünce ve ideolojik dinamikler de, birer bilgi sosyolojisi konusudurlar. Bunlardan sınıf, cinsiyet ve ırk dinamikleri okul bilgisi sosyolojisi sahasında ele alınmaktadır.²⁰ Eğitim, toplumsal olarak üretilmiş bir müessese olarak sosyal değerleri, muhtelif dinamiklerin etkileriyle değiştirerek ve geliştirerek, veya yeni sosyal değerler üreterek topluma geri yansıtmaktadır. Böylece toplum kendini yenileyebilmekte ve kültür üretimi sürdürülebilmektedir.²¹

İnsanın entelektüel ürünleri soyut plânda kalmamakta, maddi sahalarda tezahür etmektedir. Dolayısıyla bilgi sosyolojisi, maddi unsurları ve bunların arkasındaki düşünce sistemlerini de konu edinmektedir.

¹⁹ D. Hossler ve diğerleri, An Investigation of the Knowledge Claims Supporting Goal Based Planning and Organizational Culture as Keys to Excellence in Educational Organizations., Study supported by the Proffitt Fund, School of Education, Indiana University, Bloomington. 1988, s. 79.

²⁰ Michael W. Apple ve Lois Weis, "*Seeing Education Relationally: The Stratification of Culture and People in the Sociology of School Knowledge.*", Journal of Education; v168, n1, 1986, s.7-34

²¹ B. Peck, "*Bringing Europe into the curriculum*" Phi Delta Kappan. v. 74, Sept. 1992, s. 91-2.

Buna örnek bir çalışma da, mimarî sahada, çevrenin fizikî formlarının meydana getirilmesindeki bilim ve sanat metotlarının koordinesinin geliştirilerek düzenleme ve potansiyel problemlerin giderilmesi hususunda yapılmıştır.²² Araştırma, çevre çalışmalarında sanat felsefeleriyle bilimin birbirinden ayrı olduğunu ve bu kopukluğun kaldırılabilmesi için yeni bir teorik sentez oluşturulması gerektiğini öne sürmektedir.²³ Bu düşüncelerin ışığında bilgi sosyolojisi, insan-insan ve insan-çevre ilişkisinde, birbirinden kopuk sanat, sanat felsefeleri, bilim ve çevre formlarını izah edecek ve bütünleştirebilecek bir yaklaşım olmaktadır. Görüldüğü gibi burada işlenen konu esasen entelektüel ürünler arasındaki farklılıkların ortaya çıkarılması, bunlardan doğan hataların ve eksikliklerin giderilmesidir.

Sonuç itibarıyla yukarıdaki tartışmaları şöyle özetleyebiliriz: Bilgi sosyolojisinin konusu toplumda üretilen -sosyal olarak şekillenmiş- bilgi ile sosyal yapı arasındaki ilişkidir. Bu dalda ele alınacak herhangi bir konunun başlıca üç ana şartı sağlaması gerekir:

²²Asghar Talaye Minai, Art, Science and Architecture: Architecture as a Dynamic Process of Structuring Matter-Energy in the Spatio-Temporal World., Document, University of Michigan Microfilms, Ann Arbor, 1969, s 450.

²³Asghar Talaye Minai, Art, Science and Architecture: Architecture as a Dynamic Process of Structuring Matter-Energy in the Spatio-Temporal World., Document, University of Michigan Microfilms, Ann Arbor, 1969, s 1-14.

(1) Konuların, objektif olması; (2) Ontolojik (yaratılış ilmi) veya sınanamayan metafizik olmaması; (3) Sosyal yapının ürettiği veya bunu etkileyen bir konu olması gerekmektedir.²⁴ Bilgi Sosyolojisinin sınırları çok kesin olmadığından, ilgilendiği konular sosyal psikoloji, bilim, din, sanat, sosyolojileri gibi bazı branşları kapsar veya çakışır.²⁵

Bilgi sosyolojisinin konusu ile ilgili son yaklaşım, bu çalışmanın amacı ile ilgilidir. Bu, bilgi sosyolojisinde kimlik konusudur. Kimlik, pek çok disiplin tarafından değişik şekillerde ele alınmaktadır. Kimliği gerek ferdî gerekse toplumsal bir düşünce sistemi olarak ele alırsak²⁶ bu konu doğrudan bilgi sosyolojisi sahasına girmiş olur. Sosyal yapı içinde fert, kim olduğunu düşünmekte ve niçin belli bir tarzda hareket sergilemektedir? Gerek ferdî gerekse toplumsal düşünce sistemi olarak kimlik, sosyo-kültürel çevre tarafından yaratılmaktadır.²⁷

²⁴Werner Stark, "Sociology of Knowledge" maddesi, A Dictionary of The Social Sciences, Julius Gould and William L. Kolb (Ed.by.), The Free Press, New York, 1964, s. 680.

²⁵D. Jary ve J. Jary, "Sociology of Knowledge" maddesi, The Harper Collins Dictionary of Sociology, Series Editor, Eugene Ehrlich, Harper Perennial, New York, 1991, s. 476.

²⁶W. J. H. Sprott, Science and Social Action, Watts, London, 1954, s.141.

²⁷James E. Curtis ve John W. Petras, (Ed. by), "Introduction", The Sociology of Knowledge: A Reader, Preager Publishers, London, 1970, s. 25.

2.Sosyoloji ile İlişkisi

Bilgi sosyolojisinin sosyoloji ile ilişkisini belirlemek için önce bu dalların neler olduğunu ortaya koymak gerekir. Ancak bilgi sosyolojisinin genel olarak sosyoloji içindeki yerini belirlemek oldukça zor olmaktadır. Çünkü bu branşa ait sayılabilecek pek çok konu, bilim sosyolojisi, meslekler sosyolojisi veya sosyal psikoloji gibi diğer dallar tarafından işlenmektedir. Fakat, sosyolojinin ve bilgi sosyolojisinin temel hususiyetlerini değerlendirerek bu zorluğu bir miktar yenmek mümkündür.

Bir bilim dalı olarak bilgi sosyolojisi, düşünceye etki eden sosyo-kültürel faktörleri ve bunların çeşitli formlardaki tezahürlerini incelemektedir.²⁸ Düşünce, sadece muhakeme ve akıl gibi zihin kategorileri çerçevesinde ele alınabilecek bir faaliyet değildir. Bu bakımdan sosyo-kültürel şartların (faktörlerin) belirleyiciliği çerçevesinde de meydana gelen bir faaliyettir.²⁹ Bu düşüncenin, sosyolojinin gelişmesine uygulanması, sosyoloji ile bilgi sosyolojisi arasındaki ilişkiyi ortaya koyacaktır.

²⁸F. Adler, "*The Range of Sociology of Knowledge.*" in Modern Sociological Theory: in Continuity and Change. H. Becker ve A. Boskoff (ed.), U.S.A., 1957, s. 396.

²⁹D.W. Rossides, The History and Nature of Sociological Theory. U.S.A., 1978, s. 2.

Genel olarak sosyoloji, insanla ilgili ilişkileri, tutum ve davranışları, entelektüel neticeleri tarihi süreçleri içinde ve sosyal boyutlarda inceleyen bir sosyal bilim dalıdır. Ancak, fikirler ve düşünceler tarihî (sosyal, siyasi, iktisadî, bilim tarihi) süreç içinde değerlendirilmedikleri takdirde anlaşılamazlar. Çünkü, herhangi bir fikir, tarihin o bir anındaki mevcut sosyal şartlara verilmiş olan gerçek bir cevaptır.³⁰ Sosyal boyut kavramı en geniş anlamıyla ele alındığında *sosyolojinin* aslında tüm sosyal bilimleri kapsayan bir şemsiye olduğu görülür.³¹ Sosyoloji, tarih içinde düşünceleriyle birlikte, tüm sosyal hareketleri incelemektedir. Bilgi sosyolojisi, sosyolojinin, sosyal olaylardaki tüm düşünceler ve fikirler veçhesiyle ilgilenen bir branşıdır. Bu bize bir anlamda, sosyal bilimlerin kaynağının, insan hareketlerini çeşitli şekillerde açıklama teşebbüsü olduğunu ifade etmektedir.

Açıklamaların hepsi de insan zihninin ürettiği sorulara ve onun tabiatından kaynaklanan problemlere birer cevaptırlar. Niçin belli bir

³⁰E. Doyle McCarthy, "Introduction to the Transaction Edition", s. x, (Werner Stark, The Sociology of Knowledge: Toward a Deeper Understanding of the History of Ideas, With a new introduction by E. Doyle McCarthy, Transaction Publishers, New Brunswick, 1991.) kitabında.

³¹Mustafa E. Erkal, Sosyoloji (Toplumbilimi), Der Yayınevi, İstanbul, 1993. s.15.

şekilde davranıyoruz? Bu davranışımızı sağlayan saikleri ve *bilgiyi* nasıl elde ediyoruz? Neden diğer insanlar veya toplumlar farklıdır? İşte tüm bu sorular ve cevaplar, belirli metotlara göre işlendikleri takdirde sosyal bilimlerin konusunu teşkil ederler. Kısaca, belirli karakteristikleriyle bütün sosyal bilimler, insan tutumlarını anlamaya ve açıklamaya yönelik birer teşebbüstürler.

Sosyoloji ve bilgi sosyolojisi arasındaki ilişkiyi, bir başka yönden, sosyal bünyeye farklı bir bakış açısıyla da ortaya koyabiliriz. Bu yaklaşım fonksiyonel ekolden etkilenmiştir ve bilgi sosyolojisinin muhtemel sınırlarını oldukça zorlamaktadır.

Sosyoloji, sosyal bünyenin her tür özelliği ile ilgilenen bir bilim dalı olarak kabul edilmektedir. Zaman içindeki mevcudiyeti, değişimi, bir takım özelliklerin ortaya çıkması veya kaybolması, sosyal müesseseler, âdetler, tutum ve davranışlar, sosyal sapmalar ve sosyal hareketler hep bu bünyenin sosyoloji tarafından müşahade ve analiz edilen özellikleridir. Bu özelliklerin hepsinde de farklı türlerde sosyal hareketler mevcuttur ve sosyal değişme konusu olarak ele alınmaktadır. Ne ferdî ne de sosyal hiçbir varlığın bilinçsizce veya tesâdüfî hareket ettiği düşünülemez. Her hareketi meydana getiren saik olarak mutlaka bir iradenin, başka bir deyişle sebebin ve belli bir amacın varlığı kaçınılmazdır. Sosyal değişmeler olarak da görebileceğimiz toplumsal hareketlerde sosyal bir irade de söz

konusudur. Bunu, ferdî iradenin toplumsal boyuttaki bir tezahürü olarak da ele alabiliriz.

Yukarıdaki konularda sosyoloji ihtisaslaşarak alt dallarını kurmuştur. Meselâ, aile, hukuk gibi konularda, müesseseler açısından incelemeler yapmak amacıyla, kurumlar sosyolojisi çalışmaktadır. Hatta, sınırlar daha da genişletilerek kurumlar çerçevesi dışına çıkılarak hukuk sosyolojisi, toplum içinde hukuk olgusunu tüm boyutlarıyla incelemeye başlamıştır. Bütün bu gelişmelere paralel olarak sosyal boyutta yeni yaklaşımların ve tespitlerin olması tabiidir. Bunların ışığında, çağdaş sosyolojinin ulaştığı noktadan sosyal dünyaya genel olarak baktığımızda, sosyal dünyanın aynı zamanda bir veçhesiyle de bilginin üretildiği, işlendiği ve iletildiği bir *bilgi dünyası* olduğunu görürüz. Keza, kendine has bir tür iradeyle hareket ettiğini kabul ettiğimiz sosyal bünyenin, yine kendine has bir şekilde düşünceye katıldığını ifade etmekte bir sakınca yoktur. Bu katılım tıpkı irade örneğinde olduğu gibi ferdî düşünceyi toplumsal seviye olarak etkilemek şeklinde olmaktadır. Gerek ferdî, gerekse sosyal seviyelerdeki düşünce yeteneği kendi başlarına var olabilen hür ve bağımsız özellikler değildirler. Her iki tür düşünceyi, varlık unsurlarının değişik şekillerdeki kombinasyonları olarak ele almak, başka bir deyişle aralarındaki ilişkiyi ve izafiyeti değerlendirerek açıklamak gerekir.

Bir düşüncenin tam olarak teşekkül etmiş anlamı dört faktör muvacehesinde bulunabilmektedir: (1) Düşünür ve biyografisi; (2) Yaşadığı entelektüel çevre ve gelenek; (3) Düşüncelerini topluma yaydığı sosyal çerçeve; (4) Düşüncelerin tarihî nitelikleri ve talepkâr bir kamu.³² Düşünceler sadece bu tür özel şartlar altında tezahür etmemekte, kullanımı da kendine has şekillerde olmaktadır. Lerner, düşüncelerin toplum içinde, farklılıklar göstermekle birlikte, bir silah olarak kullanıldığını işaret etmiştir. Genel olarak düşünceler, yine kullanılan düşüncenin geçerliliği hakkında, sosyal yakınlaşmayı sağlamada, ve zihinleri etkilemede kullanılmaktadır.³³

Düşünce bir varlık olarak ferdin zihninde meydana geldikten sonra toplumsal bilinç tarafından tedricen özümsemekte ve yaygınlaştıkça nitelik itibariyle ferdî bilinçteki özelliklerini kaybederek toplumsal planda var olmaktadır. Bilgi, toplumsal ilişkiler vasıtasıyla sirayet etmekte ve aynı zamanda da şekillenmektedir. İşte bu şekillenme vakıası, bilgi sosyolojisi yaklaşımında toplumun “bilgi üretmesi” fonksiyonuna tekabül eder. “Bilgi üretme” teriminden anlaşılması gereken daha önce mevcut olmayan bir unsuru yoktan var

³²F. Adler, "*The Range of Sociology of Knowledge.*" in Modern Sociological Theory: in Continuity and Change. H. Becker ve A. Boskoff (ed.), U.S.A., 1957, s.402.

³³M. Lerner, Ideas Are Weapons. N.Y., 1939, s.6.

etmek değil, muhakeme vasıtasıyla mevcutlar arasından seçim yaparak, bir terkip ile yeniden şekillendirmektir. Dolayısıyla toplumsal düşünce fonksiyonu yaklaşımımız, sosyal boyuta ulaşmış bilginin toplum tarafından çeşitli şekillerde terkip edilebilirliğidir. Bu esasında, bir bilginin dolaşımı sürecidir. Tüm bu görüşlere örnek olarak ideolojiler veya nesiller arasındaki düşünce farklılıkları verilebilir. İdeolojilerde, düşünürler tarafından müştereken sosyal hayatın müşahadesiyle ihdas edilen yargılar sosyal düşünce haline ulaştıktan sonra tekrar ferdî düşünceye kaynaklık etmektedir.

Bilgi sosyolojisinin sosyoloji içindeki yerini değerlendiren çok yakın bir sahadan, *yorumlama*’dan da (*hermeneutics*) bahsetmek gerekir. *Yorumlama*, aslında bir metot ve teoridir. Hermeneutics’in Türkçe’deki kelime karşılığı “tefsir ilmi; dini kitapları tefsir ilmi”³⁴ olarak verilmektedir. İncil metinlerinden anlam çıkarmakta kullanılmıştır. Günümüzde, sosyal bilimlerde genel olarak teori ve pratiğin, özel olarak da hareketlerin ve metinlerin üretildikleri sosyal çevrenin zaman ve mekân şartları dikkate alınarak değerlendirilmesi, yorumlanması ile ilgili bir alan olmuştur.

³⁴İngilizce - Türkçe Redhouse Sözlüğü, Redhouse Yayınevi, İstanbul, 1989, s. 456.

Yorumlama, bilgi sosyolojisinin köklerini temsil eden metotlardan biridir. Bir açıdan ona kaynaklık ettiği kabul edilmekle birlikte aralarındaki başlıca fark bilgi sosyolojisinin bir teori olması ve bilginin sosyal olarak üretilebilirliğini vurgulamasıdır. Ancak, *yorumlamanın* bir metodolojik teori olması sebebiyle, yine bilgi sosyolojisi çerçevesinde ele alındığı takdirde pozitivist metodolojiye alternatif yaklaşımların bazı temellerini oluşturması mümkündür. Nitekim, sosyal olayların yine bu olayları adlandıran kendi terimleriyle anlaşılacakları artık metodolojinin temel kabullerindendir. Aşağıda *yorumlama* ile ilgili felsefî bir çerçeve kapsamında bu konu ele alınmıştır.

Yorumlama, günümüzün bilgi sosyolojisiyle birlikte metodolojik hataların giderilmesi konusunda yararlı olabilir. Özellikle pozitivist felsefenin sosyal bilimlerin her sahasındaki izleri hâlâ sürmektedir. Oysa yorumlamanın temelde serd ettiği yaklaşım, sosyal olayları gerek tarihî boyutlarında, gerekse halihazırdaki durumlarını, kendilerini açıklamalarına müsait tarzlarda ele almayı gerektirmektedir. Ancak, pozitivist araştırma metotları son yıllarda gözden düşmesine rağmen, onun yerine problemleri gideren yeni alternatif metodular henüz tam olarak ikâme edilememiştir. Çünkü,

sosyal bilimciler arasında ne fikir birliği sağlanabilmiş ve ne de sosyal realiteyi aydınlatıcı metotlar ihdas edilebilmiştir.³⁵

Hans George Gadamer'in *Truth and Method* adlı eserinin 1960 yılında yayınlanmasından yirmi yıl kadar sonra, Hermeneutics, felsefe ve kültürel analizlerde merkezi konu olmuştur. Gadamer tarafından geniş bir alana hermeneutic görüşlerin temelleri yayılmak istenmiştir.³⁶ Bunlar, ana hatlarıyla insanın sadece üretilmiş olan dünya görüşünü referans alarak onun misaliyle belli bir hareketi, belli bir görünümü tanıyabileceği ve yorumlayabileceği şeklinedir. Bu proses aslında, geçici, daimi düzenlemeye maruz ve hiç bir zaman da tamamlanamayacaktır³⁷. Sosyal bilimlerdeki bu konu ile ilgili değerlendirmeler genellikle sosyal bilimlerin ilmî statüsü, obje ve subje arasındaki ilişkiler, 'objektivitenin' anlamı, uygun metotların belirlenmesi, objenin anlamlı yapısı gibi alanlara yayılmıřtır³⁸.

¹² S. J. Hekman, Hermeneutics and the Sociology of Knowledge. University of Notre Dame Press, Indiana, 1986, s.1-4.

³⁶ Josef Bleicher, '*Hermeneutics*' maddesi, The Blackwell Dictionary of Twentieth - Century Social Thought, William Outhwaite and Tom Bottomore (eds.), Oxford, 1993, s. 256.

³⁷ David Jary, Julia Jary, '*Hermeneutics*' maddesi, The Harper Collins Dictionary of Sociology, Ed. Eugene Ehrlich, New York: Harper Perennial, 1991, s. 208.

³⁸ Josef Bleicher, '*Hermeneutics*' maddesi, The Blackwell Dictionary of Twentieth - Century Social Thought, William Outhwaite and Tom Bottomore (eds.), Oxford, 1993, s. 256.

Hebermas tarafından işaret edildiği üzere *yorumlamanın* iki temel özelliği mevcuttur. Bunlar: (1) Sosyal bilimlerdeki konuların ön-yapılanmalarından doğan problemleri ihbar etmesi; (2) Tabîî bilimlerin objektif anlaşılmasını sağlamasıdır³⁹.

Bilgi sosyolojisinin alanı bilgidir. Ancak, bu, zaman zaman epistemolojik anlamda bir bilginin sınırlarına sirayet etmekle birlikte bilgi sosyolojisinin uğraştığı bilgi, sosyal olarak belli bir anlam kazanmış olan bilgidir. Merton'un bilgi sosyolojisinin paradigmaları sınıflandırmasında tüm entelektüel ürünler, alana dahil edilmektedirler. Bunlar genel olarak ahlâkî inançlar, ideolojiler, fikirler, düşünce kategorileri, felsefe, dinî inançlar, sosyal normlar, pozitif bilim, teknoloji, vs... dır.⁴⁰

İnsan davranışı ile ilgili sorular değişik sahalarda ele alınabilmekte ve bulgular her alanın kendine has yaklaşımı ve teorik çerçevesinde anlamlı bir bütünü ifade edebilmektedir. Meselâ, 'bilginin insan üzerindeki etkinliği nedir?' sorusu pek çok bilimsel disiplin tarafından sorulabilir; bu takdirde, genel sosyoloji içinde *bilgi sosyolojisinin* sınırları nerede sona ermekte ve felsefenin sınırları

³⁹David Jary, Julia Jary, '*Hermeneutics*' maddesi, The Harper Collins Dictionary of Sociology, Ed. Eugene Ehrlich, New York: Harper Perennial, 1991, s. 209.

⁴⁰R. K. Merton, Social Theory and Social Structure. N.Y., 1968, s. 514.

başlamaktadır? Başka bir deyişle disiplinlerin alanları birbirlerinden nasıl ayrılmaktadır. Her disiplinin yoğunlaştığı belli bir alan olduğunu, sözgelimi tarihçinin geçmiş olaylarla, sosyal antropologun genellikle küçük ölçekli topluluklarla, psikologun ferdî fenomenlerle, sosyologun ise sosyal fenomenlerle ilgilendiğini biliyoruz. Ancak bu disiplinler arasındaki sınırları açıklayan bir cevap değildir. Bizce sınırlar, sunî olarak, zaman içinde insan tarafından çatışma ve oydaşmayla tahvil edilerek meydana getirilmiş birer sosyal üründürler. Bu kabul, bir bakıma bilginin sosyal olarak üretildiği yolundaki bilgi sosyolojisi yaklaşımıdır. Böylece her disiplin, bir yerde aynı soruya cevap aramakla birlikte, farklı bakış açılarının ve tarzların neticesi, özel ihtisas sahalarını belirlemişlerdir. Farklılıklar, inançlara, sosyal ilişkiler mecralarına ve bir dizi tertibe uygun düzenlenmiş ve geliştirilmekte olan değerlendirme prosesleri olarak bilim dallarındaki birer strateji politikası neticesidirler.⁴¹

Ancak söz konusu alanların daimi olarak bu disiplinlerin tekeline olduğu da düşünülmemelidir. Bir yandan yeni bulgular, yeni sorular ve yeni yaklaşımlar disiplinlerin sınır taşlarını daha önceki

⁴¹George W. Noblit; Deborah J. Eaker, *Evaluation Designs as Political Strategies*. Paper presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association (Washington, DC, April 20-24, 1987), s. 30.

bilinmeyen alanlarda ilerilere doğru taşırken, bir yandan da aynı süreç bu sahaların daha da netleşmesini sağlamaktadır. Bu bakımdan bilimde hiçbir zaman mükerrerlik söz konusu değildir ve her çalışma kendine has orijinal bir nitelik taşımaktadır. Sürekliliği ve gelişmeyi sağlayan temel dinamik ise bu disiplinlerin perspektifleri veya başka bir deyişle bakış açılarıdır.

3. Diğer Disiplinler ve Bilgi Sosyolojisinin Sosyal Gerçeğe Bakışı

Bilimler, ele aldıkları fenomene belli bir anlam atfeden perspektiflerle birbirlerinden ayrılırlar. Saha ve bilgi itibariyle bu alandaki an iyi kaynak ‘*vakıalar*’ değil, çoklu perspektifleri ve metotları teşvik eden fikirlerin, müşahedelerin ve araştırmaların *karşılıklı etkileşimidir*.⁴² Bu bakımdan dar bir bakış açısıyla sosyal realitenin diğer hususlarını ve zıtlıklarını göz ardı etmekten kaçınmak gerekir.

Diğer yönden, kullanılan perspektifi net bir şekilde ortaya koymak, sınırlarını belirgin bir şekilde ifade etmek söz konusu realitenin ifadesi için şarttır. Tek ve dar bir perspektif çoğu kere realiteyi tüm boyutlarıyla ifade etmekte yetersiz kalabilmektedir.

⁴²Sheldon Goldenberg, Thinking Sociologically, Wadsworth Pub. Co., California, 1987, s. 4.

Buna karşılık belli bir disiplinde kullanılan çoklu perspektifler diğer disiplinlerin sahasına kaymaya da sebep olabilmektedir. Genel olarak, bilgi sosyolojisi perspektifi evrenselcilik, tarafsızlık, ve metotlu şüphecilik gibi normlarla teçhiz edilmiş ve düşüncelerin şekillenmesinde tarihî, sosyal ve psikolojik şartları vurgulamaktadır.⁴³

Bilimdeki alanların genel olarak ayırımını belirttikten sonra, somut bir örnek olarak bilgi sosyolojisine çok yakın bir sahayı, epistemolojiyi, bu konuya örnek olarak alabiliriz. Esasen, Bilgi Sosyolojisi, sözcüğünün ifade ettiği anlamdan çok daha geniş bir sahayı kapsamaktadır. Felsefedeki bilgi teorisi (epistemoloji) ile Bilgi Sosyolojisi arasında ayırım yapılır. Ancak bu her zaman belirgin değildir. Çünkü, sosyolojinin sınırları sürekli felsefenin sahasında ileriye doğru taşınmaktadır. Öte yandan felsefenin içinde de epistemolojik yaklaşımların sosyolojik şekillerde mevcut olduğu hareketler vardır.⁴⁴ Özellikle T. Kuhn'un bilimin yeni paradigmaları hakkında yaptığı çalışmalar buna bir örnektir.

⁴³Donald J. Willower, *Some "Yes, Buts" and Educational Administration*. (Paper presented at a University Council for Educational Administration Conference on Educational Leadership in honor of Jack.), Columbus, Ohio, Culbertson (Austin, TX, May 1982), s. 27.

⁴⁴David Jary ve Julia Jary, "Sociology of Knowledge" maddesi, *The Harper Collins Dictionary of Sociology*, Series Editor, Eugene Ehrlich, Harper Perennial, New York, 1991, s. 476.

Felsefe veya epistemoloji bilgiye ferdî açıdan yaklaşırken, bilgi sosyolojisi onu toplumsal bir ürün olarak değerlendirir.⁴⁵ Her ikisinde de ele alınan ortak fenomen “*bilgi*”dir; fakat bakış açıları serd edilirken felsefede kullanılan unsurlar *fert ve obje*, bilgi sosyolojisindeki ise *fert ve toplumdur*.

Görüldüğü gibi perspektifleri karakterize eden esas unsur, izah edici değişkenlerin (explanatory variables) belli bir disiplin çerçevesinde seçimidir.⁴⁶ Bilimin temel işleyişi unsurlar arasında bağıntı kurmakla olmaktadır. Bir farklılığı veya değişmeyi izah edebilmek ancak başka bir farklılığı veya değişmeyi referans almakla mümkündür. Meselâ, kadın ve erkek davranışlarındaki farklılıklar birer değişken olarak alındığında, sebep olarak bir başka değişkene, biyolojinin incelediği genlere, bağlanabilir.

Bununla birlikte, perspektifler daha çok branşlara veya bunların daha önceden serd edilmiş teorik çerçevelerine göre ele alınırken, değişkenlerin böyle bir aidiyeti kesin değildir. Böylece, biyolojide kullanılan genetik değişkenler, cinsiyet sosyolojisinde de

⁴⁵Ö. Naci Soykan, Bilgi Sosyolojisi, (M.S.Ü. 1987-89 basılmamış ders notları), s. 1.

⁴⁶Sheldon Goldenberg, Thinking Sociologically, Wadsworth Pub. Co., California, 1987, s. 5.

birer değişken olarak değerlendirilebilir. Kısaca, herhangi bir konudaki açıklama ancak, değişikliğin ilgili olduğu düşünölen bir başka değişkene sistematik olarak bağlanmasıyla mümkündür.

Bu durum bize aynı zamanda sosyal bilimlerin izafî yönünü de göstermektedir. Nitekim, tarih boyunca tüm költürler toplumlara göre büyük farklılıklar arz etmektedir. Bunun sadece coğrafi şartlardan kaynaklandığını düşünemeyiz. Aynı bölgede yaşayan toplumlarda birbirinden oldukça farklı költür unsurları, *bilgi*, üretilmektedir. Toplumun esas dinamiği olarak ele alacağımız bilgi, insan unsurunun temel rol oynadığı çok faktörlü ve karmaşık mekanizmalar sonucu, ferdî bilinçte ve sosyal yapıda birbiriyle doğrudan bağlantılı olarak mevcut olabilmektedir.

Bilgi sosyolojisinin alanı, bilgi ve toplumdur. En geniş anlamıyla bu bilginin toplum içindeki varlığını inceler; ve perspektifi de basit bir ifadeyle bilginin toplum tarafından üretildiği yönündedir.

4. Teori ve Problemler

Bilgi sosyolojisinin herkes tarafından kabul edilmiş bir genel teorisi olmamakla birlikte, bu alandaki problemlere yönelik kısmî bir teori Merton tarafından temel paradigmlar şeklinde ortaya

konmuştur. Aşağıdaki teorik çerçeveyi çizen beş soru ve cevapları aynı zamanda araştırma sahalarını da ortaya koymaktadır:

“(1) Zihnî ürünlerin varlık temelleri nerede konumlanmaktadır?”

a. *sosyal zemin*: sosyal pozisyonlar, sınıf, nesil, meslekî rol, üretim tipi, gurup yapıları (üniversite, bürokrasi, akademiler, siyasî partiler, mezhepler, taraftarlar), “tarihî durum”, çıkarlar, toplum, etnik özellikler, sosyal mobilite, güç yapısı, sosyal proses (yarışma, çatışma, vs..)

b. *kültürel zemin*: değerler, ethos, düşünce iklimleri, kültür tipleri, kültür zihniyeti, vs..

(2) Hangi zihin ürünleri sosyolojik olarak analiz edilmektedir?

a. *alanlar*: ahlâkî inançlar, ideolojiler, fikirler, düşünce kategorileri, felsefe, dinî inançlar, sosyal normlar, pozitif bilim, teknoloji, vs..

b. *hangi veçhelerde analiz edilmektedir*: kendi seçimleri (dikkat noktai nazarı), soyutlama seviyeleri, faraziyeler (neyin veri, neyin problematik olarak alınacağı şeklinde), kavramsal muhteva, sınaama modelleri, entelektüel aktivitenin amaçları, vs..

(3) Zihnî ürünler varlık zeminiyle nasıl ilişkilidir?

a. *sebepsel veya fonksiyonel ilişkiler*: determinasyon, sebep-sonuç ilişkisi, tekabül, gerekli şart, şekillenme, fonksiyonel olarak birbirine bağımlılık, karşılıklı etkileşim, bağımlılık, vs...

b. *sembolik, organizmacı veya anlamlı ilişkiler*: tutarlılık, uyumluluk, uygunluk, bütünlük, ahenk, ve eş anlamlıları; ifade, realizasyon, sembolik ifade, yapısal kimlikler, iç bağlantılar, stilistik benzerlikler, mantıksal anlamlı bütünleşme, anlamın belirlenmesi, vs...

c. *ilişkiyi gösteren muğlak terimler*: tekabül, yansıma, bir şeyle bağlı olma, bir şeye yakın olma, vs...

(4) Neden açık ve gizli fonksiyonlar zihnî ürünlere sebep olmaktadır?

a. gücü devam ettirmek, denge kurmak, düzenlemek, sömürmek, gerçek sosyal ilişkileri gözden saklamak, motivasyon sağlamak, davranışları kanallize etmek, tenkitleri bertaraf etmek, tabiatı kontrol etmek, sosyal ilişkileri kontrol etmek, vs...

(5) Bilginin ve varlık zemininin bu ilişkileri ne zaman geçerlidir?

a. tarihî teorilerde

b. genel analitik teorilerde”⁴⁷

Merton’un çalışmasındaki en önemli husus sosyolojik açıdan bilgiyi sınıflandırmış olmasıdır. Entelektüel ürünler (veya kısaca bilgi) hangi alanlarda mevcuttur? Merton, bu soruya cevap olarak iki sınıf ihdas etmektedir. Bunlardan ilki sosyal zemindir (sosyal sınıflar, nesiller, meslekler, vs.). Diğeri ise kültürel zemindir (değerler, etik, halk bilinci, vs.). Ancak, bu bilginin sosyal olarak nasıl üretildiğine değinmemiştir.

⁴⁷R. K. Merton, Social Theory and Social Structure. N.Y., 1968, s. 514-5.

Ayrıca Adler'e göre zihin ürünlerinin bir veçhesi daha ihmal edilmektedir. Bu ürünler aynı zamanda varlığın gelişmesini de sağlamaktadırlar. Varlıkla bilgi arasında karşılıklı olarak gelişmeyi sağlayıcı bir etkileşim vardır. Merton, varlık zeminini zihnî olmayan (non-mental) fenomenlere şamil kılmamıştır.⁴⁸

Bilgi sosyolojisinin ampirik araştırma ve bulguların dayandırılacağı temeller konusundaki problemi DeGré tarafından ele alınmaktadır. Farklı sosyal guruplar ve kompleks davranışları monografik olarak incelenmelidir. Böylece, DeGré'ye göre, sosyal ve tarihî faktörlerin, bilginin formal seviyedeki genel yapısı ile karşılıklı etkileşimi keşfedilecektir.⁴⁹ Wolff, her yerde karşılaşılabilecek temel bir tutumun, bütün diğer tutumları açıklayabilecek veya her şeyde gözlemlenebilecek genel bir çerçeve içinde belirlenebileceği araştırmalar önermektedir.⁵⁰

⁴⁸F. Adler, "The Range of Sociology of Knowledge." in Modern Sociological Theory: in Continuity and Change. H. Becker ve A. Boskoff (ed.), U.S.A., 1957, s. 415.

⁴⁹G. L. DeGré, Society and Ideology. Columbia University Press, N. Y., 1943, s. 105-7.

⁵⁰K. H. Wolff, "The Sociology of Knowledge: Emphasis on an Empirical Attitude." Philosophy of Science. n.10, (April 1943), s.104-123.

Wagner, Mannheim ve diğerlerinin esas önemli problemlerle meşgul olmadıkları kanaatinde. Bilgi sosyolojisi teorisinin şu meseleleri vardır:⁵¹

- (1) Bilginin sosyal ön şartları;
- (2) Kamuoyu seviyesinde bilginin kaynağı ve dağılımı;
- (3) Sosyal ve politik ideolojilerin formasyonu;
- (4) Sosyal faktörlerin teorilere etkileri;
- (5) Belirli araştırma unsurlarının seçimi;
- (6) Bilimsel seviyedeki uzmanlığın genel bilgiye dönüşmesi;
- (7) Sosyal yapıların ve kültürel durumların idrak prosesindeki nihai sınırları;
- (8) “Düşünce iklimlerinin”, “dünyanın izafi veçhesinin” düşünürlerin ve araştırmacıların genel fikirlerine nasıl kaynaklık ettikleri, yönlendirdikleri ve bulguları yorumlattıkları.

⁵¹H. R. Wagner, "Mannheim's Historicism." Social Research. n.9, (Sept. 1952), s. 300-321.

B. SOSYALLEŞME ve KİMLİK

Bir potansiyel olarak dünyaya gelen fert, yaşadığı sürece devamlı değişmektedir. Sosyolojik yönden bu sürece *sosyalleşme* adı verilir. Fert açısından sosyalleşme, tüm bir ömür boyu devam eden ferдин toplum içindeki varlığı olarak kabul edilmektedir. Toplum açısından ise, toplumun kendi varlığını sağladığı sosyal değerleri üyelerine aktarması ve bu sayede de varlığını sürdürmesi olarak kabul edilebilir. Buna, *sosyalleştirme* de diyebiliriz.

Sosyalleşme sürecini çeşitli şekillerde analiz etmek mümkündür. Meselâ, sosyalleşme safhaları itibariyle ele alındığında, çocukluk ve yetişkinlik olmak üzere iki ayrı dönemde inceleme yapmak mümkündür. Veya, ferдин toplumda sosyal bir varlık olması, başka bir deyişle *kimlik* edinmesi olarak da ele alabiliriz. Çalışmamızda sosyalleşme bir *kimlik* süreci olarak değerlendirilmektedir.

Toplum ve fert açısından sosyal değerlerin aktarımı basit bir transfer vakıası değildir. Sosyalleşme esnasında bu değerler, veya genel bir terimle *bilgi*, yeniden şekillenmektedir. Bu yaklaşıma göre, toplum ve fert arasında üçüncü bir unsur olarak *bilgi* bulunmaktadır. Toplum, fert ve bilgi, bazı durumlarda bağımsız değişkenler olarak ele alınmaları mümkün olmakla birlikte, bilgi sosyolojisi konusu

olarak bir arada ve birbirlerine bağımlı değişkenler şeklinde değerlendirilmektedir. İşte bu üç unsurun insandaki tezahürü kimlik kavramıyla, kimliğin teşekkülü süreci ise, sosyalleşme kavramıyla ifade edilmektedir. Bu unsurları yalnız başlarına, yani insanı toplumdan, toplumu bilgidен, bilgiyi de insanın belirleyiciliğinden ayrı düşünmek mümkün değildir.

1. Sosyalleşme

Bu bölümde genel olarak sosyalleşme ele alınmakla birlikte bilgi sosyolojisi açısından bazı yaklaşımlar vurgulanmaktadır. Diğer klâsik analizler sosyalleşmeyi genellikle sosyal değerlerin aktarılması süreci olarak işlemektedirler. Bu süreç zarfında toplum sürekli olarak yeniden şekillenmektedir. Makro tarihi perspektiften bakıldığında toplum yapısında büyük değişikliklerin ortaya çıktığı görülmektedir. Hatta birbirini takip eden iki nesil arasında bile kolaylıkla müşahade edilebilmektedir. Bu değişiklikler klâsik teorilerce yapılan analizlerde vurgulanmamakta, sadece sosyalleşmenin nasıl işlediğini izah etmekle yetinilmektedir. Bilgi sosyolojisi gerek fert gerekse toplum açısından düşünceleri, üretilen yeni bilgi bakımından tüm farklılıkları işleyen bir bakış açısına sahiptir. Toplumsal açıdan, sosyalleşme esnasında yaratılan bilginin toplumsal bilgi haline gelmesi ve sonra da sosyal

yapıyı şekillendirmesi bilgi sosyolojisinin yaklaşımıdır. Bu yaklaşımla, farklılıkların nasıl ortaya çıktığı ve yapılandığı incelenebilir. Belli bir sosyal rol mefhumunun veya kimliğin gelişimini yönlendiren faktörlerin neler olduğu da yine bu yaklaşımla tespit edilebilir. Genel bir değerlendirme ile bu farklılıklar her toplumun kendine has özelliklerine dayanmaktadır. Millî karakter, insan unsuru ve bilime atfedilen önem belirleyici faktörlerin başında gelmektedir. Bu gibi faktörler çerçevesinde, toplumlar arasındaki farklılıklar tezahür eder.

Ancak, bilimdeki tüm perspektifler ve açıklamalar bir noktada yetersizliğe düşmektedir. Meselâ gençlik hareketleri hakkındaki mevcut perspektifler, modern toplumlardaki tarihi değişimleri açıklamakta yeterli olamamaktadır. Pek çok sosyolojik araştırma, gençlik hareketlerini ya aile sosyalleştirme modeliyle ya da yapısal fonksiyonel model ile açıklamaktadırlar. Yeni nesillerin yeterince sosyalleşmediğinden dolayı meydana gelen sosyal değerler boşluğunun, bu tür hareketlerin sebebi olduğu ifade edilmektedir. Veya teknoloji gibi endüstri çağının bir takım özelliklerinin sosyal yapıda meydana getirdiği değişmelerin gençlik hareketlerine sebep olduğu öne sürülebilir. Bu değerlendirmeler, eksik yönleri olmakla birlikte doğrudurlar ve realiteyi bir yönüyle açıklamaktadırlar. Sosyal müşahede bu sonucu ortaya koymaktadır.

Ancak, araştırmalar geniş bir çerçevede fenomeni anlama yerine sadece karakterleri tanımlamakta veya sorumlu tutucu ve yahut da sosyal kontrol stratejileri tavsiye etmektedir. Bir örnek olarak verebileceğimiz Mannheim'ın Bilgi Sosyolojisi Teorisi nesil hareketlerinin makro-tarihi karakterini açıklayan bir yaklaşımdır. Mannheim'ın yaklaşımında, herhangi bir tarihi çağın mantalitesi ve fertteki grup etkisi vurgulanmıştır. Her nesil bir öncekinden farklı düşünce ve ideolojik sistem üretmektedir.⁵² Böylece bir sosyal hareket, sadece bir model ile açıklanmakla kalmayıp, tarihi süreç içindeki yerine de oturtulmaktadır. Başka bir deyişle, vakıa sosyalleşmeden alınarak farklı bir düşünce sisteminin üretilmesi seviyesine çıkarılmaktadır. Bu durum, sosyal olayları bir bütün olarak ele almaktaki eksikliklerin bilgi sosyolojisi tarafından kısmen giderilmesidir.

Sosyoloji, sosyal psikoloji ve antropoloji çerçevesindeki değerlendirmeleri, bilgi sosyolojisi açısından ele almak, bu sahanın yaklaşımını ortaya koyacaktır. Genel olarak, insanların sosyal dünyalarının davranışlar, normlar, kurallar ve değerler standartlarıyla

⁵²J. M. Starr, "*The Generation of Social Change: New Perspectives on Youth Movements in Modern History.*", Paper presented at the Annual Meeting of the American Anthropological Association (New York, NY, August, 1980). s. 47.

şekillenmesi prosesleri, sosyalleşme olarak terimlendirilir. Sosyalleşme, ferdî tutum ve davranışların, bir veya daha fazla sayıdaki fertlerle bir sosyal çevrede etkileşimi sonucu meydana gelmektedir. Literatürde çoğu kere, *sosyal gelişme* kavramı ile aynı anlamda da kullanılmaktadır. Sosyalleşme veya toplumsal değerlerin aktarımı ve yaygınlaştırılmasıyla, sosyal hayatın yaşanması ve geleceğe doğru bir devamlılığı sağlanmaktadır. Bu süreçler, ferdin bebeklik çağlarından başlayarak hayatı boyunca devam eder ve çocuğun yetiştirilmesi, eğitim, meslek edinilmesi, propaganda ve beyin yıkama gibi birbirinden çok farklı alanları kapsar. Sosyalleşme ile ilgili değişkenlerden bazıları eğitim, doğum yeri, ve iş tecrübesidir.⁵³ Eğitim yoluyla sosyalleşme prosesi öğrenci kimliğini etkilemektedir.⁵⁴ Bu bakımdan sürecinin incelenmesi gerekir. Bilgi sosyolojisi yaklaşımı eğitimdeki sosyalleşme ile işteki sosyalleşmenin farklarını vurgulamaktadır.⁵⁵

⁵³HUI-SHENG LIN, *The Determinants of the timing of First Marriage for Women in Taiwan.*, Dissertation (Ph.D.) The university of Michigan, 1988, s. 211.

⁵⁴D. R. Naranjo, *A Comparition of White/Anglo and Chicano Students in an Investigation of The Relationship Between Education and Student Identity.* Dissertation (Ph.D.). The University of Michigan, 1983, s.12

⁵⁵M. Oromaner, Toward a More Comprehensive Understanding of the Community College. U.S. New Jersey, 1985, s. 1-14.

Bir çok disiplinde kullanılan ortak bir kavram olmakla birlikte sosyalleşmeyi tüm boyutlarıyla açıklayan bir genel teori henüz ortaya konamamıştır. Sosyoloji, sosyal antropoloji ve psikoloji disiplinleri kendi görüş açılarını koruyarak, sürecin çok boyutlu ve karmaşık yapısından dolayı, birbirlerinin kavram ve yaklaşımlarını kullanmaktadırlar. Fert ve toplum ilişkisini ifade eden sosyalleşme, bir bakıma bu disiplinler arasındaki köprüyü de kurmaktadır.

Sosyal psikoloji daha ziyade sosyal olarak şahsiyetin gelişmesiyle veya ferdin sosyal gelişmesiyle ilgilenmektedir. Çocukluk döneminden erişkin bir sosyal varlık oluncaya kadarki dönemi kapsayan aslî (primary), ve daha genel anlamda kültürün aktarıldığı tâli (secondary) sosyalleşme, bu sürecin iki değişik formudur.⁵⁶ Psikoloji, özellikle aile-çocuk ilişkisinde görülen etkileşim prosesini; antropoloji kültür transferi prosesini; sosyoloji ise birer sosyalleşme ajanları olarak kurumlar ve alt kültürleri incelemektedirler. Bilgi sosyolojisi ise, tüm kültürel bilginin niteliği, üretimi, müessiriyeti ve aktarımı hakkında araştırmalar yapmaktadır..⁵⁷

⁵⁶T. M. Newcomb, Social Psychology, The Dryden Press, N. Y., 1950, s.44.

⁵⁷A. Mandell, "*The Limits of Change: Insights from the Sociology of Knowledge for Educational Theory*." American Journal of Education; v.94, n.3, May 1986, s. 378-85.

Sosyalleşme ferdin sosyal boyutta ortaya çıkmasıyla var olan bir süreçtir. Toplumun bulunduğu her zaman ve mekan biriminde bu süreç de mevcuttur. Böylece toplum kendi varlığını sağlamakta ve sürdürmektedir. Bu yaklaşım bilgi sosyolojisi açısından değerlendirildiğinde, hem fert hem de toplum bakımından ayrı ayrı ele alınabilir. Fert açısından düşünüldüğünde ferdin toplum içinde, topluma göre sosyalleşmesi; toplum açısından bakıldığında ise toplumun ferdi sosyalleştirilmesi, onu sosyal değerlerle mücehhez kılması söz konusudur. Bazı yazarlar kendi kendine sosyalleşmeden⁵⁸ (self-socialization) bahsetmekte iseler de sosyalleşme esasen kurumlar tarafından yerine getirilmektedir.

Fert açısından sosyalleşme çocukluk çağlarında çok hızlı bir öğrenme, ileri yaşlarda ise -şahsiyet belirginleştikçe- hızını kaybeden bir süreç olarak bütün hayat boyunca devam etmektedir. Ferdin dünyaya gelmesiyle birlikte ileride öğrenmeyi mümkün kılacak ve sosyalleşecek olan biyolojik yapı gelişmeye başlamakta ve bu dönemdeki gelişim çok büyük önem taşımaktadır.⁵⁹ Çocukluğundan itibaren fert üzerindeki sosyal etkiler, şahsiyetinin ve sosyal tutum ve davranışlarının gelişmesini sağlar. Bu, aslında, ferdin toplum içinde

⁵⁸E. Hall, "All in the family." *Psychology Today*. v. 21, Nov. 1987, s. 54-8.

⁵⁹K. McAuliffe, "Making of a Mind.", *Omni* (New York, N.Y.). v. 8, Oct. 1985, s. 62-4.

bir kimlik edinme sürecidir. Sağlıklı, dengeli ve güçlü bir şahsiyet, sosyal veya ferdi kimlik edindiği takdirde psikolojik bozukluklar, tutum ve davranışlarda sosyal sapmalar olmayacaktır. Özellikle rol ilişkilerinde sergilenen sosyal kimlikler, tutum ve davranışlara anlam vermekte ve onları yönlendirmekte, böylece endişeler, depresyon ve düzensiz davranışlar önlenmektedir⁶⁰. Ferdin toplum içinde ne tür sosyalleştiğinin göstergesi, toplum tarafından aktarılmış sosyal değerlerin ve normların, ferdin tutum ve davranışlarında yansması ve bu davranışların müşahede edilebilirliğidir.

Sosyalleştirmede, toplumu belli bir tarzda şekillendirme amacı vardır. Sosyal, siyasî veya iktisadî yönlerse bazı niteliklerin yapılandırılması amaç edinilmiş olabilir. Bu aynı zamanda farklılıkların işlenmesi anlamına da gelmektedir. Zira toplum açısından kültürel orijinalliğin korunması esastır. En küçük sosyal birimden milletlerarası birliklere kadar her alandaki sosyal politikalar, tespit edilmiş olan prensipler doğrultusunda sosyalleştirmeyi amaçlamaktadırlar. Böylece bir siyasî tutum ortaya çıkmaktadır. Meselâ, Avrupa topluluğu liderleri, Avrupa'nın başarısını sağlamak için gerekli olan sosyalleştirme prensiplerini belirlemişlerdir. Buna

⁶⁰P. A. Thoits, "Multiple Identities and Psychological Well-Being: A Reformulation and Test of The Social Isolation Hypothesis", American Sociological Review, Vol. 48, April 1983, (s. 174-187).

göre Avrupa birliğini homojenlikten, aşırı kuralcılıktan, çok güçlü devlet kontrolünden ve bu yönde sosyalleşmekten korumak amaçlanmaktadır.⁶¹ Siyasi sosyalleşme hakkında bir başka örnek de Deng Xiaoping döneminde Çin komünist partisinin siyasi doktrin ve reformlardaki aksaklıkları gidermek maksadıyla parti örgütünün sosyalleştirici bir gençlik teşkilatına dönüştürülmesidir.⁶²

Bazı yazarların ve ekollerin konuya ışık tutacak analizlerine kısaca göz atmakta fayda vardır. Yüzyılımızın ortalarına kadar yapılan çalışmaların pek çoğu psikanalizci teoriden etkilenmiş ve daha ziyade ferdin yetişkinliğe kadarki dönemini kapsamaktadır. Psikanaliz teorisi çerçevesinde yapılan çalışmalar sosyal olayların sebep sonuç ilişkilerini aile çevresiyle sınırlandırmıştır. Yakın dönemlerdeki sosyalleşme araştırmaları ise, ferdin yetişkinlik çağlarını da dahil ederek tüm hayatını kapsayacak şekilde genişleterek, daha az global teoriler ve farklı yaklaşımlar kullanmıştır. Araştırmalar göstermektedir ki, fert hayatının ilk dönemlerindeki

⁶¹J. M. Benoist, "*Thatcherism across the Channel (Bruges group meeting in Paris)*." National Review. v. 41, Nov. 10 1989, s. 23-5.

⁶²S. Rosen, "*Society and Reform in China*." Current History. v. 84, Sept. 1985, s. 264-7.

sosyalleşmeler ortak özelliklerin, sonraki sosyalleşmeler ise ferdi farklılıkların elde edilmesi olarak değişik proseslerdir.⁶³

Newcomb'a göre sosyalleşme, ferdin çocukluğundan itibaren kapasitesi ölçüsünde toplumdaki sosyal ilişkilere girerek elde ettiği tutum ve davranışlardır.⁶⁴ Bu proses, temelde bir tür öğrenmedir. Ancak, bu tanım tüm sosyal öğrenmeyle birlikte daha ziyade ferdi sosyalleşmeyi ifade etmektedir. Diğer yazarlara göre ise sosyalleşme daha çok grup değerlerinin öğrenilmesidir. Çocuk, diğer insanlarla bir araya gelerek kültürlerinin etkisi altına girer; toplumun bir üyesi olur ve insan şahsiyeti elde eder. Sosyalleşme, insanın şahsa doğru bir olgunlaşma prosesini ifade eder.⁶⁵ Sosyal niteliği vurgulama açısından bu yaklaşım daha uygundur. Farklılık iki noktada ortaya çıkmıştır: Sosyalleşme, grup değerlerinin mi, toksa sosyal tutum ve davranışlarının mı öğrenilmesidir? Her iki husus da birbirine bağlıdır. Fert, ancak sosyal değerleri öğrenerek tutum ve davranışlarını serd edebilir. Bu bakımdan sosyalleşmeyi, toplumun mevcut kültürel değerlerinin fert tarafından öğrenilmesi ve özümsemi süreciyle

⁶³M. Jahoda, "Socialization" maddesi, The Blackwell Dictionary of Twentieth-Century Social Thought, W. Outwhite ve T. Bottomore (ed.), U.S.A., 1993, s. 625.

⁶⁴T. M. Newcomb, Social Psychology, Dryden Press, N.Y. 1950, s. 51.

⁶⁵W. F. Ogburn ve M. F. Nimkoff, Sociology, Cambridge, U.S.A., 1940, s.131.

birlikte sosyal çerçevede bir benlik edinmesi şeklinde ele almak gerekir. Sosyoloji açısından vurgulanması gereken nokta T. Persons ve R. F. Bales'in de işaret ettiği gibi ferdin üyesi bulunduğu toplumun kültürünü içselleştirmesidir.⁶⁶ Bu yazarları da etkilemiş olan Freudcu görüşte ise, çocuğun ebeveyninin normlarını içselleştirmesi ve bir süper ego elde etmesidir.⁶⁷

İçselleştirme (internalization) kavramının sosyal bilimlerde ne anlamlarda kullanıldığını belirtmek sosyalleşme vakıasının daha açık ortaya konmasını sağlayacaktır. Çünkü söz konusu olan malumat edinme şeklinde basit bir bilgi edinme değil, edinilen bilginin sosyal varlığı meydana getirmesidir. Bazı yazarlar bu öğrenmenin niteliğinin bir tür şartlanma olduğunu ileri sürmektedirler.⁶⁸ Öğrenme ve içselleştirme, nedensellik bakımından aynı anlamdadır. Çalan zille birlikte verilen elektrik şokunun tezahürleri arasında köpeğin kurduğu ve içselleştirdiği bağlantı bu nitelikte bir öğrenmedir.

⁶⁶T. Persons ve R. F. Bales, Family: Socialization and Interaction Process, The Free Press, Glencoe, 1955, s. 17.

⁶⁷G. J. Hinkle, "Sociology and Psychoanalysis", Modern Sociological Theory in Continuity and Change, H. Becker ve A. Boskoff (ed.), N.Y., 1957, s.16.

⁶⁸G. E. Swanson, "Internalization" maddesi, A Dictionary of the Social Sciences, J. Gould ve W. L. Kolb (ed.), The Free Press, N.Y., 1964, s. 345.

Sosyal psikolojide ise kendiliğinden bir dikkatle ve sübjektif olarak sosyal rollerin bilincinin edinilmesi anlamında kullanılmaktadır.⁶⁹ Temel kimlik unsurları özellikle ilk dönem sosyalleşmenin sağlandığı aileden müşahade edilerek alınmakta ve oyun vasıtasıyla da tecrübe edilmektedir.⁷⁰ Oyun çocuğun sosyalleşmesinde en önemli araçlardan biridir. Çocuğa değişen çevresini bir dereceye kadar kontrol etme ve yetişkinlerin sosyal düzeninde hareket edebilmesine imkân sağlamaktadır. Çocuk, oyun arkadaşları arasında bir statü kazanmakta ve gurubunu diğerlerinden farklı olarak oluşturmaktadır. Sosyalleşmenin en önemli fonksiyonları olan statü kazanmak ve farklı bir gurup yapısı oluşturmak bu şekilde ortaya çıkmaktadır. Diğer yönden arkadaş gurupları birer sosyalleştirme ajanları olarak tutum ve davranışların belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Çocuk, kabul edilebilir sınırlardaki ahlakî davranışları, zaman içinde ihtiyaçları doğrultusunda benliği değişirken edinmektedir.⁷¹ Başka bir deyişle her sosyalleşme

⁶⁹G. E. Swanson, "Internalization" maddesi, A Dictionary of the Social Sciences, J. Gould ve W. L. Kolb (ed.), The Free Press, N.Y., 1964, s. 345.

⁷⁰USA Today (Periodical). "Easing Transition to new School" v. 121, Aug. 1992, s. 3

⁷¹A. F. Gary, "The Dirty Play of Little Boys.", Society, v. 24, Nov./Dec. 1986, s. 63-7.

vakıasında mevcut bilgi özümsenerek orijinal bir bilgiye dönüştürölmektedir. Bilginin güç sağlaması şeklindeki temel güdü bu fonksiyonu yerine getirmektedir. Bazı yazarlara göre insan, güç edinmeye meyillidir ve bu eğilimin kaynağı ise ailedeki ana ve baba rollerindeki gücün özümsenmesidir.⁷²

Sembolik-etkileşimci (symbolic-interactionist) yaklaşım sosyalleşme prosesinde ferdin diğer insanlarla ilişkilerini temsil eden sembollerin, özellikle konuşmanın rolüne önem vermektedir. Çocuk iletişim kurmaya başladıktan sonra lisan faktörü vasıtasıyla toplumun diğer fertleri tarafından etkilenmekte ve onları etkilemektedir.⁷³ Ancak sadece gözlem vasıtasıyla da öğrenme gerçekleşebilir. Bu ekole göre sembollerin anlamlarının kavranması bir sosyalleşme sürecidir. Daha ileriki dönemlerde ise lisan aracılığıyla bu süreç devam etmektedir.

Konumuz itibariyle sembolik ekölün önemi, mefhumların anlamlarına göre sosyalleşmeyi vurgulamasında yatmaktadır. Mefhumlar da ait oldukları kültür sistemi içinde adeta yaşayan canlılara benzemekte ve zaman içinde anlamları nitelik itibariyle

⁷²L. Sojacy, "Power Play (childhood role play)", Working Woman. v. 10, Sept. 1985, s. 160

⁷³A. R. Lindesmith ve A. L. Strauss, Social Psychology, N.Y., 1956, s.124

değişmektedir. Kültürel yönleriyle kavramları doldurmak uzun sürelerle ihtiyaç duymaktadır.

Sembolik ekolün lisan yaklaşımının bazı yönlerden hatalı olduğu açıktır. Farklı lisan sistemleri farklı zihin yapılarına dayanmakla birlikte, her zaman için ayrı lisan sistemleri ayrı kültürlerin olmasını gerektirmemektedir. Nitekim ABD’de yaşayan Avrupalı ve Asyalı etnik guruplar kendi lisanlarını konuşmalarına rağmen aynı kültür sistemi içinde bulunmaktadır ve yeni nesiller sosyalleşirken lisan konusunda bir çatışma çıkmamaktadır. Bu yaklaşım açısından kültürü, toplumun tüm farklılıklarıyla birlikte ürettiği uyumlu bir bütün olarak ele almak gerekecektir.

Sosyalleşme ve Kimlik Problemleri:

Bilgi sosyolojisi açısından göz önünde bulundurulması gereken konulardan biri de sosyal yapının veya toplumun sosyalleşme esnasında sosyal problemleri nasıl yarattığıdır. Günümüzün merkezi problemleri, esasta sosyalleşme hatalarından kaynaklanmaktadır.

Bunlar sosyalleşme problemleri olarak da ele alınabilir. Bazıları bilgi sosyolojisi yaklaşımıyla kısaca analiz edilebilir. Özellikle temel eğitim kurumlarındaki diğer eğitim konularının yanı sıra, uzun dönemde işsizlik, refah devletinden sosyal programlara

kadar, geniş bir alanda toplumun her tür problemiyle koordineli olarak ele alınabilir.⁷⁴

Sosyal problemlerin en önemlilerinden biri *suçluluk* kimliğidir. Toplumdaki suç ve suçluluk kimliği konusunda bir düşünce olarak genellikle iki yaklaşım mevcuttur. İlki, insanın doğuştan barışçı olduğu, zulme ve suça bozuk sosyal çevrenin sebep olduğuna dair teoridir. Bu düşünce suçlu kesim ile ilgili olaylarda suça bir bakış açısı olarak kullanılmaktadır. Suçlar, zulme ve adaletsizliğe karşı bir isyan şeklinde görülmekte, bozuk yapı unsurlarının ve yanlış düşünce sistemlerinin giderilmesine çalışılmaktadır. Diğer yaklaşımda ise, insanın içgüdüsel olarak saldırgan olduğu ve toplumun temel amacının onların zorbalıklarını gidermek olduğunu işleyen geleneksel siyasi felsefenin ışığında suç, farklı bir şekilde gözükmektedir. Polis, hâkim ve mahkumlar caydırıcı kimselerdir, fakat nihaî olan en güçlü engel kültürel olarak yüklenilmiş dahili mekanizmalardır.⁷⁵ Yani inanç veya ahlâk sistemleri gibi tüm sosyal değerler.

Netice itibariyle günümüzdeki suç hareketleri sosyal zulümden, baskıdan dolayı değil, alt sınıfların zayıf aile yapısının bir

⁷⁴J. Marzollo, "*How they learn best (four year olds).*", Parents. v. 63, Jan. 1988, s. 102-6.

⁷⁵Magnet-Myron. "*Rebels with a cause (blaming society for inner city crime).*", National Review. v. 45, Mar. 15, 1993, s. 46-50.

tezahürü olarak ferdin yetersiz sosyalleşmesinden dolayı ortaya çıkmaktadır. Başka bir deyişle sosyal yapı suç vakıasını ve dolayısıyla da suçlu kimliğini üretmektedir.

Bir diğer sosyal problem de işsizlik neticesinde yaratılan *işsiz* kimliğidir. İşsizlik karamsar, sorumluluktan kaçan, içe kapanık bir psikolojik hale sebep olmaktadır. Çalışmayan kesim olarak ele alındığında iş bulamayanlar, çalışma çağının dışında olanlar ve bunların ailelerinden oluşan oldukça büyük bir kitleyi etkilemektedir. İşsizlik gelir düzeyini düşürmekte, eğitimi engellemekte, aile düzenini sarsmakta ve sosyal ilişkileri bozmaktadır. Böyle bir çevrede sağlıklı sosyalleşme beklentisi oldukça zordur. Ayrıca, Batı dünyasında çalışabilir nüfusun genel nüfus içindeki oranı hızla düşmekte ve artan yaşlılar kitlesi büyük bir problem olarak ortaya çıkmaktadır. Sosyal yardımlaşma, sosyal borçtan ortaya çıkan görev duygusu ihmal edilmektedir. Sosyal dayanışma sistemi bu yönde bir sosyalleşme ile kurulabilir.⁷⁶ Ayrıca, böyle bir borcun inkârı karşılıklılık sürecini sekteye uğratmaktadır.⁷⁷ İşsiz ve malî yönden zor durumdaki ebeveynin ailelerinde de çocukların sosyalleşmesi büyük problemlerle

⁷⁶M. H. Cantor, "*Families: a Basic Source of Long-Term Care for the Elderly*.", *Aging*, no.349, 1985, s. 8-13.

⁷⁷E. A. Wynne, "*Will the Young Support the Old?*", *Society*, v. 23, Sept./Oct. 1986, s. 40-7.

karşılaşmaktadır. Her şeyden önce ekonomik zorluklar ebeveynin çocukları yetiştirmekteki tutumlarını olumsuz etkilemektedir.⁷⁸

Yukarıda kısaca değinilen problemler, yanlış sosyalleşmiş ve bunalımlı bir kesimin yeniden sosyalleşmesini gerektirmektedir. Yeniden sosyalleşme veya grup sosyalleşmesi, kendine has metotlarla hataların çözümlendiği programların yaygın eğitim yoluyla aktarılmasını sağlamaktadır. Belirli problemler çerçevesinde benzeri niteliklere sahip bir grup insanın bir araya gelerek ortak bir amaç doğrultusunda sosyalleşmeleri grup sosyalleşmesidir. Grup içindeki üyeler, problemin çözümü doğrultusunda rol yüklenmektedirler.

Bazı yazarlar bu tür grupların zararlı olduğunu, bir tür beyin yıkama formuna dönüştüğünü belirtmektedirler.⁷⁹ Ancak, benzeri programlar toplumun pek çok kesiminde uygulanmaktadır. Meselâ, zenci kesiminin halihazırdaki sosyalleşme tarzları neticede problemli kitleler ve büyük sosyal patlamalar yaratmaktadır. Los Angeles ayaklanması bir kesimin , farklı yaşama şartlarının neticesidir. Bu kesimleri müessir ve yeni bir kimlikle tekrar sosyalleştirmek için belli bir unsurun veya koordineli olarak birkaç unsurdan teşkil ettirilmiş

⁷⁸R. Goldsmith, *The Effects of Parental Employment Status*, Dissertation (Ph.D.) The University of Michigan, 1986, s.31.

⁷⁹D. Hurley, "Getting help from helping.", Psychology Today. v. 22, Jan. 1988, s. 62-4.

merkezi temaların esas olduğu sosyalleşme programları düşünölmektedir. Eğitim programları, doğrudan ferdî kaynaşma, ırk bilinci eğitimleri, ve politika guruplarının yapılanmaları gibi unsurları amaçlayan sosyalleştirmeler yoluyla bu kitleler yeniden düzenlenmeye çalışılmaktadır.⁸⁰

Yetişkinler ve çocukların birlikte oluşturdukları guruplar, pek çok sosyal problemin düzenlenmesi için, eğitim kurumlarının yanı sıra, düzenli ve yaygın eğitim programları uygulamaktadırlar. Bu problemler yeni nesillerin fizikî olarak deforme olmasından, televizyonun sebep olduğu aktivite bozukluğuna, yüksek boşanma oranlarından suçluluğa kadar mevcut bütün problemler alanına yayılmış gözökmektedir. Bu sınıflarda uygun eğitimciler, çocuklar ve yetişkinler için probleme yönelik sosyalleştirme faaliyetleri yapmaktadırlar.⁸¹

⁸⁰R. Majors ve J. Mancini, "*Rescuing the black male.*" The Futurist, v. 26, Sept./Oct. 1992, s. 50-1.

⁸¹M. Bloom, "*Shake, Rattle, and Roll .*" New York, v. 20, Nov. 23 1987, s. 72-87.

Sosyalleştirme Araçları:

Sanat, eğitim ve teknoloji, sosyalleştirme araçlarının başında yer alır. Bu unsurlar aynı zamanda bilgi üretmeyi ve sosyal yapının şekillendirilmesini de sağlamaktadırlar.

Çoğu yazarlar günümüzde en etkili ve yaygın sosyalleştirme araçlarından biri olan televizyonu, toplumsal normları aktaran sosyalleştirme araçlarından biri olarak işlemektedirler. Gerçekten de televizyon eğlence, çeşitli törenler ve birbirinden farklı büyük dinleyici kitleleriyle toplumumuzda en yaygın ve güçlü sosyalleştirme araçlarından biridir. Fert, bu görünüm tarafından sunulan telkinden kaçamamaktadır, hatta televizyon seyretmeyenler bile bu insanların bulunduğu çevrede yaşamak zorundadırlar.⁸²

Televizyon veya genel olarak iletişim, özellikle bilgisayar iletişiminin yaygınlık kazandığı ikinci enformasyon devriminden sonra, yabancı kaynaklardan gelen yayınlarla veya kültürel olmayan enformasyonla millî kimlik erozyonuna sebep olmaktadır.⁸³ Ancak,

⁸²G. Gerbner, "*Society's storyteller: how television creates the myths by which we live.*", Media & Values, no. 59-60, Fall, 1992, s. 8-9.

⁸³B. Ostry, "*The Information "Revolution": Information, Communications and*

Culture." Paper presented at the Annual Meeting of the International Institute of Communications. (London, England, September 9-13, 1979), s.1-12

diğer yandan, yerli kaynak kullanıldığı takdirde millî kültür bütünlüğünü sağlayabilecek bir araçtır da. Yabancı kültür unsurları, yabancı yayınlar vasıtasıyla millî kültür bütünlüğünü bozmaktadır.

Araçların zaman içinde şekil veya niteliklerinde değişmeler olabilmekte, fakat fonksiyonları devam etmektedir. Bir aracın önemi onu elinde bulunduran insan tipine bağlıdır. Bu bakımdan genel olarak insanların, söz konusu örnek itibariyle de yazarlar veya yapımcıların kimlik unsurları, toplumu etkiledikleri bilgi bakımından son derece önemlidir.⁸⁴

Sanatın her dalı, sosyalleştirmede çok güçlü birer araçtır. Burada sadece edebiyat ve onunla ilgili bir örnek ele alınmıştır. Hikâyeler ve masallar sosyal değerlerin mükemmel bir şekilde ifade edilerek aktarılması için organize edilmiş edebî eserlerdir. Fert, birbiriyle ilişkili olaylar zincirinde işlenmiş olan iyi ve kötü tipleri, bunların sosyal hayat açısından konumlarını, fayda ve zararlarını kolaylıkla değerlendirerek işaret edilmiş olan sosyal kimliğini edinir. Dede Korkut hikâyelerinden Tepegöz buna açık bir örnektir.⁸⁵ Bu

⁸⁴Center for Social Organization Studies. "*The Sociology of Black American Literature: The Changing Social Role of Black Writers.*", Working Paper Number:171. Chicago Univ. 1973, s.31.

⁸⁵O. Ş. Gökyay, "*Basatın Tepegözü Öldürdüğü Boyu*", *Dede Korkut Hikâyeleri*, Tercüman 1001 Temel Eser No. 149, İstanbul 1980, s.169-182.

eserde, bir çoban tarafından işlenen ahlâk suçu, neticede toplum dışı bir kişiliğin (Tepegöz) meydana gelmesine ve tüm topluma zarar vermesine sebep olmaktadır. Cemiyetin dışındaki bilinmeyen öğelerle kurulan bu meşru olmayan ilişkinin maliyetini oba halkı ödeyememektedir. Toplumsal işleyiş altüst olmuştur. Sonuçta örnek kişilik tipine müracaat edilerek problem ortadan kaldırılır. Eserde birtakım sosyal davranışlar toplum hayatı için önemli olan boyutlarıyla işaret edilmektedir.

Göç olayının çocukların sosyalleşmesi üzerinde olumsuz bir etkisi vardır. İş bulmak amacıyla ailenin erkeklerinin şehre göçmesi, kadınların aile içindeki yükümlülüklerini artırarak onları karşı karşıya kaldıkları problemleri çözmede yetersiz bırakmakta ve doğan boşluk yeni nesillerin eksik sosyalleşmelerine sebep olmaktadır. Araştırmalar göçün aile gelirini ve hayat standartlarını yükseltirken ailenin kadın üyelerinin sorumluluklarını da artırdığını göstermektedir.⁸⁶ Ancak, kadının yeni çalışma alanlarına katılması ve yeni tecrübeler edinmesine rağmen ataerkil aile yapısına ait ahlakî değer sistemi devam ettirilmektedir. Bu da göstermektedir ki, bu tür aile yapısı ve değerleri kırsal alana mahsus eski tarz bir sosyal yapının sonucu değildir. Göçün esas amacı çocukların geleceklerini geliştirmektir.

⁸⁶Y. Atal, "*City Lights: the Impact of Rural-Urban Migration.*", The Courier (Unesco). v. 38, Sept. 1985, s. 10-11.

Etnik unsurların bulunduğu sosyal yapılarda sosyalleşme ayrı bir önem taşımaktadır. Bu tür toplumlarda ırk çatışmalarını giderici unsurların esas alınması gerekmektedir. Irk ayrımının olmadığı bir çevrede, eğitim kurumlarından mezun olan öğrenciler daha yüksek eğitim kurumlarına -ayırımcılığın yapıldığı bölgelerdekine nispeten- daha fazla miktarlarda girmekte, eğitimlerini tamamlamakta ve iş bulabilmektedirler.⁸⁷ Fertlerin sosyal orijinleri kariyer seçimini yönlendirmekle birlikte eğitilmiş üyelerin genellikle seçkin toplumsal değerlere yönelmektedirler.⁸⁸

Fertlerin etnik kökenleri bir dereceye kadar kariyer seçimini etkilemektedir. Ancak, bu durum genellikle düşük eğitim seviyesindeki kesimlerde göze çarpmaktadır. Mensup olunan etnik guruba ait sosyal ve meslekî çevrenin sunduğu imkânlar daha kolay değerlendirilebilmektedir. Ayrıca, geleneksel olarak sürdürülen bazı meslekler de, etnik yapı çerçevesinde belirleyici olmaktadır. Fakat eğitim seviyesi yükseldikçe, etnik kökenin kariyer seçimindeki

⁸⁷J. H. Braddock; R. L. Crain; J. M. McPartland, "A long-term view of school desegregation: some recent studies of graduates as adults.", Phi Delta Kappan. v. 66, Dec. 1984, s. 259-64.

⁸⁸J. J. Frenk, *Social Origin Professional Socialization And Labor Market Dynamics: The Determinants of Career Preferences Among Medical Interns in Mecsico*. Dissertation (Ph.D.). The University of Michigan, 1983. s. 334.

belirleyiciliği azalmakta, eğitilmiş üyeler genellikle seçkin toplumsal değerlere yönelmektedirler.

Eğitim oranının yükselmesiyle birlikte etnik grup bilinci düşmektedir. Bu konuda yapılmış bir araştırmada, yüksek sosyo-ekonomik statülü kesimde ırk bilincinin düşük olduğu ortaya konulmuştur.⁸⁹ Ancak eğitimin her zaman ferdin kendisi veya toplumun yararlarına kullanıp kullanmadığı şüpheli bir sorudur. Aynı araştırmaya göre, 1960 ve 70’lerde zenci kolej öğrencilerinin kariyer amaçları ve politik aktiviteleri zenci topluluğunun hayat şartlarının yükseldiğini göstermektedir. Buna ters olarak çağdaş gözlemciler düşük seviyede bir siyasi aktiviteyi işaret etmekte ve ferdi çıkarların hâkimiyetinin bir göstergesi olarak günümüzdeki zenci öğrencilerin maddi şeylere olan düşkünlüğü vurgulamaktadırlar. Yüksek sosyo-ekonomik statü, düşük ırk bilincinin en önemli işaretidir. Daha açık fırsatlar yapısının algılanması bu fertlerin sistemi sorgulamasını ve böylece statükoya meydan okumasını önlemektedir.

Araştırmanın sonuçları kısaca, refahı artan kesimin etnik tutumlardan uzaklaştığını söylemektedir. Bunun sonucu olarak da siyasî aktiviteler düşmüştür. Ancak, zencilerde refah arttığı için mi

⁸⁹ M. Lorrai, *The 'Talented Tenth' Reconsidered: Race Consciousness. Dissertation (Ph.D).* The University of Michigan, 1988, s. 3-11.

siyasî aktivite azalmaktadır, yoksa sosyal haklar kazanıldığından dolayı artık bu tür hareketlere gerek kalmamış mıdır? Bu sorunun cevabı verilmemektedir.

2. Kimlik

İnsan ancak bir bütün olarak ele alınabilecek bir varlıktır. Onun herhangi bir özelliği, bütünü meydana getiren unsurlardan tecrit edildiği takdirde anlamını yitirmektedir. Bu bakımdan tüm açıklamaların bir anlam ifade edebilmesi için bütüne izafeten yapılması gerekmektedir. Başka bir deyişle açıklama bütünü ifade edici olmalıdır. İşte kimlik, insanın potansiyeliyle birlikte zaman içinde değişen veya sabit kalan tüm vasıflarını ifade etmektedir. Bununla birlikte onu çeşitli veçheleriyle inceleyebilmek için sunî bir takım ayırımlar yapmak da mümkündür. Meselâ, maddi ve manevi yönlerini analiz etmek gibi. Bu bölünme, ele alınan unsuru kısmen ortaya koymakla birlikte, diğer unsurların özelliklerini göz önüne alınmaması itibarıyla bir eksikliğe sebep olmakta; ne bir bütün olarak insanın ve ne de incelenen unsurun hakikatini ifade edememektedir. Bu bakımdan insan kimliğini değerlendirirken mümkün olduğu kadar bir bütün olarak ele almak gerekmektedir. Bir unsuru incelerken diğer bir unsuru yok farz etmek, etkileşimi ve birlikte var oluşu görmemizi engeller. Bu bakımdan kimlik konusu incelenirken insanın biyolojik

potansiyelinden seçiciliğine kadar müşahede edebildiğimiz tüm unsurlar göz önüne alınmıştır.

Tıpkı bir çekirdeğin belli bir coğrafi yapıda meyve ağacı olarak şekillenmesi gibi, insanın da ürettiği bilgi, sosyal yapıda şekillenmektedir. Bu aynı zamanda bilgi sosyolojisinin realiteye bakışıdır. Böylece kimlik, insanın tüm unsurlarıyla birlikte sosyal yapının meydana getirdiği bir ürün olarak ele alınmaktadır. Başka bir deyişle konumuz açısından kimliği, toplum tarafından üretilmiş ve sosyalleştirme sürecinde öğrenilen bir dizi bilgi olarak ele alıyoruz. Bu doğrudan bir bilgi sosyolojisi konusudur. Bilgi sosyolojisi, bilgi ile toplum yapısı arasındaki ilişkiyi incelediğine göre, şu sorulara verilecek cevaplar yaklaşıma uygun olacaktır: Toplum nasıl bir kimlik bilgisi üretmektedir? Bir sosyal realite örneği olarak *yaygın* ve *etnik kimlikler* nasıl ve ne tür sosyal güçlerin etkisiyle ortaya çıkmaktadırlar?

a) Bilgi Sosyolojisi ve Kimlik:

Bilgi sosyolojisinin genel teorisi, düşüncenin veya fikrin sosyal olarak üretildiği şeklindedir. Daha açık bir ifadeyle “bilgi” ve

“toplum” arasındaki ilişki incelenmektedir.⁹⁰ Buna binaen “kimlik” kavramı da sosyal olarak üretilmiş ve sosyalleştirme yoluyla ferde aktarılmış olan bir tür “bilgi” dir.

“Sosyal realite” başlangıç noktası olarak ele alınmakta ve bir kere belli bir formda şekillendikten sonra artık şahsi düşüncelerden müteşekkil olan ferdî realiteyi üretmektedir.⁹¹ Bu ilişkinin niteliği hem izâfî hem de diyalektiktir. Yani “ferdî realite” ile “sosyal realite” arasında karşılıklı bir etkileşim mevcuttur. Bilahare ferdî realite kendini şekillendirmiş olan sosyal realiteyi geriye dönerek etkileyebilmektedir. Elbette ki ferdî realitenin meydana gelmesinde tek faktör sosyal realite değildir. Hem bundan dolayı (ferdî realiteyi belirleyen başka sebepler), hem de her iki realite arasındaki karşılıklı etkileşimden dolayı, bilgi sosyolojisi teorisinin katı bir determinizm içinde olmadığını söyleyebiliriz.

Kimlik genel olarak sosyolojik, psikolojik veya biyolojik yaklaşımlarla ele alınabilen bir fenomendir. Bu bakımdan meselâ,

⁹⁰L. A. Coser, "Knowledge Sociology of," International Encyclopedia of the Social Sciences, V.8, s .428.

⁹¹P. Berger, "Identity as a Problem in the Sociology of Knowledge", in Towards the Sociology of Knowledge: Origin and Development of a Sociological Thought Style, Gunter W. Remmling (ed.), London, 1973, s. 274-81.

çocuğun aileden koparak toplum içinde bir yer almasıyla birlikte gelişen benlik (self) duygusudur,⁹² şeklinde psikolojik bir tarif; veya toplumun diğer unsurlarının bize karşı tepkilerinden, tutum ve davranışlarından edinilen izlenimlerdir şeklinde sosyolojik bir tarif yapmak mümkündür. Tarifin ilişkili olduğu benlik (self) ve kişilik (veya şahsiyet - personality) gibi kavramların analizlerini yapmak konuya biraz daha açıklık getirecektir.

b) Benlik, Kişilik ve Kimlik

Benlik (self), aslında insan zihninin sosyal tecrübelerle formlaşan ve potansiyel haldeki yapısal bütünlüğüdür. Kimlik ise, sosyal olarak şekillenmiş bu potansiyelin iradî bir kararlılıkla dışa yansıyan halidir.⁹³ Fizikî çevre, sağlık şartları, biyolojik miras gibi

⁹²D. Jary ve J. Jary, 'Identity' maddesi, The Harper Collins Dictionary of Sociology. E. Ehrlich (ed.), New York: Harper Perennial, 1991, s.226.

⁹³Bilinç, Şuur ve İrade kavramları genellikle aynı anlamları ifade etmelerine rağmen, bir sosyal normun kimlik ögesi olarak yansıtılması sürecini işaret etmek amacıyla farklı anlamlar yüklenerek ele alınmaktadır.

Bilinç: Bir şeyin basit anlamıyla bilinmesi halidir. Anlam boyutu diğer şeylerle olan basit farklara dayalıdır. Şu anda saatin üç olduğunu bilmek buna bir örnek teşkil eder. **Şuur:** Söz konusu bilginin nasıl değerlendirileceğinin ve işleneceğinin de bilinmesi seviyesidir. Bilginin sübjektif anlamları değerlendirmeye tâbi tutulur. Daha geniş bir çerçevede mevcut bilgiye özel anlamlar yüklenmeye başlar. Bu durumda

diğer faktörlerin yanı sıra, tüm sosyal faktörler, benliğin oluşumuna katılırlar. Bunların yanı sıra grup tecrübesi ve ferdin kendine has olan tecrübesi de kişiliğin gelişmesini devam ettirir.⁹⁴

Benliğin gelişmesi süreci, sosyal hayata paralel olarak, ferdin tüm hayatı boyunca devam etmektedir. Bu açıdan değerlendirince, benliğin esasında, sosyal faktörlerin sürekli işlendiği ve neticede davranış biçimlerinin oluşturulduğu bir alan olduğu söylenebilir. Benliğin algılanması müşahade ve yansıma yoluyla olmaktadır. Kişi kendini diğer insanların gözleriyle görüp, benliğini onların kendisine olan tepki, tutum ve davranışlarından çıkardığı sonuçla algılar ve bunlar, kendini - algılama (self - perceptions) yoluyla fert tarafından yorumlanarak belli bir kimlik yaratılır. Böylece rol veya kimliği

durağanlıktan çıkış ve hareketlilik hali söz konusudur. Saatin üç olduğunu bilmek aynı zamanda belli bir zamanda ve mekanda olunduğunu da hissettiriyorsa bu bir şuur seviyesidir. ***İrade:*** İşlemden geçmiş anlamlı bilginin hâkim olarak fiil ve sonuca ulaşması halidir. Bu zamana ve mekâna bağlı olarak bir değerlendirme yapmak ve harekete geçerek bilgi neticesi bir fiili sonuca ulaştırmak bilgide şuur seviyesidir. Mevcut bilgi bir tür kontrol gücü oluşturmaktadır. Saat üçte belli bir işin yapılması, bir amacın gerçekleştirilmesi gibi.

⁹⁴Â. Kurtkan Bilgiseven, Genel Sosyoloji: Kavramlar-Nazariyeler Bünye (Türkiyede Sosyal Tabakalaşma) Değişme ve Sosyal Gelişme. İstanbul, 1982, s. 151.

“kişinin bir sosyal durumda veya sosyal rolde obje olarak benliğe yüklediği [şuurlu] anlamlar olarak görebiliriz”⁹⁵.

Bu noktada bir problem ortaya çıkmaktadır. Acaba fert, toplumun ona karşı olan düşünce ve davranışlarını olduğu gibi alarak benliğini oluşturmakta mıdır, yoksa belli bir düşünce ve yorum süzgecinden geçirmekte midir? İlk olarak, mutlaka belli bir yargılama sürecinin var olduğu ileri sürülebilir. Ancak, fertteki bu değerlendirme süreci de zaten toplum tarafından daha önceden terkip edilmiş olan öğeler kullanılarak işletilmektedir. Ferdîn, toplumda belirlenmiş olan sosyal normların, ve dolayısıyla benliğinin dışında, objektif (benliğinde mevcut olmayan unsurlarla) bir değerlendirme yapması beklenemez. Bu durumda, ferdîn kendi varlığını anlamlandırmasının, ona bir isim veya kimlik vermesinin toplumsal normlara bağlı olduğunu söyleyebiliriz.

Kimlik ve *kişilik* kavramları çoğu yerde eşanlamlı kullanılabileceği gibi, analizimizde kapsam bakımından bazı anlam farklılıkları vurgulanmaktadır. Kimlikte esas olarak dışa karşı yansıtılan belli bir cephe, bir tür tutum söz konusudur. Kimlik, daha ziyade topluma dönük sosyal bir veçhedir. Kişilik, iç dünya ile ilgili

⁹⁵Peter Burke ve Judy C. Tully, "The Measurement of Role Identity", Social Forces, Vol. 55, (June 1977: 881-97), s. 883.

psikolojik bir veçhedir. Kişilikte benliği meydana getiren temel öğeler esastır. Kimlik, bir tür planlanmış davranış veya yüklenilmiş rol olduğundan, alternatiflerden bir diğeri tercih edilebilir, herhangi bir sosyal durumda bir başka kimlik sergilenebilir. Kişilik ise, psikolojik bir hâl olduğundan, iradî olarak bir diğeri alternatif ile kolaylıkla değiştirilemez. Serde dilen kimliği değiştirmek, düzenlemek veya başka tür bir ayarlama yapmak temelde ferdin kontrolü altındadır. Burada söz konusu sosyal durumun veya çevre şartlarının yön veren belirleyiciliğine ve uyarıcılığına da ayrıca dikkat edilmelidir. Bu farklılık sergilenen tutum ve davranışlarda izlenebilir. Ancak kimlik olarak ifade edilen öğeler aslında kişilik temellerinden kaynaklandığından, bağımsız değildirler. Yani ferdin çok fazla bir seçeneği yoktur. İşte bu kısmî ve sınırlı saha, daha başlangıçta kişilik alanının unsurlarını oluşturur. Böylece kişilik, öğrenilmiş olan sosyal bilgilerle ve bunların yerleşikliğinin, ve birbirleriyle olan ilişkilerinin, güçlülüğü ölçüsünde hâkimdir. Öğrenilen değişik bir bilginin zihindeki mevcut şahsiyeti ve kimliği oluşturan sistemi değiştirebilmesi için çok güçlü ve önemli olması gerekir.

Benlik ve kimlik kavramlarının analizleri pek çok perspektif tarafından ana tema olarak ele alınmıştır. Bunlardan ikisi, sosyal psikolojik ve yapısal perspektifler, birbirini tamamlamaktadırlar. Sosyal psikoloji, benliğin değişken, yenilenen özelliklerini; yapısalcı

ekol ise devamlılık ve tekrar edici özelliklerini vurgulamaktadırlar. Benlik, uzun süredir sosyal psikolojideki sembolik etkileşimci (symbolic interactionist) yaklaşımın merkezi teması olmasına rağmen bunu doğrudan ampirik araştırmada kullanan çok az şey yapılmıştır. Netice itibariyle henüz benliğin amaca göre düzenlenmiş fenomeninin sınıflanmasıyla ilgili fikir birliği sağlanamamıştır.

Bu eksiklik bilgi sosyolojisinde de vardır. Bilgi sosyolojisinde özellikle yaygın kimlik tipinin nasıl ortaya çıktığı araştırılmalıdır. Bu konu, teknolojinin büyük ölçüde etkinliğinin söz konusu olduğu çağımızda ayrı bir önem taşımaktadır. Çünkü, bilgi bu araçlar vasıtasıyla kasıtlı olarak bazı amaçlar doğrultusunda şekillendirilmektedir. Başka bir deyişle, siyasî ve iktisadî odaklar bilgiyi belirlemektedirler. Muhtelif bilgi yayılış kanalları kontrol edilerek bir yandan mevcut kültür ve kimlik özellikleri ortadan kaldırılmakta, diğer yandan meydana gelen boşluk yukarıda sözü edilen odakların amaçlarına uygun olarak doldurulmaktadır. Kültürel kaynaklarla olan ilişkiler koparılarak *kültürsüzleştirilen* ve *kimliksizleştirilen* kesimler, popüler kültür, kültürel çoğulculu gibi kavramlar çerçevesinde yabancılaştırılmaktadırlar.

c) Kimlik Türleri

Kimlik kelimesinin dinî, öğrenci veya bilimsel kimlik gibi farklı anlamlarda kullanılması⁹⁶, ferdî cemiyet içinde çeşitli veçheleriyle ortaya çıkmasını ifade etmektedir. Buna göre her tür sosyal özellik bir başka kimliğe işarettir. Böylece bir sosyal nitelik vurgulanmaktadır. Dinî, seküler, bilimsel, linguistik, siyasî, millî, vs...kimlik gibi. Dinî kimlik inançla, linguistik kimlik lisanla, siyasî kimlik ise politik görüşler, tutum ve davranışlarla ilgili nitelikleri ifade etmektedir.

Bir başka yaklaşımla sosyolojik olarak daha genel bir kategori elde etmek mümkündür. Literatürde sosyolojik anlamda birbirinden bazı noktalarda farklı ve değişik bakış açılarıyla değerlendirmeye müsait olan sosyal ve ferdî kimlik türleri söz konusu edilmektedir.⁹⁷ Sosyal kimlik, ferdin hangi sosyal kategoriye veya bu

⁹⁶M. Miller ve J. Bonnie, "The Human Web: Reflections on the State of Pastoral Theology." The Christian Century. v. 110, Apr. 7 1993, s. 366-9.

⁹⁷[Chad Gordon, "Self-Conceptions: Configurations on Content," in The Self in Social Interaction, C. Gordon and K. Gergen (ed.), Willey and Sons, New York 1968, s.115-36]; [Erving Goffman, Relations in Public, Basic Books, New York, 1971.]; [Erving Goffman, Stigma: Notes on and Management of Spoiled Identities, Prentice Hall, New Jersey, 1963.]; [Manford Kuhn and Thomas S. McPartland, "An Emprical Investigation of Self-Attitudes," American Sociological Review, (February 1954), s.68-77.]; [John L. Caughey, "Personal Identity and Social Organization,"

tür işlevlere sahip herhangi bir organizasyon veya guruba ait olduğunu ifade eder. Ferdî kimlikte ise, insanı diğerlerinden ayıran fakat yine büyük ölçüde sosyal olarak şekillenmiş şahsî nitelikler yatmaktadır.

Gurup bakımından bir başka sınıflama da aidiyet özelliğine göre yapılabilir. Bu durumda bir toplumun siyasî denetiminde kendi milliyet gurubu egemen ise, fert bir çoğunluk gurubunun üyesi, aksi takdirde azınlık gurubunun üyesi sayılır.⁹⁸ Bunlara ek olarak daha ziyade sosyal psikoloji sahasında işlenen “referans gurup kimliği” adı altında bir kategori daha mevcuttur. Bu yaklaşıma göre fert, kimliğini, tutum ve davranışlarını bir takım referans guruplarına göre şekillendirmektedir.

Ethos, v.8 (Fall 1980), s.173-203]; [Marisa Zavalloni, "*Social Identity: Perspective and Prospects*," Social Science Information, v.12, (1976), s.64-88.];[Erving Goffman, Relations in Public, Basic Books, New York, 1971, s.189.]; [Herbert H. Hyman and Eleanor Singer (eds.), Readings in Referance Group Theory and Research, The Free Press, New York, 1968, s.4.]

⁹⁸[Arnold M. Rose, *Racial and Ethnic Relations in Contemporal Social Problems*, Merton and Nisbet. s. 326, 1961.] zikreden: O. Türkdoğan, "*Türkiye'de Etnik Guruplar*", Türk dünyası Tarih Dergisi, sayı 78, Haziran 1993, s. 6.

(1) Kimliğin Oluşumu

İnsan ilişkilerinin bir fonksiyonu olarak da ifade edebileceğimiz kimlikler başlangıçta duruma özeldir. Zamanla hiyerarşik olarak organize olurlar. En merkezdeki kimlikler kapsamlı, yaygın, tesirli ve baskındırlar. Cinsiyet, ırk, yaş, renk, milliyet gibi genel unsurlarla ifade edilirler ve hiyerarşik olarak alttaki diğer kimlikleri organize ederler. Ferdin taşıdığı tüm kimlikler müştereken onun benliğini oluşturan bir faktördür. Başka bir deyişle kimlik, bir bütün ve benliğin ana unsuru olarak, pek çok alt kimlikler toplamıdır. Bunlar birbirlerini etkilerler ve dolaylı veya doğrudan tecrübe edilirler.⁹⁹

Kimliğin oluşumunda müessir olan faktörler iki ana grupta toplanmıştır. Bunlardan efektif faktörler, kimliğin his ve duygularla ilgili yönünü; kognitif faktörler ise, düşünce ve bilgiyi işlemlerini işaret etmektedir.¹⁰⁰

Her fert kendisi hakkındaki kimlik bilincini farklı dönemlerde değişik biçimlerde organize etmektedir. Kimlik yeteneklerin, yönelmelerin, benliklerin sosyal ilişkiler vasıtasıyla şekillenen

⁹⁹S. Stryker, "*Identity Salience and Role Performance*", Journal of Marriage and the Family, 4 Nov. 1968, s.558-64.

¹⁰⁰B. B. Hess, v.d., Sociology, U.S.A., 1988, s. 120.

karmaşık bir sistemi olduğu gibi, aynı zamanda, ait olduğu insanın çevresini düzenlemesini de sağlayan aktif bir faktördür.

(2) Kimlik Seçimi

Ferdîn toplum içinde kimlik edinmesi vakasında, madalyonun bir yüzünde sosyal yapı ve onun belirleyiciliği, diğer yüzünde ise ferdî irade, hürriyet ve seçim vardır. Sosyal yapı faktörleri, toplumun diğer üyeleri, sosyal normlar ve çevre, gerek sosyal gerekse psikolojik olarak belli şekillerde somut tipler empoze etmektedirler. Ayrıca, edebiyat, yazılı basın ve modern iletişim teknolojisi insan bilincinin yeniden şekillenmesinde rol oynayarak kimlik üzerinde etkili olmaktadır.¹⁰¹

Bunlar çoğu teorilerde davranış beklentileri olarak değerlendirilmişlerdir. Bir tür sosyal standartlar olarak da ele alınabilirler. Bunlardan bazılarını iradî ve serbestçe seçerek ve içini sübjektif unsurlarla donatarak kişilik meydana getirilmektedir. Söz konusu seçim daima mevcut veya üretilen alternatifler arasından

¹⁰¹D. Toolan, "The Male Agony" Commonweal. v. 119, Nov. 20 1992, s. 13-18.

yapılmaktadır. Biyolojik, kültürel ve yapısal belirleyiciler seçim zeminini oluşturlar.

Tarihî seyir içinde alternatiflerin arttığı ve çeşitlendiği bir gerçektir. Burada incelenmesi gereken esas unsur ferdî alternatiflere veya kimlik unsurlarına atfettiği önemdir. Her özelliğin fert nezdindeki önemi gerek tarihi süreç itibariyle, gerekse hayatı boyunca meydana gelen çeşitli durumlar itibariyle değişmektedir. Irk, cinsiyet, yaş, milliyet gibi potansiyel unsurlar taşınmasına rağmen, bunlar işlenmediği veya belli bir değerle önemsenmediği takdirde ferde otomatik olarak standart bir özellik kazandırmazlar.

Literatürde, modernleşmenin fert açısından, sınırları kaldırdığı ve böylece bir zamanlar mecburi olarak bağımlı olunan bir dizi unsurun, artık serbest değişkenlere dönüşerek özgürlük kazandığı yargısına varılmaktadır.¹⁰² Oysa teknoloji ferdî bilgi edinmesinin yanı sıra ferde bilgi aktarımında da kullanılmaktadır. Yani, bilginin verilmesi ve bilginin alınması olmak üzere iki farklı veçhe söz konusudur. Son derece güçlenen ve etkili bir hale gelen bu araçlar aynı oranda aktarılacak istenen bilginin niteliğine uygun bir şekilde ferdî yapısını belirlemektedir. Teknolojinin gücü, aynı zamanda,

¹⁰²S. Goldenberg, Thinking Sociologically. California, 1987, s. 212-3.

bilgi kaynaklarının iradesi doğrultusunda ferdî iradeyi sınırlamakta ve hatta şekillendirmektedir. Bilgi, belirli bir tarzda ve yoğun olarak empoze edilmektedir. Belirli bir yapıda verilmesi, kombine bilginin terkbini değiştirme imkânını kaldırmaktadır. Çünkü, değiştirildiği takdirde, bilgi disfonksiyonel olmakta, anlamını yitirmektedir. Ayrıca ferdin başka bilgi kaynağı olmadığından muhakeme edecek imkânı da kalkmaktadır. Yoğun olarak empoze edilmesi ise, bahsedilen tarzda alıcının disipline edilmesini sağlamakta ve ihtiyarî güce fırsat tanımamaktadır. Böylece, yoğun bilgi aktarımıyla benlik duyusunun kaybına da sebep olmaktadır.¹⁰³

Bu tür bilgi kaynakları çoğu zaman toplumun bizzat kendisi veya temel müesseselerinin oluşturduğu bir alan değildir. Toplumsal hayata kendi gurup amaçları doğrultusunda yön veren sosyal, siyasî, ekonomik tüm sahalara ve toplumlara uzanabilen, müesseseleşmiş karar merkezleridir. Başka bir deyişle bunların varlıkları belli bir coğrafi sınır tanımaksızın toplumsal bütün alanlarda mevcuttur. Basın bu müesseselerden biridir. Bir araç olarak kullanıldığı gurupların

¹⁰³R. Yepsen, "Saturation pointers". Men's Health. v. 8, Jan./Feb. 1993, s. 84-6.

görüşleri doğrultusunda kamu oyunu şekillendirmekte ve sonra bu şekli yansıtmaktadır.¹⁰⁴

Kısaca, kimliğin oluşumunda sosyal çevredeki faktörler ve ferdi potansiyel önemli ölçüde söz konusuysa da, siyasî ve ekonomik başka faktörler de belirleyici olmaktadır.

(3) Kimlik Unsurlarının Çatışması

Kimlik unsurlarının çatışması, basit rol farklılıklarından millî karakteri yansıtan temel norm dizilerine kadar, çok geniş bir alanda tezahür etmektedir.

Bir toplumda birden fazla, hatta birbiriyle çelişen toplumsal norm dizisi veya normlar sistemi görülebilmektedir. Özellikle çok hızlı sosyal değişmeye maruz kalan cemiyetlerde bu diziler hem ferdi hem de toplumsal boyutlarda sık sık çatışmaya girmektedirler. Hatta bu diziler, fertte kimlik öğeleri olarak adlandırılacak birbirine zıt davranış kalıpları olarak da görülebilirler. Bu tür zıt normlar toplum içinde meşrulaştırıldığı takdirde bunları taşıyan fertte artık bir kişilik

¹⁰⁴M. A. Lee ve N. Solomon, Unreliable Sources: A Guide to Detecting Bias in News Media, Carol Publishing Group, U.S.A., 1992, s. xxiii.

bozukluğundan söz etmek mümkün değildir. Çünkü istnat edilen kabuller de değişmiştir. Bu bakımdan birbiriyle ne çelişen ne de çakışan çoklu (multiple) kimlikler de görülmektedir.¹⁰⁵

Hızlı sosyal değişmelerin sürdüğü toplumlarda, bir yandan geleneksel normlara bağlı kimlik unsurları, diğer yandan değişmeyle gelen ve henüz yerli kültürle fonksiyonel bir bütünlük sağlayamamış yabancı unsurlar çatışmaktadırlar.

Burada dikkat çekilen çatışmanın niteliği, Batı toplumlarındaki değişik rollerin sebep olduğu çatışmadan farklıdır. Nitekim, Batıdaki pek çok araştırma, kimlikler arasında bir çatışmanın olmadığını vurgulamaktadır. Toplumumuzda ise, gerek sosyal, gerekse ferdî boyutta büyük kimlik çatışmaları uzun bir süreden beri devam etmektedir. Geleneksel kimlik unsurlarıyla Batılılaşma süreci içinde edinilen yeni unsurlar bağdaştırılamamıştır.

Bunun en önemli sebebi, toplumumuzun hızlı değişme süreci içinde sosyal rolleri ve buna bağlı olarak kendine has kimlik tiplerini üretememesidir. Batı toplumları bir süreç içinde kendi kimliklerini belirleyebilmekte ve kontrol edebilmektedirler. Oysa, dış etkilere açık gelişmekte olan toplumlarda, böyle bir sosyal üretim ve kontrol

¹⁰⁵S. Goldenberg, Thinking Sociologically. California, 1987, s. 198.

mekanizması son derece zayıftır. Meselâ, Batıda kadın erkek ilişkilerindeki rol yükümlülükleri, veya daha belirgin bir ifadeyle çocukların karşı cinsle olan ilişkileri, büyük ölçüde aile kurumunda ebeveynin değerlendirmesine ve yol göstermesine bağlıdır. Çocuklar, karşı cinsle olan arkadaşlıklarında, ebeveyndeki sosyal değerleri ve cinsiyet tutumlarını model edinmektedirler. Oysa toplumumuzda hedeflenen örnek davranış ve değerlerin yönü kendi aile kurumumuza değil, gerçek bir sosyal mecburiyet olmamasına rağmen, yabancı unsurlara yöneltilmektedir. Fertler, kendi müesseselerindeki tecrübelerin ve yargıların yerine, *kültürsüzleştirilerek* yabancı etkilere açık hale getirilmiş bir bilinçle, Batı toplumlarındaki tarzları tercih etmektedirler.

Bu noktada kimlikle ilgili bir başka problem, *yabancılaşıma*, ortaya çıkmaktadır. Yabancılaşıma esasen bir sonuçtur. Fert sosyal, kültürel, ekonomik sebeplerden dolayı kendi varlığını uygun, dengeli ve sağlam bir zemine oturtamamaktadır. Hızlı sosyal değişme yabancılaşmayı sağlayan bir başka sebeptir. Bu bakımdan kaçınılmaz olarak her toplumda görülebilir. Ancak, gelişmekte olan toplumlarda yabancılaşmanın yanı sıra, kendisinin üretmediği sunî değerlerle donatılan ferdin kendi varlığına ters düşmesi hadisesini ifade eden *yabancılaştırma* süreçleri de müşahade edilmektedir.

Özellikle yeni Freudian okul, etnik farklılıklar veya işsizlik gibi problemler sonucu topluma yabancılaşan gençlik arasındaki kimlik problemlerine dikkat çekmektedir.¹⁰⁶ Taşınan etnik kimlik öğeleriyle ne tam manasıyla hâkim kültürle bütünleşmek, ne de etnik özelliklerle yeterli olacak sağlıklı bir psikolojik benliği korumak mümkündür. Bu dengesizlik arasında kalan fert, hâkim kültüre yabancılaşmaktadır.

d) Kültürel ve Millî Kimlik

Millî kimlik, tarihî tekâmül içinde millî kültür unsurlarının şekillendirdiği kimlik tipidir. Millî kültür ise diğer toplumlardan farklılığı ortaya koyan -yani millî olan- karakterin meydana getirdiği kültürdür.¹⁰⁷ Bu değerlendirmelerde, millet kavramı saf bir ırktan ziyade *ırk entegrasyonunu* (racial integration) ifade etmektedir.

Gökalp'e göre, millî kültür esasında hâkim kültür olmaktadır.¹⁰⁸ İ. Kafesoğlu'na göre ise, kültürün kendisi millîdir. Zaman ve çevre

¹⁰⁶E. Ericson, Childhood and Society, Harmondsworth, England, 1963, s. 5-14.

¹⁰⁷O. Türkdoğan, Millî Kültür Modernleşme ve İslâm, İstanbul, 1983, s.15-6.

¹⁰⁸O. Türkdoğan, Millî Kültür Modernleşme ve İslâm, İstanbul, 1983, s.12.

şartlarına bağlı olarak bazı unsurları değişebilir, fakat esas özelliklerini ortaya koyan temel karakteri yüzyıllar boyunca varlığını sürdürür.¹⁰⁹

Millî kimlik, yaygın kimlik tipinden ayrılmaktadır. Millî karakterin ürettiği bir kimlik unsuru yaygın kimlik olabilir. Ancak, bunun tersi her zaman için doğru olmayabilir. Bir kimlik unsuru ne kadar yaygın olursa olsun, millî karakter veya kültür tarafından kendine has bir şekilde *millîleştirilmedikçe*, millî kimlik unsuru olarak kabul edilemez.

Kültürel kimlik ise daha dar kapsamda ve belli bir unsurun ön plana çıkarılmasıyla yansıtılabilir. Bir azınlık gurubun kendilerine has bir sosyal âdeti yaşatmaları (meselâ, dans veya başka herhangi bir gelenek¹¹⁰) onların kültürel kimliklerini yansıtır. Kültürel kimlik, millî kimlik anlamında da kullanılabilir. Bu konudaki esas ayırım, yansıtılan unsurun hangi kültüre ait olduğunu belirlemekle yapılabilir.

Millî kültür kavramında hareket eden bir başka yaklaşım da E. Güngör tarafından ortaya konulmaktadır. Buna göre devamlı değişen

¹⁰⁹İ. Kafesoğlu, Türk Millî Kültürü. 10. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1993, s. ix.

¹¹⁰L. Garafola, "Dance Review: Wailing walls" Dance Magazine. v. 67, Mar. 1993, s.88-9.

bir kültüre bağı olan ‘*millî kültür şeması*’ çizmek mümkün değildir. Millî kültür, tarihin herhangi bir ânında toplumun büyük çoğunluğunun benimsemiş olduğu kültür unsurlarının ve komplekslerinin oluşturduğu bütündür.¹¹¹ Bu durumda yaygın kültür aynı zamanda millî kültür, yaygın kimlik de millî kimlik olmaktadır.

Ancak, toplumun çoğunluğu tarafından kabul edilmiş olması bir unsurun millî olmasını gerektirmemektedir. Özellikle kültür değiştirmelerinde bu hususa sıkça rastlanır ve toplum tarafından ihdas edilmeyen yabancı bir unsur zorla yaygınlaştırılarak kabul ettirilir. Bu durumda kaynak itibariyle millî olmayan bir unsur kısmen millîleştirilmektedir. Millî özelliklerin hâkimiyeti ölçüsünde bu unsuru millî olarak kabul etmek gerekir. Bizce millî değerlere bağı kalınarak millet tarafında meydana getirilmiş kültür, millî kültürdür ve bunun öngördüğü kimlik tipi de millî kimliktir.

Bu konuda bir başka yaklaşım da millî karakter kavramıyla sağlanmaktadır. Buna göre millî karakterin sergilendiği veya bu karakterin ürettiği kimlik tipi millî kimliktir. İnsanların birbirinden farklı oldukları gibi, grup özellikleri ve kültür özellikleri de birbirinden farklıdır. Kültürel farklılığın sebeplerinden birisi de

¹¹¹E. Güngör, Dünden Bugünden: Tarih - Kültür ve Milliyetçilik, Ankara, 1982, s.158.

toplumların değişik Şeylere ihtiyaç göstermeleridir.¹¹² Bir topluluk, hayat tarzı itibariyle belli bir Şeye ihtiyaç duyduğunda, buna uygun tutum ve davranışı, kültür unsurunu, üretmektedir. Böylece kültür, varlık sebebi olarak, ait olduğu topluma münhasır olmaktadır. Millî karakter, toplumları birbirinden ayıran farklılıklar veya bir arada tutan benzerliklerdir. Bir toplumun millî karakteristikleri, üyelerinde en sık görülen, zaman ve mekân itibariyle en yaygın özelliklerdir.¹¹³

Burada Şu soru ortaya çıkmaktadır: Temel  zelliklerin ortaya konuğu ve çok uzun zamanlar korunarak sürdürülen karakter nereden ve nasıl kaynaklanmaktadır? Bu karakterin bir yönüyle zaman içinde kazanıldığı açıktır.

S. M. Arsal bu soruyu *Millîyet Duygusunun Sosyolojik Esasları* adlı eserinde Şöyle cevaplandırmaktadır:

¹¹²J. MacIntyre, "College Effective Programming Partnerships: Assisting Aboriginal People to Meet Employer Expectations." Paper presented at the Annual Conferance of the Association of Canadian Community Colleges. (Montreal, Qubec, May 24-27, 1992), s. 1-9.

¹¹³R. A. Linton, "Concept of National Charecter." in Personality in Political Crisis. Stanton ve S. E. Perry (ed.), Glencoe, Free Press, 1951, (133-150), s.134.

“... millîyet duygusunun kaynağı ve nüvesi bir taraftan en mühim hayat kanunu olan yaşayabilmek için mücadele ve mücadele için guruplaşma mecburiyeti, diğer taraftan da insanın çevresindekilerle barış içinde yaşamak ihtiyacı ve insiyakıdır ... Gerek ferdî, gerek içtimaî uzviyetler için ise, var olmak iradesi biyolojik kanunlara dayanan sosyolojik bir gerçektir... milletlerin var olmak azim ve iradesi de ‘millî şuur’, ‘Millîyet duygusu’ veya ‘Milliyetçilik’ adlarını alır.”¹¹⁴

Öte yandan Hayes, milliyeti üç temel unsura dayandırmaktadır. Bunlardan ilki lisanıdır. Lisanın önemi, milliyeti şekillendirmesinden kaynaklanmaktadır. Lisanın (*uniformic*) olması, benzer zihniyeti (like-minded) sağlamakta; ortak kelimeler gibi ortak fikirler seti meydana getirmektedir. Böylece benzer zihniyetteki insanlar ortak çıkarları sağlayacak gurup bilincini geliştirmektedirler. Zaman içinde gurup, bir tarihî şuura sahip olmaktadır. Bu da ikinci unsurdur. Gurubun birlikte geçmişinin gerek ferdî, gerekse kolektif hafızadaki kutsal hatıraları bir tarihî gelenek sağlamaktadır. Üçüncü unsur ise, farklı ve kültürel bir toplum teşkil edildiğine dair üyelerin inancıdır.¹¹⁵ Hayes, milliyetin tarih boyunca her zaman mevcut olduğunu, ancak

¹¹⁴S. M. Arsal, Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları, (4.Baskı), Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1979, s. 64-5.

¹¹⁵C. J. H. Hayes, "Bases of Nationalism." in Nationalism and International Progress. U. G. Whitaker, Jr. (ed.), Chandler Publihing, San Francisco, 1961, s. 7-11.

vatanseverliğin her şeyden çok hâkim olduğu tarzda bir milliyetin ise modern olduğunu eklemektedir.¹¹⁶

e) Türk Kimliğinin Kültürel
Özellikleri:

Millî kültürler evrensel unsurların farklı yorumlanmaları ve işlenmeleriyle meydana getirilmektedirler. Başka bir deyişle bu unsurların tarih içinde seçimi, terkihi ve yorumlarındaki orijinal sistem millîliği yaratmaktadır. Böylece manevî değerler üretilmektedir. Türk kimliği, millî kültür içindeki mânevî değerlere dayanmaktadır. Tarih içinde İslâm dini, özellikle belirleyici olmuştur. Günümüzde Batılılaşmanın etkisi bu değerlerin bir kısmını aşındırmış, bir kısmını da yeni yorumlara tâbi tutmuştur.

Millî kimliğin esasen millî kültür tarafından şekillendirildiğini kabul ettikten sonra bunu meydana getiren değerlerin neler olduğunu belirlemek gerekir. Türk Milletinin manevî değerleri Â. Kurtkan'ın analizine göre şunlardır:

¹¹⁶C. J. H. Hayes, "*Bases of Nationalism.*" in Nationalism and International Progress. U. G. Whitaker, Jr. (ed.), Chandler Publishing, San Francisco, 1961, s. 14.

(1) Gerçekleri aramanın kutsallığı; (2) Ferdî irâdeye saygı; (3) İnsanlığa ve adâlete yöneliş; (4) Yardımseverlik; (5) Laiklik; (6) Demokrasi ve insan hakları; (7) Gerçek mânâsile cihangirlik ve fetih; (8) Vatanseverlik; (9) Milliyetçilik; (10) Hürriyetseverlik; (11) Çalışkanlığa yöneliş.¹¹⁷

Bu unsurlar aynı zamanda gençliğin halihazırdaki kimliğini değerlendirirken de temel alınacak ölçülerdir. Kimliği meydana getiren bu temeller veya sosyal prensipler, zaman içerisinde işlenmek suretiyle birbirleriyle içice geçerek yeni ve orijinal bir bünye oluşturmakta, ve böylece kimlik üzerindeki etkinliğini daha da artırmaktadır.¹¹⁸

Son olarak sosyal unsurların duygusallık yönünü de vurgulamak gerektiği kanaatindeyiz. Çünkü, millî duygular basit heyecanların ötesinde kitlesel olarak ortaya çıkan ve ferdin başka hiçbir durumda tatmadığı ruh halleridir. Bir yazarımızın işaret ettiği gibi “... Türk olmak, doğuştan olmaktan fazla bir şeydir ve o kadar da kolay değildir; bir idraktır, bir heyecandır, bir cehttir, ...”¹¹⁹

¹¹⁷Â. Kurtkan Bilgiseven, Türk Milletinin Mânevî Değerleri. İstanbul, 1984, s.50-105

¹¹⁸A. Renoir, *A Future for the Past: Remarks on the State and Responsibilities of the Classics in America*. MALT Bulletin; v. 49, n.3, Spr. 1975, s.25-34.

¹¹⁹N. Kösoğlu, Millî Kültür ve Kimlik, İstanbul, 1992, s.28.

Buraya kadar yapılan kültür ile ilgili değerlendirmelerin ışığında, kültürel alanları ve buna bağlı olarak da kimlik tiplerini bir arada göstermek mümkündür. Aşağıdaki şekilde Millî, etnik, kültürel ve sosyal kimlik alanları kapsamaları itibariyle gösterilmiştir. En tabanda, bir toplumun sosyal olarak müşahade edilebilir tüm unsurlarını kapsayan sosyal kimlik alanı bulunmaktadır. Bir başka deyişle sosyal zemine tekabül etmektedir. Kullanılan kriter yaygın olmaktan ziyade mevcut olmaktır. Millî veya millî olmayan, etnik veya yabancı tüm kültürel unsurların meydana getirdikleri bir sosyal varlık zeminidir. Merton bu alandakileri, değerler, etik, düşünce iklimleri, kültür tipleri, kültür zihniyeti gibi terimlerle örneklendirmektedir. Bunların müşahade edilebileceği yerler ise şunlardır: sosyal pozisyonlar, sınıflar, nesil, mesleki rol, üretim tipi, gurup yapıları (üniversite, bürokrasi, akademiler, siyasi partiler, mezhepler, taraftarlar), tarihî durum, toplum, etnik özellikler, sosyal mobilite, güç yapısı, sosyal proses (yarışma, çatışma).¹²⁰ Sosyal kimlik bu unsurların herhangi birine dayalı olabilir. Bilgi sosyolojisi, zaman ve mekân itibariyle toplumun tamamını kapsayan bu alanı tasnif etmekte ve bilgi ile ilgili hadiseleri incelemektedir.

¹²⁰R. K. Merton, Social Theory and Social Structure. N.Y., 1968, s. 514.

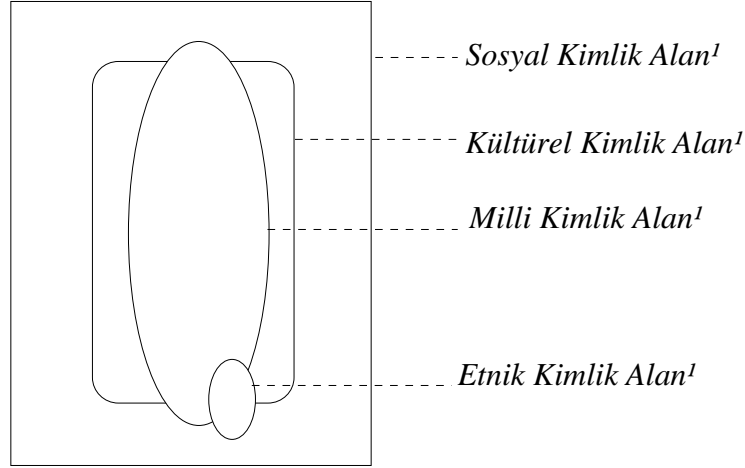
Sosyal alanının tamamına yakın bir kısmını kültürel alan oluşturmaktadır. Kültürel alanın dışında kalan kısım ile kompleks bir kültürel sistemin içine girmemiş olan unsurlar işaret edilmektedir. Bu unsurlarla kültürel alan arasında yapısal bütünleşme, fonksiyonel olarak birbirine bağımlılık, uyum gibi fonksiyonlar sağlanmamıştır. Bir örnek olarak sosyal ilişkilerde feminist kimlik tutumlarını vermek mümkündür.

Toplumda kültürel kimliğin tamamının millî unsurlardan meydana gelmesi beklenemez. Ancak, kültürel kimlikte hâkim ve yaygındır. Kültürel kimlik ile sosyal kimlik arasındaki uyumsuzluk, kültürel kimlik ile millî kimlik arasında görülmez. Çünkü kültür, öğeleri arasında uyumlu bütünlüğünü sağlamıştır. Bu bakımdan kültürel kimliğin çok büyük bir kısmını millî kimlik unsurları oluşturmaktadır.

Millî ve etnik kimlik alanlarının kültürel unsurları bakımından ortak ve farklı tarafları vardır. Kültürel kimlik alanı büyük ölçüde millî ve etnik alanları kapsadığı gibi bunların dışındaki yabancı faktörleri, unsurları, gurupları da kapsayabilir. Sosyal kimlik ise sosyal realitede mevcut olan tüm unsurların oluşturduğu bir alandır. Alanların iç içe geçmiş olması ortak ve farklı yönlerini ifade etmektedir. Bu kavramlar birer sosyal boyut olarak düşünüldüğünde

ve birbirleriyle kıyaslandığı takdirde şöyle bir görünüm ortaya çıkmaktadır:

Şekil 1:

f) Kimlik Hakkında Temel Kabuller

(1) Değişkenlik

Kimlik konusunda temel kabullerden ilki, teklik veya değişmezliğin olmadığıdır. Her fert sabit olmayan, devamlı etkilerle duruma göre değişen ve gelişen, izâfî olarak farklı kimlikler sergilemektedir.¹²¹ Sahip olunan kimlik bütünlüğü pek çok alt kimliklerden müteşekkildir. Öğrenci, arkadaş, evlat, sporcu gibi türlü

¹²¹S. Goldenberg, Thinking Sociologically. California, 1987, s. 193.

kimlikler bir ferdin kimlik bütünlüğünü meydana getirmektedirler. Fert, sosyal hayatta karşılaştığı durumlara göre, sahip olduğu kimliklerden birini sergilemektedir. Sosyal durumlar değiştikçe bağlı kimlikler de değişmektedir. Meselâ, eğitim bitinceye kadar öğrenci kimliği korunmakta, mezun olduktan sonra bir meslek kimliğiyle değiştirilmektedir. Bir süre sonra daha ileri bir eğitim için tekrar öğrenci kimliği edinmek mümkündür.

Kısaca, zaman içinde çeşitli sosyal durumlarla karşılaştıkça benlik ve buna bağlı olarak kimlik de değişmektedir. Her bir sosyal durum ayrı bir kimliğe tekabül etmektedir. Aynı zaman dilimi içinde değişme müşahade edilebileceği gibi, farklı zaman dilimleri içinde de edilebilir. Meselâ, bir ders süresince sergilenen öğrenci kimliği, bir kaç dakika sonra bir spor müsabakasında sporcu kimliğine dönüşmekte, her ikisi de birlikte mevcudiyetlerini sürdürmekte, fakat mezun olduktan sonra yerlerini meslek ve taraftar kimliklerine bırakmaktadırlar.

Kimliğin değişken karakteri esasında insan iradesinden kaynaklanmaktadır. Herhangi bir olay karşısında statü itibariyle nasıl bir tutum sergileyeceğimize karar vermek durumundayızdır. Her bir karar ayrı bir benlik unsurunun devreye girmesi anlamını taşımaktadır. Söz konusu statüler, içselleştirilmiş ve kabul edilebilir sınırlar içinde olmasına rağmen, farklı ve çelişkili davranışlar

gerektirebilir. Kendiliğinden ortaya çıkan ve zıt beklentiler içeren bu fenomen, kimlik konusundaki araştırmaların temel problemlerindendir. Rol çatışmaları, rol entegrasyonları, yabancılaşma türlerinde açıklayıcı çalışmalar yapılmıştır. Bulgulara göre fert, öncelikle mümkün olduğu kadar belli bir tarzda davranışa zorlanacağı çatışmacı durumlardan kaçınmakta; ikinci olarak da, kendi iç dünyasında bir kimlikler hiyerarşisi düzenlemekte ve böylece herhangi bir durumda hangisinin en önemli olduğuna karar vermiş olduğundan bu kimliğini ön plana çıkarmaktadır.¹²²

(2) Ferdî İlişkiler Fonksiyonu

Yukarıdaki sonucun ulaştığı nokta, kimliğin, ferdî ilişkilerinin bir fonksiyonu olduğudur. Bu bakımdan bir değişme prosesi olarak ele alınabilir. Bu süreç ne edinilen tecrübelerin toplanmasıyla ve ne de çocukluk dönemlerinde tamamlanmış ama ilerideki birkaç küçük değişikliklerin oluşturduğu basit bir yapıdır. Ferdî ilişkilerin değişmesiyle birlikte kimlik de değişmektedir.¹²³ Bu süreç ilişki kurulan referans noktalarına bağlı olarak ömür boyu sürmektedir.

¹²²S. Goldenberg, Thinking Sociologically. California, 1987, s. 194.

¹²³S. Goldenberg, Thinking Sociologically. California, 1987, s. 193.

Meselâ, bir eğitim ilişkisine girildiğinde ancak öğrenci kimliği tezahür etmektedir.

(3) S o s y a l F e n o m e n

Kimlik biyolojik olmaktan ziyade sosyal bir fenomendir. Bu sürecin kısaca nasıl işlediğine göz atmakta fayda vardır. Çünkü hangi aşamada ne gibi önemli faktörlerin değişikliği meydana getirdiğini ortaya koymak gerekir.

Dünyaya gelen insan belli bir kimlikle değil ama bir kapasiteyle gelmektedir. Sağlıklı şartlar söz konusu olduğu takdirde potansiyelinin yüksek olacağı ve daha iyi işlenebileceği tabiidir. Aksi takdirde, biyolojik ve sosyal gelişmesinde bazı eksiklikler söz konusu olabilir. Esasen, fizik ve ruh sağlığı şartları sadece ilk dönemlerde değil, ferdin tüm hayatı boyunca olumlu veya olumsuz etkilerini göstermektedir. Fizikî şartların sosyal olaylar üzerinde bu bakımdan bir etkisi olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Çocuk doğumundan itibaren çevresiyle bir takım ilişkiler kurmaya başlamaktadır. Değişik safhalar itibariyle ele alınabilecek bu ilişkiler ilk olarak oyun şeklinde tezahür etmektedir. “Oyun” safhasında fert, organize bir sitem içinde başka insanların rollerini

oyunarak, böylece kendini onlardan ayrı sosyal bir obje olarak hüviyetlendirmeyi öğrenmektedir. Bu safha toplumsal kavramların içselleştirilerek ferdin sosyal sistemde yerini almasıyla ortaya çıkan ilk sosyalleşme dönemidir. Daha sonraki dönemlerde ferdî etkileyen ve sosyal ihtiyaçlarını tatmin eden referans gurupları önemli rol oynamaya başlamaktadır. Bu guruplar birbirlerinin yerini almakta ve zamanla fert açısından önemleri ve etkileyicilikleri değişmektedir.

Sosyal çevredeki tüm bu faktörler âdeta bir ayna gibi ferdin edindiği sosyal kimliğini yansıtmaktadır. Ancak bu, ferdin kimlik proseslerinden yalnızca biridir. G. H. Mead, benlik analizlerinde birbirine paralel seyreden objektif ve sübjektif iki prosesi işaret etmektedir. Objektif benlik yukarıda açıklandığı tarzda, çevrenin fert üzerindeki etkisinden müteşekkildir. Sübjektif benlik ise ferdin yaratıcılığıyla kendiliğinden doğmakta ve sahip olunan diğer özelliklerin algılanmasıyla meydana gelmektedir.¹²⁴ Kısaca, objektif benliği diğer insanların, sübjektif benliği ise kendimizin, hakkımızdaki düşünceleri olarak tarif edebiliriz.

¹²⁴B. B. Hess, v.d., Sociology, U.S.A., 1988, s. 120.

C. KİMLİK TEORİLERİ

Bu bölümde gerek sosyoloji, gerekse sosyal psikolojideki kimlik hakkında serd edilmiş teorilerden bir kısmı ele alınmaktadır. Teorilerin hepsi de, bu fenomeni açıklamakta bir bütünlüğe sahiptirler. Görüşler ve değerlendirmeler çoğu kez birbirine dayanmakta veya birbirini tamamlamaktadır.

Kimlik teorilerinde psiko-analizci değerlendirmelerden başlayıp bilgi sosyolojisine kadar uzanan çizgide bir yapılanma göze çarpmaktadır. Psikanaliz temeline dayanan teoriler, Freudcu okuldan etkilenererek tartışmalı olan bazı psikiyatrik faktörler çerçevesinde bir kimlik değerlendirmesi yaparak sosyal boyutu ihmal etmişlerdir.

Diğer yönden bilgi sosyolojisi, her çağın düşünce sisteminin ürettiği bir kimlik modeli üzerinde durarak, öbür teorilerin hiç birinde olmayan bir yaklaşım getirmektedir.¹²⁵ Buna göre, her çağın kendine

¹²⁵P. Berger, "*Identity as a Problem in the Sociology of Knowledge*", in Towards the Sociology of Knowledge: Origin and Development of a Sociological Thought Style, Gunter W. Remmling (ed.), London, 1973, s. 273-85.

has bir sosyal ve psikolojik realitesi vardır. Bu realiteler birbirlerini yansıtırlar ve toplum tarafından yaratılmaktadırlar. Realite, sosyal olarak şekillenmiş bilgi, anlamında kullanılmaktadır. Psikolojik ve sosyal realite, hâkim olan veçhesi itibariyle, aynı zamanda bir *modeldir*. Bu model toplumlara veya çağlara göre değişiklikler arz etmekle birlikte, belli bir *yaygın kimlik tipine* tekabül etmektedir.

Aşağıda ele alınan teoriler, genel olarak bilgi sosyolojisi yaklaşımına göre değerlendirilmektedir.

1. Sembolik Etkileşimci Teori

Bilgi sosyolojisi yaklaşımı açısından kimlik konusundaki en önemli teori sembolik etkileşimci teoridir. Bu ekolün işlediği esas tez, sosyal dünyayı oluşturan mânâların toplum tarafından sosyal etkileşim vasıtasıyla yaratılmakta olduğudur.

Sembolik ekolün en önemli teorisini *George Herbert Meadd* (1863-1931). Onun teorisine göre toplumlar insanın, (1) iletişim amacıyla semboller kullanmak; (2) kurallar ihdas etmek; (3) davranışlarını diğer fertlerin beklentilerine göre ayarlayabilmek yetenekleri üzerine kurulmuştur. Bütün bunlar insanda bulunan benlik

adı verilen unsurun geliştirilmesiyle meydana getirilir. Toplum tüm bu faaliyetlerin sürekli değişen bir özetidir. Toplum, aynı zamanda içselleştirilmiş kurallar, roller ve ilişkiler vasıtasıyla zihnimizde de mevcuttur.¹²⁶

Teori, Blumer'e göre şu üç ana nokta üzerine oturtulmuştur:

- (1) İnsan, mânâlar zeminine oturtulmuş unsurlar vasıtasıyla hareket etmektedir;
- (2) Bu unsurların anlamları ferдин diğer insanlarla olan sosyal etkileşiminden doğar;
- (3) Mânâlar, fert tarafından karşılaştıkça yorumlanarak ve değiştirilerek algılanır.¹²⁷

Teorinin en önemli terimi *mânâlar*dır. Blumer mânâları, “...sosyal ürünler, insanların karşılıklı ilişkilere girerek etkileşimleri vasıtasıyla formlaşan yaratıklar olarak...”¹²⁸ tanımlamaktadır.

2. Sosyal Kimlik Teorisi

Psikolog William James (1842-1910) tarafından serd edilen bu teoriye göre fert, onu tanıyan diğer insanların zihinlerinde bulunan

¹²⁶B. B. Hess, v.d., Sociology, U.S.A., 1988, s. 117.

¹²⁷H. Blumer, Symbolic Interactionism Perspective and Method. Prentice-Hall, N.J. 1969, s.2

¹²⁸H. Blumer, Symbolic Interactionism Perspective and Method. Prentice-Hall, N.J. 1969, s.5

kendisi hakkındaki imajların sayısı kadar sosyal benliğe sahiptir.¹²⁹ Fert toplumun diğer üyeleriyle mevcut normlar çerçevesinde farklı sosyal ilişkilere girmektedir. Her fertle kurulan ilişki bir diğerinden farklıdır. Bu durum ferdin toplum içinde değişik veçheleriyle tanınmasını sağlamakta ve diğer üyelerin her birinin nazarında ayrı bir kimlik edinmesine sebep olmaktadır. Bu kimliklerin toplamı ferdin sosyal kimliğidir. Böylece kimlik sosyal ilişkilerin bir neticesi olmaktadır.

Sosyal kimliğin önemli bir sınıflaması Gordon tarafından yapılmaktadır. Buna göre, sosyal kimlik, ferdin diğer insanlarla paylaştığı temel sosyal kategorilerin ve kendisini diğerlerinden ayıran şahsi özelliklerinin kombinasyonu tarafından temsil edilmektedir.¹³⁰

Bu teorinin bazı eksik yönleri vardır. Teori bir anlamda kümülatifdir. Vakalar birer birer toplanarak elde edilen sonuca sosyal boyut adı verilmiştir. Oysa sosyal bir unsur onu meydana getiren vakıaların matematiksel bir toplamı değildir.

¹²⁹B. B. Hess, v.d., Sociology, U.S.A., 1988, s. 116.

¹³⁰C. Gordon, "*Self-Concepts: Configurations on Content.*" in C. Gordon ve K. Gergen (ed.) The Self in Social Interaction. Willey and Sons, N.Y. s. 115-136.

Bir başka eksiklik ise, toplumun sadece ferde attettiği yargı esas alınmaktadır. Ferdin diğer fertler tarafından algılanamayan veya bağımsız değişken niteliğindeki başka özellikleri de onun kimliğinde mutlaka etkilidirler. Böylece sosyal kimliğin sadece toplumun hakkımızdaki düşüncelerinden oluşabileceğini iddia etmek hatalı olmaktadır. Kaldı ki ferde sosyal kimliğini kazandıran toplumun diğer üyeleri de çoğu kere toplumsal boyuttan uzak sübjektif ve daima değişken bir tutum içinde olabilirler. Sabit bir nitelikte olmayan bu tutumun kalıcı nitelikte bir kimliği meydana getirmesi mümkün değildir.

3. Referans Gurup Teorisi

Hyman¹³¹ tarafından sosyal bilimler literatürüne takdim edilen referans gurup kavramı, benliği topluma dayandıran sosyal psikolojinin en önemli temasıdır.¹³² Çalışmamız açısından daha ziyade referans gurubu kimliği olarak ele alınan teori, ferdî varlığı dayanak noktaları olarak bir takım sosyal temellere oturtmaktadır. Böylece

¹³¹H. Hyman, "The Psychology of Status." Archives of Psychology. n.269, 1942.

¹³²T. Newcomb, "Continuities in Social Research." American Journal of Sociology. n.57, 1951, s. 90-2.

ferdî düşüncenin sadece biyolojik bir aktivite olmayıp aynı zamanda sosyal varlığının da bir faaliyeti olduğu ortaya çıkmaktadır.

Kullanımı itibariyle referans guruplarının iki ayrı fonksiyonel tipi mevcuttur. Bunlar; (1) normatif, ferdin teşkil ettirdiği ve sürdürdüğü; (2) kıyaslama, kendini ve diğer insanları değerlendirirken kıyasladığı standartlar olarak fonksiyon ifa ederler.¹³³ Böylece ferdî kimlik biri şahsî diğeri gurup olmak üzere iki referans noktasının etkisine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır.

Ferdin, normatif veya kıyaslama fonksiyonu amacıyla kullandığı referans noktaları olarak sosyal guruplar pek çoktur. Her gurupta, o gurubun özelliğine göre bir şahsiyet olmaktadır. Dewey bu durumu şöyle açıklar:

¹³³H. Kelley, "Two Functions of Referance Groups." in G.E. Swanson, T.M. Newcomp ve E.L. Hartley (ed.), Readings in Social Psychology. Henry Holt and Co., N.Y. 1952, s. 410-4.; T. Shibutani, "Referance Groups as Perspectives." American Journal of Sociology. n.60, 1959, s.562-569; R. Turner, "Role - Taking Role Standpoint, and Referance Group Behavior." American Journal of Sociology. n.61, 1956, s.316-28.

“... Farklı gurupların üyesi olarak fert, kendi içinde, çelişen benliklere veya ayrılmış ferdiyetlere bölünebilir. İnsan, kilise üyesi olarak bir şey, ticarî topluluğun üyesi olarak da başka bir şey olabilir. Farklılık çok yüzeysel olabildiği gibi iç dünyasındaki tüm çatışmaları kapsayacak kadar büyük de olabilir.”¹³⁴

4. İtibarî Kimlik Teorisi

Bu teori Charles Horton Cooley (1864-1929) tarafından W. James’in sosyal benlik kavramı üzerine inşa edilmiştir. Literatürde oldukça yaygın kullanıldığı görülmektedir. Genel olarak yukarıdaki teoriyi daha iyi açıklamasının yanı sıra, ondan farkı temel ferdî hislere ağırlık vermiş olmasıdır. Ancak söz konusu hislerin psikolojik olmaktan ziyade sosyal niteliği ağır basmaktadır; yani bu kez fert, kendisi için önemli olan kişilerle kurduğu ilişkiler neticesinde sosyal niteliğini düşünmek ve muhakeme etmenin ötesinde, kim olduğunu ve ne olduğunu hissetmektedir. Kısaca benlik, fert için önemli şahıslarla karşılıklı etkileşim vasıtasıyla şekillenen temel duyularından müteşekkildir. Sabit bir süreç olmayıp sosyal ilişkiler ve etkileşimlerle daima değişmekte ve gelişmektedir. Duygu ve düşüncelerin birlikte meydana getirdikleri kimlik hakkındaki telakkiler başlıca (1) diğer fertler nezdinde nasıl olduğumuz hakkındaki imajinasyonumuz; (2) onların görünümümüz konusundaki yargıları hakkında

¹³⁴J. Dewey, The Public and its Problems. H.Holt and Co., N.Y. 1927, s. 191.

düşüncelerimiz; ve (3) tüm bunlar hakkındaki hislerimizden meydana gelmektedir.¹³⁵ Teoriye göre fert asla kendi kendini doğrudan algılayamaz. Tıpkı kendi görüntüsünün aynadan yansiyarak algılanması gibi kimliğini de diğer insanların reaksiyonlarında yansımış olarak algılar. Ancak bu algılama pasif değildir. Sosyal çevresindeki ilişkilerinin oluşturduğu aynadaki imajı olduğu gibi kabul etmek yerine yargıcı ve seçici bir tutumla yorumlar. Kendisi için önemli olanların hükümlerini ön plana çıkarır, hangilerinin önemli olduğuna ve neleri takip edeceğine karar verir.

5. Gösterilen Benlik Teorisi

Bu teori *Erving Goffman* (1922-1983) tarafından ihdas edilmiştir. Pek çok sosyologda benlik, rol özelliklerinin bir yansıması olarak telakki edilirken, Goffman'a göre ferdin diğer insanlara sunduğu bir tutumdur. Benliğin tipik olarak iki veçhesi mevcuttur. Bunlardan ilki “*rol benliği*”dir. Tepkileri ve durumu kontrol etmek amacıyla son derece dikkatli bir şekilde teşkil edilir. Her sosyal durum için başka bir rol-benlik meydana getirilebilir. Meselâ, boş vakitlerinde para kazanmak için çalışan bir üniversite öğrencisi bu işte

¹³⁵B. B. Hess, v.d., Sociology, U.S.A., 1988, s. 116.

belli bir *rol benlik* takınmaktadır. Bunun yanı sıra fertte, toplumun beklentisi doğrultusunda ayrıca bir “*gerçek benlik* (virtual self)” de mevcuttur. Meselâ, yukarıdaki talebe işinde çalışırken aynı zamanda eğitimini gördüğü branşın kimliğini esas almaktadır.¹³⁶

6. Ego Gelişmesi Teorisi

Freud’un ego gelişimi ile ilgili teorisine binaen yeni Freudcu ekol olarak adlandırılabilir görüşler, şahsiyet ve kimliği, farklı safhalarda organize bir dizi idrak seti olarak ele almaktadırlar.

Eric Ericson (1964), ferdin hayatı boyunca meydana gelen değişmelere olan uyumunu sekiz safhayla tasvir etmektedir. İlk dört safhaya kadar temel duyular ortaya çıkmakta ve çeşitli şekillerde çevreyle ilişkiler kurulmaktadır; güven ve güvensizlik duyuları gelişmekte; otonomi, utanma, şüphe gibi duygular ortaya çıkarak bilgiler öğrenilmeye, tutum ve davranışlar tecrübe edinilmeye başlanmaktadır. Bu safhalarda ferdin yöneldiği çevre ve esas faktör ailedir. Altı ve on üç yaş dönemini kapsayan dördüncü safhada bu yönelim aileden uzaklaşarak okul çevresine döner ve burada fert

¹³⁶B. B. Hess, v.d., Sociology, U.S.A., 1988, s. 118-9.

Çalışkanlık veya tembellik hallerinden birini geliştirir. Beşinci ve altıncı safha kimliğin teşekkül etmesiyle ilgilidir. Sağlam ve net bir kimlik edinilemediğinden kimlik hakkında tereddütler ve çeşitli duygusal karışıklıklar baş gösterir. Yedinci safhada ferdî ve içe dönük değişim daha ziyade yerini iş, aile, meslek, vatandaşlık gibi topluma dönük genelleşmeye bırakmıştır.¹³⁷

7. Birikim Teorisi

Bilgi açısından durum böyleyken öte yandan fert sosyal hayatta seçkin bir yer edinebilmek için kendini toplum içinde etkili olacak güçlü kültürel değerlerle donatmak zorundadır. Kimlik toplanması hipotezine göre (the **identity** accumulation hypothesis) “Bir aktör ne kadar çok kimliğe sahip olursa o kadar az psikolojik ıstırap sergiler...ve...ne kadar çok kimlik edinilirse insanın anlamlı ve bilinçli varlık duygusu o kadar güçlüdür.

Kimlik sayısı arttıkça ferdin varlığı daha büyük emniyet kazanır”¹³⁸. Çünkü bu ferdin daha çok sayıda kimlikle sosyal hayata

¹³⁷B. B. Hess, v.d., Sociology, U.S.A., 1988, s. 121-2.

¹³⁸P. A. Thoits, "Multiple Identities and Psychological Well-Being: A Reformulation and Test of the Social Isolation Hypothesis." American Sociological Review, Vol. 48 (2), (April, 1983: 174-87). s. 174-5.

yoğun olarak iştirak etmesi anlamına gelmektedir. Ferdîn edinmeye çalıştığı hususiyetler kültür sisteminde birer alternatif olarak mevcuttur, fakat bunların tercihinde temel faktör toplumun bu unsurlara atfettiği değerlerdir. Bu anlamda Mead’da benlik düşüncesi veya kendini algılama, bir sosyal yapı unsuru olarak birleştirilmiştir.

Böylece benlik, insanın çevresindeki toplum hakkında sahip olduğu (algıladığı) bilgi olmaktadır. Ancak bu, yalın, eşyaların basit sayımından ibaret bir bilgi, değildir. Varlığın bir bütün ve ilişkiler sistemi içinde yerli yerince idrak edilmesiyle elde edilen anlamlı bir bilgidir. Kısaca toplum, kişilik ve kimlik şeklindeki üç unsur aslında hiyerarşik olarak birbirlerinden türemektedirler.

8. Sosyal Dağılıma Teorisi

Bu analizler sanayileşme ve şehirleşmeyle birlikte kimlikte meydana gelen değişimleri incelemektedir. Genellikle bozulma yönünde kötümser değişimler serd eden bu teorinin ana hatlarına göre kimlik modernleşme süreci neticesinde parçalanmış, tahrif olmuş ve kaybolmuş; fertler içinde yaşadıkları toplumda anemik, isimsiz, ve gagesiz yabancılar olmuşlardır.¹³⁹ Modernleşmeyle birlikte “ben” ve

¹³⁹S. Goldenberg, Thinking Sociologically. California, 1987, s.197.

“biz” şeklinde iki veçheyle formlaşmış olan ferdî ve kolektif kimlik duygusu zayıflamakta, yani negatif bir süreç işlemektedir.

Ferdîyetin çok yönlü olması, çoklu-kimlikler, her zaman söz konusudur ancak temel değişimlere uğramışlardır. Daha önceki (premodern) toplumlarda kimlik, belli bir hiyerarşik düzende yoğunlaşarak içice geçmiş halkalar halinde organizeyken, modern toplumlarda durum tamamen değişiktir. Ferdîn, sadece kişiliğinin bir parçasıyla iştirak ettiği veya kontrol edildiği pek çok kimliği vardır.¹⁴⁰ Bu tür teorilerde toplum yapıları ve buna bağlı olarak kimlik, genellikle modernleşme öncesi normal ve sağlıklı, sonrasında ise anormal ve disorganize olmuş olarak telakki edilmektedir.

Disorganizasyon teorilerinde başlıca üç teorik analiz vurgulanmaktadır. Bunlardan ilki, mekanik dayanışmanın, kolektif kimlik veya biz duygusuyla birlikte ortadan kalkarak, ferdi toplum içinde köksüz ve kendi haline bırakmasıdır. Ferdîyetçiliğin çok büyük önem kazanması toplumsal değerlerin fert üzerindeki etkisini zayıflatmış, sosyal kontrol mekanizmaları görevlerini yapamaz duruma gelmişlerdir. Rönesansdan bu yana cemaat tipi toplum özelliklerinden uzaklaşmışlardır. Ferdîyetçilik esas inanç prensibi

¹⁴⁰G. Simmel, Conflict and the Web of Group Affiliations, Translated by K. Wolf and R. Bendix, The Free Press, N.Y. 1955, s. 150.

olmuştur. Ancak gerek ferdîyetçiliğin, gerekse ferdin ben merkezli konumunun esas alınması olan bencilliğin eşit olarak telakki edilmesi çeşitli problemler doğurmaktadır.¹⁴¹ Bu durum yabancılaşmaya, aile kurumunun çökmesine, tabii çevrenin bozulmasına ve manevi boşluğa düşülmesine sebep olmuştur. Neticede Batı toplumları birlikte yaşayabilmek için kabile tipi toplumların hâlâ sürdürdükleri cemaatçi yapı özelliklerinden medet umar hale gelmişlerdir. Amaç, kabile tipi sosyal normların Batı insanına öğretilmesidir.¹⁴² Batı açısından çok-kültürlü topluluk yaratmanın bir anlamı da budur.

İkinci olarak, ferdin çok-kimlikliliğindeki -bu kimlikler arasında birbirine olan- uyum bozulmuş ve modern toplumlarda yeniden tesis edilememiştir. Son tespit ise, tüm bu sebeplerden dolayı kimlik unsurlarının sosyal aktarımı sekteye uğramıştır.¹⁴³

Dağılma teorileri bazı yönlerden tenkit edilmektedir. Özellikle Fischer ve Simmel aynı fenomeni farklı yorumlayarak disorganizasyon teorisinin karamsar tablosunu bir parça

¹⁴¹S. Hope, "*Ourselves, our Values.*" Arts Education Policy Review. v. 94, Jan./Feb. 1993, s. 34-6.

¹⁴²Eric Utne, "*On the Importance of Being Tribal and the Prospects for Creating Multicultural Community*" Utne Reader. July/Aug. '92, s. 2, 67-95.

¹⁴³S. Goldenberg, Thinking Sociologically. California, 1987, s.198.

değiştirmişlerdir.¹⁴⁴ Bilindiği gibi modernleşme ile birlikte iki önemli değişme ileri sürülmektedir. Birincisi eskiden mevcut olmayan yeni kimliklerin ve benliklerin ihdas edilmesi, ikincisi ise bunlar arasında görülen uyumsuzluklardır.¹⁴⁵

Modernleşme öncesi daha az sayıda ve karşılıklı etkileşim itibariyle oldukça tabii bir denge halinde bulunan benlikler, modern dönemlerde yenilerinin ortaya çıkmasıyla çoğalmışlar, farklılaşmışlardır. Bu durum eskiden mevcut olan tabii dengenin ve etkileşimin bozulmasına sebep olmuştur. Ortaya çıkan uyumsuzluk benlik organizasyonunu sekteye uğratmaktadır. Ferdîn kişiliğinde çeşitli benlikler veya kimlikler hiyerarşik yapıda tertip edilmiş bir halde bulunması gerekmektedir.

Kısaca özetlemek gerekirse, rol ve statülerin sayı itibariyle artmasına sebep olan farklılaşma ve uzmanlaşmanın tabii bir neticesi olarak, bunlara tâbi olan fertler büyük kitleler halinde alt kültür gurupları oluşturmakta, ve böylece modern hayatta daha çok sayıda

¹⁴⁴bkz. Simmel, G., The Web of Group Affliatons. (Trans. by.) R. Bendix, Free Press, N. Y., 1955.; Conflict and the Web of Group Affliations. (Trans. by.) K. Wolff and R. Bendix, Free Press, N. Y., 1922.; *The Metropolis and Mental Life.*, in K. Wolff, The Sociology of George Simmel, s. 409-24, 1950.; Fischer, C. S., The Urban Experience, Harcourt, N. Y., 1984.

¹⁴⁵S. Goldenberg, Thinking Sociologically. California, 1987, s.205-8.

farklı sosyal dünyalar meydana gelmektedir. Meslekî veya siyasî guruplar buna birer örnek teşkil ederler.

Sosyal dağılma teorilerinde, çok sayıda farklı kimliği yüklenen fert, bunların baskısı ve uyumsuzluğu altında zorlanmakta ve sapmaktadır. Ailede, sosyal, meslekî veya siyasî çevrede, birbiriyle ilişkili olmayan ve birbirinden son derece uzak farklı roller oynanmaktadır.

Toplumdaki rol sayısının önemli miktarlarda artmış olduğu hemen her yazar tarafından kabul edilmektedir. Ancak bu sayının yükselmesi, belli bir anda taşınan kimliklerin sayısının da aynı oranda artmasını gerektirmemektedir. Fischer'e göre toplumdaki farklı roller, statüler, kimlikler çoğalmış, fakat ferdin belli bir anda taşıdığı kimlik sayısında önemli bir değişme olmamıştır.¹⁴⁶ Değişen unsur ferdin seçim imkânıdır. Sosyal çevredeki çok sayıda değişik kimlikler, eskiye göre daha kolay bir şekilde seçilebilmektedir. Ferdin hem seçme imkânı, hem de mümkün alternatifler artmıştır. Fakat belli bir anda taşınan kimlik sayısında fazla bir değişiklik yoktur. Ömür boyunca halihazırdaki sosyal hayatta çok sayıda mevcut bulunan

¹⁴⁶C. S. Fischer, The Urban Experience, Harcourt, N. Y., 1984, s. 202-6.

roller, istenildiği takdirde kolaylıkla seçilebilmekte ve yine istenildiği zaman bırakılabilmektedir.

Toplumdaki mümkün rol sayısının artması, aslında farklılaşmanın büyümesi ve dolayısıyla rollerin gittikçe birbirinden uzaklaşmasına, zıtlaşmasına sebep olabilecektir. Fakat Fischer'e göre ferdî tercih imkânı modernizm öncesi döneme göre daha serbest olduğundan seçilen roller birbirine daha uyumlu olmaktadır.¹⁴⁷ Şahsi irade, birbiriyle uyumlu olabilecek rolleri serbestçe tercih edebilmektedir.

Sonuç olarak sergilenen rollerin sayısında genel olarak fazla bir değişme olmamakla birlikte, bu rollerin tertiplerinde farklılaşmalar olmuştur. Birbirine aykırı roller seçmiş fertler için bu düzenleme önemli külfetler yaratabilir. Ancak yüklenilen her rol konusunda iradî bir takdir yetkisi hemen her zaman mevcuttur. Roller istendiği zaman değiştirilebilmektedir. Böylece, modern hayatta her rolün belli bir süresi de olmaktadır. Hattâ çoğu zaman belli bir müddet sonra bırakılmak üzere seçilmektedir. Mezun oluncaya kadar öğrenci rolü veya daha iyi bir işe geçinceye kadar halihazırdaki mesleğin

¹⁴⁷C. S. Fischer, The Urban Experience, Harcourt, N. Y., 1984, s. 193.

sürdürülmesi gibi. Bu durum esasen benliğin sık sık yeniden tertip edilmesi anlamına gelmektedir.

Yeni edinimlerin, halihazırda sahip olunan özelliklerle daima tam bir uyum içinde olması beklenemez. Benlikteki bu değişikliklerin, yeni tertiplerin bir tür düzensizliğe potansiyel teşkil etmesi mümkündür. Ancak beklenen bu düzensizlik çoğu zaman çeşitli stratejiler ve rasyonelleştirmeler vasıtasıyla önlenmekte veya en aza indirgenmektedir. Bu noktadaki esas faktör, aktörlerin rollerini, hepsini bir arada oynayabilecekleri tarzlarda seçmeleridir.¹⁴⁸

Her rol zaman içinde toplum tarafından teşekkül ettirilen bir dizi norm içermektedir. Rollerin tercihleri aynı anda normların da tercih edilmesine bağlıdır. Başka bir deyişle kimlikler roller, roller ise normlar tarafından şekillendirilmektedir. Bu bakımdan ilk bakışta seçim imkânı mevcut olduğu sürece potansiyel bir problemin olmadığı düşünülebilir. Çünkü fert uygun görmediği normların birleştirdiği rolün kimliğini tercih etmeyecektir. Ancak, toplumdaki hızlı sosyal değişmeden dolayı rollere istinat ettirilen normlar her zaman net değildir. Belli bir dizi norm belli bir kimlik tipi üretebilir, fakat bu kimlik için dayanan norm dizisi standart olmayabilir.

¹⁴⁸S. Goldenberg, Thinking Sociologically. California, 1987, s. 208.

Meselâ, çocuğunun karşı cinsle ilişkisi konusunda ebeveyn kimliğı aynı olmasına rağmen aileler birbirine tamamen zıt normlara dayanabilmektedirler.

Modernleşmeyle birlikte farklılaşma artmış, ve böylece toplumun büyük çoğunluğunun hemfikir olduğu ortak normlara dayalı sosyal kontrol azalmıştır. Buna paralel olarak değişik kesimlerin oluşturdukları alternatif realiteler, kendi sosyal kontrollerini dayandırabilecekleri uygun normlar ihdas etmektedirler.

Kültür aktarımı, sosyalleşmenin sadece bir veçhesidir. Bulunduğı toplumun kültürel değerleri ve kendisinden beklenen rollerle birlikte fert kimliğini de öğrenmekte ve geliştirmektedir.

D. ETNİK KİMLİK ve ETNİKLİK KAVRAMLARI

Etnik kimlik, ferdî içinde yaşadığı toplumdaki yaygın kültür unsurlarından farklı olarak, orijinal bir kültürel sistemin yapı özelliklerini nitelik itibariyle taşımasıyla ortaya çıkan bir kimlik türüdür. Millî kimliğe olan bağlılık azaldıkça başka kimlik arayışları artmakta, etniklik önem kazanmaktadır. Etnik özellikler, kültürel entegrasyonun sağlanamadığı, kültürle arası mesafenin¹⁴⁹ (inner cultural distance) olduğu toplum yapılarında görülebilecek potansiyel bir sosyal tabakalaşma unsurudur.

Tümüyle homojen bir toplumsal yapıya rastlamak oldukça zordur. Sosyal yapı çeşitli türlerde sosyal tabakalaşmadan, veya onu meydana getiren, birbirinden farklı niteliklere sahip alt guruplardan oluşmaktadır. Zaten aksi takdirde de toplumsal tabakalaşmayı fark etmek mümkün olamazdı. Ancak, sosyal gurupların hepsinde de,

¹⁴⁹A. Gonzalez, "'participation' at WMEX-FM: Interventional Rhetoric of Ohio Mexican Americans." Western Journal of Speech Communucation, v.53, n.4, Fall 1989, s.398-410.

toplumun tümünde görülebilecek, ortak sosyal değerler, ortak amaçlar, ortak bir geçmiş, halihazırda da devam etmekte olan tarihî süreç içinde mevcuttur. Toplumsal bütünlüğü meydana getiren bu gibi temel unsurlardan uzaklaştıkça, etnik farklılıklar ortaya çıkmaktadır.

1. Etniklik

Genel anlamda bir sosyal gurubun ırk, dil veya millî kimliğidir. Kolektif kimliğin dini, millî, kültürel ve alt-kültürel gibi çeşitli formlarını bünyesinde toplayabilir. Terimin orijinal Yunanca anlamı *ethnos*, kabile veya ırktır. Sosyal bilimlerde bu kavram, kültürel mecranın biyolojik ve genetik belirleyiciliği dışına çıkarak, “ethos” (bir kavmin veya toplumsal bir kurumun özellikleri) ve “âdet” (sosyal öğrenme ve sosyal miras) anlamlarında kullanılmaktadır. Irk ve kültür unsurlarının mümkün bileşimleri, sosyal analizlerde bağımsız

değişken olarak alınmaktadır¹⁵⁰. Etnik farklılıklar sosyal olarak üretilmekte ve korunmaktadır.¹⁵¹

Millî ve etnik kimlikler bir ölçüde ırk faktörünün belirleyiciliğine dayanırlar. Ancak, diğer unsurlardan tecrit edilmiş yalnızca bir faktöre dayalı bir kimlik yapısı düşünülemez. Meselâ, Kıbrıs'ta yaşayan Türk ve Rum kesimi ırk, kültür, din, sosyal, ve linguistik kimliklerinin tümüyle ele alınmaktadır.¹⁵² Bundan dolayı salt Müslüman veya Türk kimliği yoktur. Mutlaka bu unsurların ve değerlerinin tarihî süreç içinde bir yorumu ve kombinasyonu gereklidir. Böylece millî kültürden bağımsız millî bir kimlik düşünülemez.

Etniklik, diğer bir yaklaşımla, *siyasî etniklik* ve *kültürel etniklik* olarak iki değişik mânâda ele alınabilir. Bunlardan ilki, etnik çerçevedeki bir gurubun siyasî hareketliliğini veya şuurunu, öbürü ise, başka kültürel değerlere olan bağlılığını veya uygulamalarını işaret

¹⁵⁰M. M. Tumin, 'Ethnic Group' maddesi, A Dictionary of The Social Sciences, J. Gould ve W. L. Kolb (ed.), The Free Press, New York, 1964, s. 244.

¹⁵¹H. Eidheim, "When Ethnic Identity is a Social Stigma." in Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference, F. Barth (ed.), Brown and Company, Boston, 1969, s. 39.

¹⁵²UN Chronicle. "I Set of ideas endorsed as 'appropriate basis' for overall agreement on Cyprus." v. 29, Sept. 1992, s. 32-3.

eder.¹⁵³ Her iki türde de ortak özellik, gurubun sahip olduğu farklılık bilincidir.

Siyasî ve kültürel etniklik, ırk gurupları, etnik azınlık statüsü, alt guruplar gibi birbirinden farklı anlamlarda analiz edilebilmektedir. Yaygın kullanımı son derece genel bir mânâ ifade etmekte, ve bu yüzden de büyük bir kavram kargaşası meydana gelmektedir¹⁵⁴. Bu durum, belli bir gurubun sosyal yapı içinde, ne tür bir yer işgal ettiğini de belirlemekte güçlük çıkarır. Nitekim, Amerikan kültürü içindeki Yahudi nüfusun durumu, bazen etnik gurup, bazen ırk gurubu, bazen de alt gurup olarak adlandırılmaktadır. Bu örneklerden en dikkat çeken zencilerin durumudur. Amerika'daki zenci nüfusu tümüyle yaygın kültür içinde eritilmiş olmasına ve ırk farklılığından başka bir özellikleri kalmamış olmasına rağmen "ırk gurubu" olarak değil, etnik gurup olarak adlandırılmaktadırlar¹⁵⁵.

¹⁵³D. Jary ve J. Jary, '*ethnicity*' maddesi, The Harper Collins Dictionary of Sociology, E. Ehrlich (ed.), Harper Perennial, New York, 1991, s.151.

¹⁵⁴M. M. Tumin, '*Ethnic Group*' maddesi, A Dictionary of The Social Sciences, J. Gould ve W. L. Kolb (ed.), The Free Press, New York, 1964, s.243-4.

¹⁵⁵bkz. (M. F. Ashley Montagu, *Man's Most Dangerous Myth*, Colombia University Press, New York, 1942), zikreden: M. M. Tumin, '*Ethnic Group*' maddesi, A Dictionary of The Social Sciences, J. Gould ve W. L. Kolb (ed.), The Free Press, New York, 1964, s.244.

Batı ülkelerinde, kavramın işlenme süreci ve ifade ettiği anlam, toplum yapısı ve iktisadi gelişme farklarından dolayı, bazı değişiklikler arz etmektedir¹⁵⁶. Bunların en önemlilerinden biri, bu ülkelerin gelişme süreçleri boyunca, sömürge memleketlerden aldıkları göçtür. Böyle bir sosyal hareketliliğin belli başlı saiklerinden birisi, göç eden insanların bu yeni ülkenin bazı özelliklerini tercih etmeleridir. Tercih unsurunun oynadığı rol, bir süre sonra söz konusu gurubun, yaygın toplumsal yapı içinde erimesine ve neticede orijinal kültürel unsurlara katkıda bulunucu bir çeşni haline dönüşmesine sebep olmaktadır. Kısaca, yeni bir kimlik edinilmektedir.

Göç niteliğindeki toplumsal hareketlilikler etniklik bilincini artırır. Sanayileşme ve şehirleşme sürecinde, büyük nüfus kitleleri daha önceden belli bir dengeye oturmuş olan mevcut sosyal yapılarını bozmak zorunda kalarak göç etmekte, ve şehirlerdeki yeni iktisadi ve sosyal düzen içinde kendilerine bir yer bulmaya, kimlik edinmeye, çalışmaktadırlar. Böyle bir değişim süreci neticesinde, ferdî tutum ve davranışlarda iki değişik seçenek müşahede edilebilir; ya karşılaşılan

¹⁵⁶bkz. (R. Peach, Ethnic Segregation in Cities, Croom Helm, London, 1981), zikreden: D. Jary ve J. Jary, 'ethnic group' maddesi, The Harper Collins Dictionary of Sociology.E. Ehrlich (ed.), Harper Perennial, New York, 1991, s.151.

yeni düzenin kültürel özelliklerini özümseyerek yaygın kimlik tipi benimsenecek , ya da sahip olunan geleneksel niteliklerin varlığından bir toplumsal güç elde etmek amacıyla bir araya gelinerek etnik gurup oluşturulacaktır. Genel olarak etnik farklılıkların korunmasının ve zaman zaman ön plâna çıkarılmasının, bu anlamda, fert veya gurubun tümü hakkında aslında bir avantaj teşkil ettiğini vurgulamak gerekir.

Bir yandan etnik kimlik hâkim kültür içinde eritilirken, öte yandan devam eden göç etnik kimlikte meydana gelen erozyonu gidermektedir. Önceden göç etmiş olanlar bir süre sonra hâkim kültüre uyum sağlamak ve kültürel mesafeyi daraltmaktadırlar. Yaşayan etnik farklılıklar giderek azalmaktadır. Ancak, göçün devam etmesi halinde, yeni gelenlerle birlikte bu kesime etnik kültür akışı sürmektedir.¹⁵⁷ Böylece devam eden göç, aslında etnikliği besleyen bir hayat kaynağı olmaktadır.

¹⁵⁷A. B. Anderson; D. K. Stasiulis, "*Canadian Multiculturalism: A Critique.*" Paper presented at the Conference on "Ethnicity, Power and Politics in Canada," the Biennial Conference of the Canadian Ethnic Studies Association, (Vancouver, Canada, October 11-13, 1979), s.1-54.

2. Gurup Şuuru

Bilgi sosyolojisi açısından etnik gurubun meydana gelmesinde en önemli faktörlerden biri farklılık bilincidir. Bu bilinç, ırk, renk, din veya genel olarak kültür gibi değişik şekillerde var olduktan sonra, bir sosyal mesafe yaratmakta, böylece mevcut farklılıkları korumakta ve geliştirmektedir. Meselâ, Amerikan zencilerindeki renk faktörü, beyaz Anglo-Saxonlarla kültürel bir ayrılık olmamasına rağmen, farklılık bilincini korumaktadır.

Etnik gurup üyeliğinde anahtar element olarak, gurubun ayırt edici kültürel özelliklerinin farkında oluşu ve paylaşılan kültürel değerlerin önemini vurgulamak gerekir.¹⁵⁸ Yalnız başına gurup şuuru, etnik gurubun belirleyici bir özelliği değildir. Dikkat edilirse bu “*farkında oluş*” kavramında “*gurup bilinci*”ne nazaran daha köklü bir sosyal süreç yatmaktadır. Bu aynı zamanda etniklikteki gurup bilinciyle sosyal yapıdaki diğer gurup bilinci arasındaki farkları da ortaya koymaktadır. Nitekim Amerika’daki etnik guruplar arasında yapılan araştırmalarda bu husus ortaya konmuştur. Bu ülkeye gelen gurupların kültürel elementleri (din, ırk, dil, vs..) yerleşik olan başka

¹⁵⁸bkz. (R. Narroll, “*Ethnic Unit Classification*”, Current Anthropology, 5, 1964.), zikreden: D. Jary ve J. Jary, ‘*ethnic group*’ maddesi, The Harper Collins Dictionary of Sociology. E. Ehrlich (ed.), Harper Perennial, New York, 1991, s.150.

bir kültürle karşılaşınca farklılığını hissetmekte ve çoğunluk gurupla birlikte yaygın bir kültür üretmektedir. Bundan dolayı yeni bir etnik gurup bilinci gelişmektedir.¹⁵⁹

Farklılık bilinci, gerçek bir farkın müşahedesine dayanabildiği gibi, sunî olarak da üretilebilir. Bu konuda ülkemizde etnik bir gurup olarak yaratılmaya çalışılan Kürt kesimini örnek olarak almak mümkündür. Bu gurubun tek belirleyici özelliği Türkçe'den ve bölgedeki öbür dillerden derlenmiş kelimelerden oluşan bozulmuş bir lisandır.¹⁶⁰ Din, tarih, sosyal âdetler gibi kültürün diğer tüm özellikleri itibariyle hiç bir farklılık bulunmamasına rağmen siyasî tutumlarla sunî olarak sosyal bütünlük parçalanmaya çalışılmaktadır.

Görüldüğü gibi gurup bilinci herhangi bir veya birkaç değişebilir ve yüzeysel faktörün, suni de olsa mevcudiyeti sonucu oluşturulabilmektedir. Çabucak meydana getirilebilir ve yine aynı çabuklukta kendiliğinden, veya söz konusu faktörlerin değişmesiyle, ortadan kalkabilir. Meselâ, çalışma şartlarının iyileştirilmesini gaye edinen bir gurup insan bir araya gelebilir. Bu amaç, aynı zamanda var

¹⁵⁹A. M. Greeley, Ethnicity in the United States. John Willey and Sons, N.Y. 1974, s.309.

¹⁶⁰E. Öksüz, "*Körfez Savaşı Sonrasında Kuzey Irak Meselesi ve Dış Politika Girdaplarımız.*" Türk Dili ve Millî Bütünlüğümüz, Açık Oturumlar Dizisi:12, Aydınlar Ocağı Yayını, İstanbul, 1991, s. 16-8.

olduğu sürece gurubu oluşturan bilinçtir, ve onların belli tarzda hareket etmelerini öngörür. Çalışma şartları iyileştirildikten sonra gurup ortadan kalkar.

Gurubun yaşadığı bu süreci sosyal hayattaki güçler sağlamaktadır. Sosyal hayattaki oluşumlardan meydana gelen bu güçler sürekli değıştiklerinden, gurupların mevcudiyeti ve nitelikleri üzerindeki etkileri de buna bağılı olarak farklılık arz etmektedir. Kültürel özelliklerin farkında oluş ise, esasında süreklilik arz eden toplumsal bir prosestir ve temel kültürel öğelere bağılıdır. Bunu sağlayan faktörlerin devamlı veya çok uzun süreli var olması sonucu ancak bu kavramdan söz etmek, gurup farkındalığını belirlemek mümkündür.

Herhangi bir iktisadî, sosyal veya siyasî menfaat, ilgili insanları bir araya getirerek gurup bilinci oluşturabilir. Gurubun, kültürel öğelerinin de müşterek olması şart değildir. Dikkat edilirse bu noktadaki bilinç, amaç etrafında teşekkül etmiş ve ona bağılıdır. Amacın sağlanması, veya gurup üyelerinin herhangi diğeri bir yolla tatmin olmaları sonucu, gurup bilinci kendiliğinden ortadan kalkar.

Etnik gurubun kültürel özellikleri, sosyal ilişkiler ve davranışların oluşturduğu kompleks sınırlar ve organizasyonların bir sonucu olarak uzun sürede meydana gelmektedir. Bu ayrıca, kapsayıcı

ve dışlayıcı fonksiyonları olan sosyal bir süreçtir de. Gurup üyeleri hem kendilerini etnik sınıflandırmanın terimleriyle kimliklendirirler, hem de gurubun dışındakiler tarafından bunlarla tanınırlar¹⁶¹. Farklılıkların net sınırlarla tanınması ve kültürün temel seviyelerinde yerleşik olması gerekmektedir. Etnik birimlerin devamlılığı, sosyal sınırların korunmasına bağlıdır.

Kısaca gurup bilinci, şuurunda olunan öğelerin neler olduğuna bağlıdır. Eğer gurubun şuurunda olduğu öğeler ayrı bir ırk, din, lisan, coğrafya, kültür gibi toplum yapısını belirleyici temel unsurlardan kaynaklanıyorsa etnik guruptan, aksi takdirde, herhangi bir sosyal guruptan söz etmek mümkündür. Bu noktada özellikle vurgulanacak bir husus, bu unsurlardan herhangi birinin veya birkaçının tek başına - farklı bir kültüre sebep olmadan- toplum içinde mevcudiyeti bir anlam ifade etmemektedir. Bir toplumda ırk olarak farklı olmasına rağmen sosyal yapı içinde tamamen aynı kültürel özelliklere sahip olunabilmektedir.

Esasen kültür, toplumu meydana getiren insanların topyekun katkılarıyla oluşturdukları bir süreçtir. Yukarıdaki faktörler farklı

¹⁶¹bkz. (F. Barth, *Ethnic Groups and Boundaries - The Social Organization of Cultural Difference*, Allen and Unwin, London, 1970.), zikreden: D. Jary ve J. Jary, '*ethnic group*' maddesi, The Harper Collins Dictionary of Sociology.E. Ehrlich (ed.), Harper Perennial, New York, 1991, s.150.

birer kaynak olarak alındığında bile, kültür akışının tabii mecrası içinde toplumsal kültüre katkıda bulunmakta, zenginleştirmekte, kısaca onu üretmektedirler. Bu bakımdan herhangi bir unsurun, sosyal zeminde mevcudiyeti veya bu zemindeki yaygın kültüre zıt, çatışmacı bir özelliği olmadıkça etnik olduğundan bahsetmek mümkün değildir.

3. Etnik İşaret

Ayrı bir grup kimliğini sürdürmek amacıyla kullanılan ve korunan, etnikler arasındaki sınırları işaret eden özelliklerdir. Bunlar, etnik gruplar arası farklılığı vurgulayan bölge, tarih, lisan, sembol, gibi unsurlar olabilirler. Hatta, dini yasaklamalar veya gruplar arası evlilik bile etnik işaretlerden sayılabilir¹⁶².

4. Etnik Grup ve Irk Gurubu

Farklı bir tarihî kolektif şurdan kaynaklanan kimliğin oluşturduğu bir tür sosyal guruptur. Etnik gruplar kendi kültür, âdet,

¹⁶²D. Jary ve J. Jary, '*ethnic marker*' maddesi, The Harper Collins Dictionary of Sociology, E. Ehrlich (ed.), Harper Perennial, New York, 1991, s.152.

norm, inanç ve geleneklerine sahiptirler¹⁶³. Ancak, ırk farklılıkları bu tür gurupların belirleyici bir özelliği olmakla beraber, gurup üyelikleri evlenme veya sosyal olarak kabul edilmiş diğer yollarla değişebildiğinden, “etnik gurup” kavramı “ırk gurubu” kavramıyla eş anlama gelmemektedir¹⁶⁴.

Etniklik kavram olarak “*ırk gurubu*”ndan farklı bir anlam ifade eder¹⁶⁵. Etniklik belli bir ırk özelliğine dayanabileceği gibi kültürel veya siyasî faktörlerden de oluşabilir. Ancak ırk özellikleri ağırlık kazandıkça, etnik gurup yerine, *ırk gurubu* terimini kullanmak daha doğrudur. Bu durumda ırk gurubu kavramının eş anlamlısı *etnik azınlık gurubu* olmaktadır.

Bazı kereler ırk özellikleri belirleyici veya güçlü bir faktör değildir. Meselâ, Amerikan zencileri beyaz Anglo-Saxon ırkından olmamalarına rağmen toplumda, bu kültürden ayrı kendilerine has farklı bir sosyal hayatları yoktur. Bu bakımdan, sosyoloji açısından kullanılabilir genel bir ölçü ancak, gurubun kültürel faktörlerle

¹⁶³D. Jary ve J. Jary, '*ethnic group*' maddesi, The Harper Collins Dictionary of Sociology.E. Ehrlich (ed.), Harper Perennial, New York, 1991, s.150.

¹⁶⁴D. Jary ve J. Jary, '*ethnic group*' maddesi, The Harper Collins Dictionary of Sociology.E. Ehrlich (ed.), Harper Perennial, New York, 1991, s.150.

¹⁶⁵D. Jary ve J. Jary, '*ethnicity*' maddesi, The Harper Collins Dictionary of Sociology.E. Ehrlich (ed.), Harper Perennial, New York, 1991, s.151.

yansıttığı görünümü, başka bir deyişle kültürel uygulamalarıdır. Bir ırk, toplum hayatında birdenbire var olmaz. Yüzlerce, hatta binlerce yıllık orijinal geçmişin meydana getirdiği bir bünyenin (ve kültürün) mevcut olması gereklidir.

5. Etnik Milliyetçilik

Yirminci yüzyılda önem kazanan milliyetçilik çerçevesinde etnik milliyetçiliğin ayrı bir karakteristiği vardır. Genel olarak milliyetçilik, millet kavramına ve ortak millî kültür temeline dayanmasına rağmen etniklik çerçevesinde sadece gurubun ayırt edici özelliklerine dayandırılmaktadır. Esasen millet kavramı bazı yazarlara göre genişletilmiş aile yapılarına benzetilerek katılımlarla oluşan bir form olarak tasvir edilmektedir.¹⁶⁶

Kellas'a göre, müşahade edilen milliyetçilik tipleri şöyle özetlenebilir:¹⁶⁷

¹⁶⁶J. G. Kellas, The Politics of Nationalism and Ethnicity. MacMillan, Hong Kong, 1991, s.20.

¹⁶⁷J. G. Kellas, The Politics of Nationalism and Ethnicity. MacMillan, Hong Kong, 1991, s.51-2.

Etnik milliyetçilik; milletlerini zümre terimleriyle adlandırmakta ve doğuştan bu özelliklere sahip olmayı dışlamaktadırlar. Genellikle ortak ırk özelliklerine dayalıdır. Bu tür milliyetçilikte dışarıdan bir kimse ne gurubun kültürüne adapte olabilir, ne de guruba üye olabilir. Yahudi milliyetçiliği bir örnektir.

Sosyal milliyetçilik; Kendini sosyal bağlarla ve ortak kültürle tarif eden bir milletin milliyetçiliğidir. Ortak millî kimlik, topluluk ve kültür vurgulanır; dışarıdan herhangi bir fert her zaman bu unsurları kabul ettiğinde milletle bütünleşebilir. Irk ayniyeti şart değildir. Etnik milliyetçiliğin dışlayıcı özellikler arz etmesine karşılık sosyal milliyetçilik kapsayıcıdır.

Resmî milliyetçilik; etniklik, millî kimlik ve kültür özelliklerine bakmaksızın vatandaşlık hukuku çerçevesinde kapsayıcı olan devlet milliyetçiliğidir. Temelde vatanseverliğe dayalıdır; kültürel ve etnik temeller gerektirmez.

6. Bağımsız Değişkenler ve Etniklik

Din, dil, ırk gibi esas kültürel öğelerin daha bağımsız ve belirleyici rolleri vardır. Özellikle dinî unsurlar, her tür toplumda siyasî ve sosyal bir sorumluluk yüklenerek farklı bir kimliğin teşekkül

etmesini sağlayabilmektedir.¹⁶⁸ Bu tür ögelere bağılı olarak ortaya çıkan gurup bilinci sürekli, yaygın toplumsal temellere dayalı, ve gurup sınırları dışına taşmaktadır.

Bu normlar çerçevesinde ortak bir toplumsal payda söz konusu olmaktadır. Bir kere şekillendikten sonra, artık gurubun farklılığını ortaya koyan orijinal bir unsur olarak gurup bilincindeki varlığını sürdürmeye devam eder. Meselâ, “...Yugoslavya’da yaşayan Boşnaklar, Slav kökenli, Sırpça ve Hırvatça konuşan, fakat Müslüman kültüre sahip kimselerdir. Kosava’daki Arnavutlar gibi Bosnalılar da Hırvat ve Sırlarla ortak dili konuşmalarına rağmen kendilerini ne Yugoslav ne Sırp ve ne de Hırvat olarak kabul etmiyorlar, sadece Müslüman olarak algılıyorlardı. Bu insanlar, linguistik açıdan Sırlardan ve Hırvatlardan ayırt edilmemelerine ve onları farklı kılan inancın artık etkisini kaybetmiş bulunmalarına rağmen kendilerini bir etnik gurup olarak gören Bosnalı, Slav eski Müslümanlardı; kendilerini “Müslüman diye tanımlamayı seçtiler en azından sonunda

¹⁶⁸R. N. Bellah, "*Elite failure.*" The Christian Century. v. 109, July 15-22 1992, s. 672-3.

buna resmen izin verildi.”¹⁶⁹ Bu hadisede din unsuru, bağımsız bir değişken olarak ortak paydayı sağlamış ve ayrı bir toplum yaratmıştır.

Etniklik konusundaki mevcut literatür bu fenomenin ne yakında tamamen ortadan kalkacak ve ne de gittikçe güçleneceğini ifade etmektedirler. Bu konudaki ilk görüş, genellikle önceki dönemlerde araştırmalar yapmış liberal akademisyenler arasında yaygındır. Eşitlikçi ve açık toplumda etnik farklılıkların gereksiz görülerek öneminin giderek azalacağı, kısa süre sonra ortadan kalkacağı beklentisi şeklinde özetlenebilir. Muhafazakar akademisyenler ise, etnikliğin sessizce varlığını devam ettirdiğini, daha sonraki dönemlerdeki çeşitli ampirik bulgulara dayanarak öne sürdüler.¹⁷⁰ Etniklik sosyal yapıdaki faktörlere ve değişmelere bağlı olarak toplum içindeki mevcudiyetini aktif veya pasif bir şekilde sürdürmektedir. Zaman içinde etnik özellikler şiddetlenmekte veya silikleşmektedir.

Etnikliğin zaman içinde artmasını veya azalmasına sebep olan faktörler başlıca sosyal, siyasî, ekonomik, ve kültürel nitelikli

¹⁶⁹E. Gellner, Uluslar ve Ulusculuk, 1992, s. 129-130. zikreden: O. Türkdoğan, "*Türkiye'de Etnik Guruplar*", Türk dünyası Tarih Dergisi, s.78, Haziran 1993.

¹⁷⁰M. Gordon, Human Nature, Class and Ethnicity. Oxford University Press, N.Y., 1978, s. 202-3.

olabilmektedir. Bazı ekonomik çalkantılar ve dar boğazlar etnik dayanışmanın ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Etnikliğin konjonktürel olarak alevlendiği konusunda henüz belirgin bulgular yoktur.

Ancak, ekonomik zorluklara bağlı olarak şiddetlendiği Yancey ve diğerleri tarafından 1976 yılında yapılmış olan bir araştırmada ortaya konulmaktadır.¹⁷¹ Araştırmacılar, belirli karakteristikleri olan bir kültürel mirasın aktarımı şeklindeki klasik etniklik yaklaşımına karşı çıkmaktadırlar. Onlara göre, etnikliğin sürekliliği ve gelişmesi, şehirlerde, özellikle sosyal yapıdaki grupların pozisyonlarını karakterize eden yapısal şartlara bağlıdır. Araştırma, genel olarak hangi şartlar altında etnik kültürün ortaya çıktığı, özellikle de hangi sosyal güçlerin etnik kimliklenmeyi ve dayanışmayı geliştirmekte ve artırmakta olduğu sorusu üzerinde yoğunlaşmıştır. Elde edilen sonuca göre etniklik, zaman zaman ortaya çıkan bir fenomen olarak toplumdaki grupların ve fertlerin değişen pozisyonları ile birlikte varlığını sürdürmeye ve gelişmeye devam etmektedir. Ancak, toplum değiştikçe etnik kültürün eski formları yok olup gitmekte, fakat yeni formlar üretilmektedir.

¹⁷¹W. Yancey, E. P. Ericksen, R. N. Juliani, "*Emergent Ethnicity: A Review and Reformulation.*" American Sociological Review, Vol. 41, (June 1976), s. 391-403.

Yalnız başına biyolojik faktörün etnik bir özellik doğurduğunu söylemek doğru değildir. Başka bir deyişle kültürel nitelik taşımayan sadece biyolojik farklılık etnik bir grup yaratmaya yetmemektedir. Bu durumun aksi gibi gözüken Amerikan zencilerinin sahip oldukları şartlar aslında beyazlar tarafından renk faktörüne atfedilmiş olan ırkçı normlardır.

Diğer taraftan hiçbir farklılığın olmadığı siyah beyaz karışımı bir toplumda ortak kültürel bütünlük içinde her ırktan insan bir arada yaşayabilmektedir. Esasen sosyal olaylarda ortak bir tek özellik belli yapıda -özellikle etnik grup boyutlarında - bir sosyal netice üretmeye muktedir değildir. Ferdin bütün özelliklerinin toplumun geri kalan insanlarıyla aynı olduğu fakat sadece bir tek özelliğinin -(meselâ, coğrafi şartlardan kaynaklanan)- farklı olduğu durumunda onu toplumun bütünlüğünden ayırmak mümkün değildir. Ortak sosyal özellikler toplumu meydana getiren son derece güçlü bağlardır. Bir tek farklılığın bu güçlü bağı kırması sosyal realitede mümkün değildir. Bizce toplum içinde bu tür (etik özellikli) alt grupların meydana gelmesi, bu insanların ortak özelliklerinin birleştiriciliğinin yanı sıra, toplumun onların farklı normlarını görerek dışlamasıdır. Her alt grup için bu durum geçerli olmayabilir. Bazı menfaat grupları belli bir çıkara yönelik olarak teşekkül etmişlerdir. Kısaca, birden fazla kültürel farklılığın bulunması ve bunların da yaygın sosyal fonksiyonları yerine getiriyor olması gerekmektedir. Böylece bu

sistematik özellik, gurubu toplumun geri kalan üyelerinden ayıran bir özellik olma vasfına sahip olabilir.

E. KÜLTÜREL DEĞİŞME AÇISINDAN ETNİKLİK

Tarih boyunca kültürel guruplar arasındaki etkileşimlerden doğan kültür değişimleri farklı terimlerle adlandırılmıştır. Bu terimlerden ilki eritmedir (assimilation). Bir azınlık gurubun değerler, gelenekler ve tutumlarında, çoğunluk gurubundakilere yönelik değişimleri ifade eder. İkinci terim karışma (amalgamation - melting pot), azınlık ve çoğunluk gurupların değerlerinin, gelenek ve tutumlarının, farklı ve yeni bir kültürel gurup yaratma yolunda sentezidir. Ülkemizde Anadoluculuk adı altında bu coğrafi bölgede mevcut tüm unsurları birleştirmeyi hedefleyen görüşler amalgamasyona örnek olarak verilebilir. Her iki terimde de dinamik bir proses söz konusudur. Yani bir arada bulunan kültürler, az veya çok, karşılıklı olarak değişmektedirler. Üçüncü terim olan plüralizm ise dinamik bir proses değildir. Yani kültürler arasındaki etkileşim birleşmeye yönelik değildir. Plüralizmde farklı kültürlerin, farklı sosyal bünyeler olarak, yan yana mevcudiyetleri söz konusudur. Aşağıda bu kavramlar kimlik açısından ayrı ayrı ele alınmıştır.

1. Kültürel Çoğulculuk

Genel olarak gücün farklı guruplar tarafından paylaşılması durumunu ifade eder. Terim orijinal kullanımıyla Hegel’ci anlamda “üniter devlet”in zıddıdır¹⁷². En önemli anlamı ise Batılı liberal demokrasilerde değişik gurupların ve elitlerin güç paylaşımı veya bu yönde yarışmalarıdır. Önemle vurgulanması gereken nokta çoğulculuğun sosyal yapı açısından farklı birkaç kültürel unsurun veya alt gurubun mevcudiyeti değil, pek çok sosyal müesseseleriyle ayrı bir sosyal bünyenin varlığını ifade etmesidir.

Çoğulculuk, her ne kadar siyasî bir tanımsa da sosyo-kültürel bir zemini gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla çoğulculuktan söz edilebilmesi için kültürel gurupların sosyal yapı içinde tabandan iktidar tavanına kadar paralel bir bünyeye sahip olmaları gerekir. Başka bir deyişle kültürel çoğulculukta farklı bir kaç kültürel unsurun ötesinde, bir sosyal mesafe söz konusudur. Bu bir bakıma siyasî, sosyal veya iktisadî boyutlarda mevcut olan ayrı bir sosyal bünye anlamını taşır.

¹⁷²D. Jary ve J. Jary, 'Pluralism' maddesi, The Harper Collins Dictionary of Sociology.E. Ehrlich (ed.), (New York: Harper Perennial, 1991), s. 367.

Ancak, bu sosyal bünyeler çoğu yerde gerek coğrafi mekân, gerekse sosyal müesseseler itibariyle iç içe geçmişlerdir. Hâkim gurubun pek çok müessesesi etnik guruplar tarafından da kullanılmaktadır. Başka bir deyişle etnik guruplar rahatlıkla müşahede edilebilecek tarzda kendilerine yeterli kompleks bir sosyal bünyeye sahip değillerdir. Türkiye’de yaratılan etnik ırkçılık bu konuya bir örnektir. Bu tür ırkçılıklar tarihin şekillendirdiği kültürel yapıyı yıkmaktadır. Kürtler veya diğer azınlıklar ırkçılığa devam ettikleri takdirde, Türk kültürüyle bir bütün olarak inşa edilmiş olan yapı bozulacaktır. Bu takdirde kültürün ortak unsurlarında dahi çatışmaya gidilecek, neticede din gibi kültürün temel unsurları da zayıflayacaktır. Bütünleşme sağlandıktan sonra, bu unsurları tekrar birbirinden ayırmak çok zor olmaktadır. Meselâ, Fransızca ve Fransız kültürü, Arapça’nın çok büyük bir lisan olması ve Araplaştırma prosesine rağmen, Fas’ın kültürel kimliğinde önemli bir yer işgal etmektedir. Hem Arapça, hem de Fransızca kullanılarak Fas kültürü inşa edilmiştir.¹⁷³

Bir ideoloji olarak çoğulculuk, eşit olmayan gurupların birer çerçeve içinde eşitliklerinin sağlanarak ayrılmalarıdır. Ayırıcılığın

¹⁷³A. Lahjomri, "Teaching of the French Language in Morocco and Dialogue of Cultures." Francais dans le Monde; n.189, (Nov-Dec 1984), s.18-21.

olduğu bir toplumda kültürel çoğulculuktan söz edilmektedir. Amaç, farklı kurumlara ve sosyal yapılara sahip olan guruplar arasında eşitçi bir denge kurmak ve hükümet, ekonomik faaliyetler gibi ortak müesseselerde koordinasyon sağlamaktır.¹⁷⁴ Kavram, büyük kültürel farkların ve çatışmaların yaşandığı, sosyal iletişimin olmadığı toplumlarda tartışılmaktadır.

Bu ülkelerden biri de Amerika'dır. Dünyanın hemen her yerinden pek çok milletin göç ettiği bu ülkede etnik bir yapılanma tabii bir haldir. Beyaz Anglo-Saxon çoğunluğun diğer etnik guruplar aleyhine hâkim olması, uzun yıllardan beri çok büyük sosyal mücadelelere sebep olmaktadır. Kuzey Amerika yerlilerinin soykırımına uğratılması; zencilerin yakın zamanlara kadar köle olarak çalıştırılması; İspanyol asıllıların dışlanması gibi hadiseler, zaman içinde kurumlaşmakta ve çoğulculuğu gerektiren bir yapı değişimini zorlamaktadır.¹⁷⁵

¹⁷⁴G. D. Howell, *Intercultural Communication and the Concept of Marginality*. Paper presented at the Speech Communication Association Summer Conferance on Intercultural Communication. (Tampa, Florida, July 17-21, 1978), s. 5.

¹⁷⁵J. W. Green, *Cultural Awareness in the Human Services*, Prentice-Hall, inc., N.J., 1982, s. 10-3.

Genellikle bu kesimlere ait yazarlara göre, uzun yıllar melting-pot adı verilen bir sosyal politika uygulanmış olmasına rağmen, Amerikan toplumundaki ırk ve etnik kesimler hemen tamamen refah, prestij ve güçten mahrumdular. Beyaz Anglo-Sakson hâkimiyeti toplumun tüm yapısında imtiyazlı bir şekilde hâkimdi. 1950'lerden sonra yönetim, daha çoğulcu bir sosyal düzen politikası uygulamaya başladı. Yukarıya doğru mobilitayı açmak zorunda kaldı, böylece gelecek için daha farklı bir kültürler arası iletişim yapısı kurulmaya başlandı. Azınlıklar konusunda yeni teoriler ihdas edildi; ve nihâî amaç olarak da demokrasi içinde kendine has alt-bünyelerin (substructure) sağlandığı kompleks kültürel çoğulculuk hedeflendi.¹⁷⁶ Temel medenî haklar hareketleri olarak başlayan bu değişimler ırkçı ve asimilasyoncu politikalardan plüralist bir yapıya doğru seyretmektedir. Özellikle zenci kesiminde devrim niteliğinde değişimlerin kazanılması, kendi kaderini tayin hakkı, geçmiş hataların bir tazminatı olarak ayrı bölgeler talebi, kendi topluluk kurumlarını kontrol gibi yeni formlar arayışına sevk etmektedir.¹⁷⁷

¹⁷⁶E. Kallen, The Western Samoan Kinship Bridge : A Study in Migration, Social Change, and the new Ethnicity. Leiden, U.S.A., 1982, s.4.

¹⁷⁷G. D. Howell, *Intercultural Communication and the Concept of Marginality*. Paper presented at the Speech Communication Association Summer Conference on Intercultural Communication. (Tampa, Florida, July 17-21, 1978), s. 4.

Görüldüğü gibi, Batı dünyasındaki etniklik meselesi büyük ölçüde insan hakları konusundaki eşitsizlikten kaynaklanmaktadır. Problemin ikinci kaynağı ise, henüz hâkim kültüre, bu kültür dünyasında rahatça hareket edecek tarzda intibak edememiş kesimin taşıdığı dezavantajları hafifletmek amacıyla imtiyazlar talebidir.

Çoğulculuğu, demokratik yapı içinde değişik faktörlerin katılımından ayırmak gerekir. Demokratik toplum yapısı, siyaset literatüründe çok seslilik olarak adlandırılan, toplumu meydana getiren kesimlerin düşünce ve ihtiyaçlarının toplumun bütününe ilgilendiren bir önem sırası çerçevesinde ortaya konulması ve temsil edilmesi anlamını gerektirmektedir. Çoğulculuk ise, topluluğu meydana getiren ve bütünleşmesi mümkün olmayan unsurların ayrı ayrı iktidarlarını tanımayı gerektirir. Belirli bir zümreye sağlanmış imtiyazlar söz konusudur. Bunlar bir gurup lehine olacağı için toplumun bütününe aleyhinedir. Bu durum bir anlamda millet yapısının sosyolojik olarak daha iptidaî bir sosyal yapı olan ulusçuluğa dönüştürülmesi demektir.¹⁷⁸ Nitekim, siyaset biliminde *çoğulcu demokrasi* veya *demokratik çoğulculuk* deyimleriyle ifade edilen terimde *çoğulcu* ve *çoğulculuk* kavramları organizasyonel çoğulculuğa, yani devlet hâkimiyeti altında bazı organizasyonların

¹⁷⁸M. E. Erkal, İktisadi Kalkınmanın Kültür Temelleri. İstanbul, 1991, s.121.

izafî olarak özerkliğine işaret etmektedir.¹⁷⁹ Bütün demokratik ülkelerde bazı önemli organizasyonlar izafî olarak kendi sistemleri çerçevesinde özerktirler (meselâ, ekonomik kuruluşlarla yargı gibi).

2 . K ü l t ü r l e ſ m e

İki veya daha fazla kültürün etkileşim sonucu değerler, inançlar ve davranışlardaki muhtemel değişme prosesidir. Özellikle kültürel antropoloji ve sosyal psikoloji sahalarında daha sık kullanılan bir terimdir. Dinamik bir süreçtir. Karşılaşan kültürlerin hepsinde de bir miktar değişme görülebilir.

Literatürde iki mânâda kullanılmaktadır: (1) Bir kültürel gurubun, diğerlerinden etkilenecek onun kısmen veya tüm unsurlarını adapte etmesiyle yeni bir kültürel mecra oluşturması süreci; ve (2) kendi yapısı çerçevesinde gruplar arasındaki herhangi bir kültürel aktarım olarak. Meselâ, nesiller arasındaki kültür transferi bir akültürasyon vakıasıdır. Bu anlamıyla “sosyalleştirme” kavramına daha yakındır. Kültürleşme veya kültür edinme en genel anlamıyla bir kültürün yeni unsurlar alma vakıasıdır. Bu unsurlar sayı itibariyle çok

¹⁷⁹R. A. Dahl, Dilemmas of Pluralist Democracy: Autonomy vs. Control. Yale University press, N. Y. 1982, s. 4-5.

az olabileceği gibi bir kültürün tamamen değişmesini sağlayacak kadar çok ve yoğun da olabilirler.

Görüldüğü gibi kavramda daha ziyade alıcı kültür veya değişen kültür açısından bir yaklaşım ve değerlendirme söz konusudur. Tanımdan anlaşılacağı üzere dışarıdan içe doğru bir etkilenme vardır. Aynı süreci ifade etmekle birlikte, etkilenmenin kaynağı bakımından farklı mânâlarda kullanılmaktadır. Bu etki *yabancı bir kültürden* kaynaklanabileceği gibi kendi içindeki *guruplardan veya önceki nesillerden* de olabilir.

Bogardus, iki veya daha fazla kültürel sistemin beşerî ilişkiler vasıtasıyla ayrı bir kültür sistemi geliştirmesi süreci olarak tanımladığı kültürleşmenin üç tipini belirtmiştir:

(1) Körlemesine kültürleşme, insanların birbirine yakın yaşamaları ve mal ve hizmet ilişkilerine girmeleriyle kendiliğinden gelişen kültürel özelliklerin vuku bulmasıdır.

(2) Empoze kültürleşme, bir kültürün diğerine baskı yaparak kendi özelliklerini empoze etmesidir.

(3) Demokratik kültürleşme, her kültürün temsilcilerinin diğer kültürleri kendi tarihî ve değerler sistemi içinde kabul etmesidir.¹⁸⁰

¹⁸⁰E. S. Bogardus, "Cultural Pluralizm and Acculturation." Sociology and Social Researc. n.34, 1949, s.125-9.

Kültürleşmede edinilen yeni unsurlar başlıca üç kaynaktan dinamik bir süreç içinde alınabilir. Kaynaklardan ilki yabancı bir kültürdür. Toplumda daha önce mevcut olmayan yepyeni bir unsur yerli kültür sisteminin tamamen dışındaki başka bir kültür siteminden ithal edilir. Yeni unsur, müessir olabilmesi için eğer gerekiyorsa icap eden uyarlamalar ve alıcı kültürde de gerekli iç düzenlemeler yapılarak sosyal hayatta kullanıma sokulur. Batıdaki dinî kimlik, kurumlar, siyasî sosyal organizasyonlar itibariyle yayılmaktadır.¹⁸¹ Bu duruma örnek olarak, Hristiyan kültüründe dinî bir faaliyet olan Noel'in bizim toplumumuzda bir yeni yıl kutlaması olarak yaygınlaşmasını gösterebiliriz. Bu âdet yabancı kültürden bağlı bulunduğu Hristiyan inanç sisteminin tümüyle birlikte gelmemiş, fakat uyarlanmıştır. Değişen kültür sisteminin içinde yeni unsurun genel kabul göreceği ve uygulanacağı tarzda sosyal yapı ile ilgili gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

Kültürleşmede ikinci kaynak kültürün bizzat kendisidir. Mevcut unsurlar, üretilen yeni unsurlar, unutulmuş olanlar, veya özellikle yeni nesiller arasında yaygın kullanımı olmayan eski unsurlar, sistemde uygulanmaya konabilir. Bu süreç daha ziyade sosyalleştirmeye benzetilmektedir. Meselâ, eski uygulamalardan

¹⁸¹J. Kesler, "Can evangelicalism survive its success?" Christianity Today. v. 36, Oct. 5 1992, s. 18, 20-34.

nevruz bayramının veya hicrî yeni yılın birer sosyal âdet olarak tekrar yerleşmesi ve yeni nesillere aktarılarak devam etmesi birer örnektir. Genç nesillerin henüz bilmedikleri, fakat kültürel sistemde mevcut olanların transferleri ile ilgili her konu buna bir örnektir.

Kültür edinmede son kaynak o kültür sistemi içindeki herhangi bir alt kültür gurubudur. Bunlara ait olan herhangi bir kültürel öge diğer guruplar veya toplumun bütünü tarafından genel kabul görerek kültür edinme meydana getirilir.

Yukarıdaki tanımda, bir kültürün kısmen veya tamamen değişebileceği belirtilmişti. Büyük değişmeler, büyük sosyal hadiselerle ve uzun sürelerde meydana gelmektedir. Karşılaşan kültürler arasında fonksiyonalite bakımından bariz dengesizlik söz konusu olabilir. Bu durumda artık değişen kültürün değil değiştiren kültürün varlığı ve hâkim kültür olma özelliği söz konusudur. Anadolu'da Türk kültürünün doğuşu buna çok güzel bir örnektir.

“Türkler maddî ve manevî kültür özelliklerini Anadolu’ya yansıtmışlardır. 11. yüzyıldan önce ve sonra, Anadolu’da bir kültür ve medeniyet teması olmuş, kültürleştirme (acculturation) görülmüştür. ... Eğer bugün bir Selçuklu ve Osmanlı medeniyetinden bahsedebiliyorsak bunun temel sebebi Anadolu coğrafyasında hatta Balkanlarda Selçuklu ve Osmanlıda ifadesini bulan Türk - İslâm medeniyetinin bir hâkim kültür olma özelliğinde aranmalıdır.”¹⁸²

Sosyal kimlikte, tarihî boyut içinde devamlı olarak bir kültürleştirme (acculturation) süreci işlemekte, ve böylece hâkim kimlik (Millî kimlik) doğrultusunda alt kültürlerin veya etnikliğin ürettiği kimlik tipini törpülemektedir.

Kültürleşme, hâkim kültür açısından da yeni bir mecra oluşturmaktadır. Çünkü kültürel yapılar kompleks birer sistemdirler ve bu nedenle söz konusu olan vakıa, bir unsurun basit bir transferi değil, birçok unsurun bu girift yapıya paralel olarak aktarımı ve sistemde meydana gelen büyük değişmedir. Başka bir deyişle kültürel sistemin içindeki -yeni unsurun dahil edilmesiyle bozulan- hassas dengelerin yeniden kurulması gerekmektedir. Yukarıdaki örneğe tekrar dönecek olursak, sadece sosyal hayatta değil, inanç sisteminde de yeni düzenlemelerin ve kabullerin yapılmış olması gerektiğini görürüz. Esasında kültürel transferlerde sadece bir tek unsur yer

¹⁸²M. E. Erkal, Sosyoloji (Toplumbilimi), Der Yayınevi, İstanbul, 1993, s. 141.

almamaktadır. Ona bağılı başka unsurlarla birlikte aktarılmaktadır. Dolayısıyla alıcı kültürün kendi sitemini bir kompleks transfere uyarlaması gerekmektedir.

M. Newman tarafından asimilasyon ve kültürleştirme (acculturation) vakıaları aşağıdaki her harfin bir millî gurubu gösterdiği bir formüle dönüştürülmüştür.¹⁸³

Asimilasyon: $A + B + C = A$

Karışım (Melting Pot ve/ya Amalgamation):

$A + B + C = D$

Kültürel Çoğulculuk (Cultural Pluralism):

$A + B + C = A + B + C$

Uyarlanmış Çoğulculuk (Modified Pluralism):

$A + B + C = A_1 + B_1 + C_1$

Uyarlanmış çoğulculuk, göçmen gurupların kendi kültürel özelliklerini tamamen yok etmeden mevcut kültüre entegre olarak fonksiyonel olması anlamında kullanılmıştır.

¹⁸³W. M. Newman, American Pluralism. Harper and Row, New York, 1973, s. 49-96.

3. E r i t m e

Önceden farklı olan kültürlerin, gurupların veya fertlerin kültürel özelliklerinin homojen bir bütünlüğe doğru birleşmesidir¹⁸⁴. Eritme (Assimilation), benzeme veya özümseme kelimeleriyle anlamlandırılabilir. Canlı bir organizmanın çeşitli dış maddeleri sindirerek kendi vücut hücrelerine çevirmesi sürecine benzetilmektedir¹⁸⁵

Bu süreç sonucu, yeni görünümün bütün birleşen unsurların her özelliğini sergilemesi gerekmez. Ancak, yabancı kaynağın karakteristikleri bertaraf edilerek ve yeni kültürel bileşimin tipik yapısına ve fonksiyonlarına tümüyle uyacak şekilde bir kimlik ortaya çıkar. Asimile olan gurubun eski kültürel özellikleri artık görünmez olur. Böylece sonuçta, toplumun yeni üyesinin edindiği kimlik, gurubun eski üyeleri tarafından tefrik edilebilir olmaktan çıkar. Söz

¹⁸⁴Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language, Gramercy Books, New York, 1989, s.90.

¹⁸⁵H. P. Fairchild (ed.), '*Social Assimilation*' maddesi, Dictionary of Sociology and Related Sciences, Littlefield, Adams & Co.,New Jersey, 1967, s.276-7.

konusu uyum veya erime, kültürel olarak nispeten zayıf veya sayı bakımından az olan gurupta meydana gelir¹⁸⁶.

Kültürel alışverişler her zaman tek yönlü bir proses değildir. Bu bakımdan asimile olan gurubun ve temsil ettikleri kültürel özelliklerin tümüyle yok olduğunu düşünmek yanlıştır. Gurup varlığı bazı öğeler korunarak sürdürülebilir. Ayrıca hâkim kültüre yapılan katkının sahibi olarak da ayrı bir statü elde edilebilir. Özellikle göçmenler, içinde eridikleri hâkim kültüre, kendi kültürel özelliklerini sunarak belli bazı noktalarda katkıda da bulunabilmektedirler. Ancak bu miktar ölçüsünde, yani hâkim kültüre yaptıkları katkı oranında bir varlıktan söz edilebilir. Bunun bir miktar orijinaliteyi içerdiği kabul edilse bile, aslında bu unsurlar da artık bundan böyle hâkim kültüre aittirler ve bu yapı içinde yer alabilmek için değiştirilmiş, uyarlanmışlardır.

Diğer yazarların konuya nasıl yaklaştıklarını ele almakta fayda vardır. Bunlardan Park ve Burgess'in analizlerinde asimilasyon, şahısların ve gurupların, diğerlerinin hâtıralarını, duygu ve düşüncelerini, tutumlarını edindikleri, onlarla yaygın bir kültürel

¹⁸⁶ H. P. Fairchild (ed.), '*Social Assimilation*' maddesi, Dictionary of Sociology and Related Sciences, Littlefield, Adams & Co., New Jersey, 1967, s.276-7.

hayatta birleşerek tecrübelerini ve tarihlerini paylaştıkları bir nüfuz etme, yayılma ve nihayet benzeşme sürecidir¹⁸⁷. Onlara göre, birleşen topluluklar birbirlerini tamamlayıcı farklılıklar temeline dayanmaktadırlar¹⁸⁸. Kavram diğer bazı yazarlar tarafından ise özellikle sosyal antropolojideki “acculturation” kavramıyla oldukça yakın anlamda kullanılmaktadır. Bu mânâsıyla asimilasyon, azınlığın, büyük topluluğu yapılandıran sosyal ilişkiler sistemi içinde bütünleşmesi, akültürasyon ise azınlığın kültürel karakteristiklerinin çoğunluğa bir cevap olarak nasıl değiştiğidir¹⁸⁹.

a) Eritme ve Etnikliğin Kayboluşu

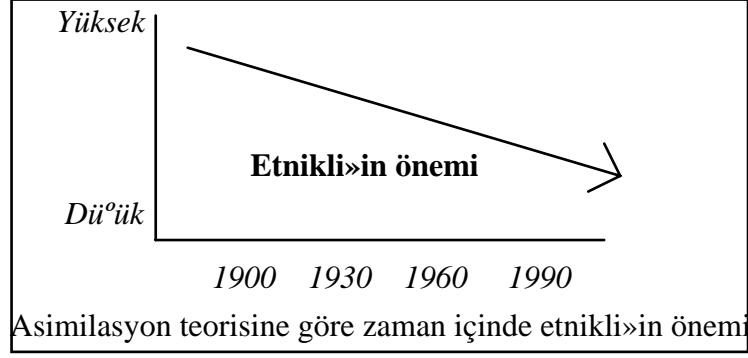
Toplumlara göre etnik doku değiştiğinden, kendi toplumlarındaki bu realiteyi müşahade eden bilim adamları da farklı analizlere ulaşmaktadırlar. Orijinal ve değişken asimilasyon teorilerine Amerikan Sosyolojisinde rastlanmaktadır (melting pot). Bu

¹⁸⁷Park, R. E., and E. W. Burgess, Introduction to the Science of Sociology, University of Chicago Press, 1921, s.735.

¹⁸⁸Park, R. E., and E. W. Burgess, Introduction to the Science of Sociology, University of Chicago Press, 1921, s.759.

¹⁸⁹M. Freedman (ed.), A Minority in Britain, Vallentine, Mitchell, London, 1955, s.240.

sosyologlar etnikliği zaman içinde önemi giderek azalan tek bir toplumsal karakteristik olarak değerdendirmişlerdir.

Şekil 2; Kaynak: M. Gordon, Human Nature, Class and Ethnicity. Oxford University Press, N.Y., 1978, s. 201.

Ana düşünce, farklılığın yeni nesillerle birlikte giderek kaybolacağı ve toplumdaki mevcut hâkim kültür çerçevesinde bütünlenileceği yönündeydi. Birkaç nesil içinde etnik unsurlar fark edilemez, toplumun diğer unsurlarından ayırt edilemez olacak ve her etnik kökenli fert diğerleri gibi aynı standartlara ve modellere göre inanacak, konuşacak, düşünecek ve hareket edecekti.

Bilahare, asimilasyonun çok-boyutlu bir proses olduğunu ortaya koyan daha detaylı çalışmalar yapılmaya başlandı. Bunlardan biri, Milton Gordon'un yapısal asimilasyonla kültürel veya davranışçı asimilasyonu değışik proseslere sahip birer boyut olarak birbirinden ayırmasıdır. Esasen, asimile etmek sosyal yapının bir karakteristiğidir.

Yapının temel unsurları arasında bu süreç hızlı veya yavaş işleyebilir.¹⁹⁰

¹⁹⁰M. Gordon, Human Nature, Class and Ethnicity. Oxford University Press, N.Y., 1978, s.158.

Gordon ayrıca asimilasyon değişkenlerini bir tablo halinde belirlemiştir:

Tablo 1; Eritme değişkenleri

<u>Alt süreçler veya şartlar (değişmenin karakteri):</u>	<u>Asimilasyon tipi veya safhası:</u>	<u>İlgili Kavramı:</u>
1) Hâkim toplumun kültürel unsurlarına doğru değişme. (Çoğunluk gurubun değer ve davranışlarını edinme)	Kültürel veya davranışçı asimilasyon	Akültürasyon
2) Hâkim kültürün müesseselerine birinci dereceden büyük ölçekte katılmalar	Yapısal asimilasyon	----
3) Büyük miktarlarda evlenmeler	Evlilikle ilgili asimilasyon	Ailelerin karışması (Amalgamation)
4) Kitle temeline dayalı bir bilincin gelişmesi (Çoğunluk gurubun kimlik özelliklerinin yerleşmesi, entegrasyonu, ve kendini bu özelliklerle kimliklendirme)	Kimlik belirleyici asimilasyon	----
5) Önyargının kalkması	Tutumları kabul edici asimilasyon	----
6) Ayrımcılığın kalkması	Davranışları kabul edici asimilasyon	----
7) Değer ve güç çatışmasının kalkması	Vatandaşlık asimilasyonu	----

Kaynak: Milton Gordon; Human Nature, Class and Ethnicity; Oxford University Press; N.Y., 1978, s.169.

Gordon'un çalışmasında dördüncü safha en önemlisidir. Bu devrede çoğunluk gurup doğrultusunda bir kimlik entegrasyonuna gidilmektedir.

b) Eritme ve Kültürleşme Karşılaştırılması

Eritme (asimilasyon) ve kültürleşme kavramları çoğu zaman birbirinin yerine kullanılmaktadır. Teske ve Nelson literatür analiziyle bu kavramların nitelikleri arasındaki ilişkiyi belirlemişlerdir.¹⁹¹ Sekiz karakteristik tespit edilmiş ve kıyaslanmıştır.

Ortak niteliklerde olanlar:

(1) Dinamik bir proses olması; (2) Bir gurup ve/ya ferdî proses olarak değerlendirilebilmeleri; ve (3) Gurupların doğrudan ilişkiye girmeleridir.

Farklı nitelikleri ise şunlardır:

(1) Asimilasyonda sadece çoğunluk gurubun değerlerine doğru bir değişme vardır. Kültürleşmede ise değişme iki yönlü olabilir, (çoğunluk veya azınlık guruplarından birine doğru). (2) Asimilasyon kültürel değerlerde bir değişmeyi ifade eder, kültürleşmede ise bu gerekli değildir. (3) Asimilasyon referans guruplarında da bir değişmeyi gerektirir, kültürleştirme gerektirmez. (4) Asimilasyonda içsel değişmeler (meselâ, kendini çoğunluk

¹⁹¹R. Teske ve B. H. Nelson, *Acculturation and Assimilation: A Clarification*". American Ethnologist, n.1, (May 1974), s. 351-367.

gurubun özellikleriyle kimliklendirme gibi) söz konusu olmasına rağmen, kültürleşmede yoktur. (5) Asimilasyon çoğunluk gurup hakkında müspet telakkiyi doğurur fakat kültürleşmede bu gerekli değildir.

Bu yazarlar sonuç olarak dört noktayı işaret etmektedirler:

- (1). Kültürleşme ve asimilasyon ayrı proseslerdir;
- (2). Kültürleşme, asimilasyondan bağımsız olarak vuku bulabilir;
- (3). Asimilasyonun olabilmesi için kültürleştirme şart olmamakla birlikte gereklidir;
- (4). Asimilasyondan önce bir kültürleştirmenin olup olmadığı belirgin değildir.¹⁹²

4. İ n t i b a k

Accommodation kelimesi sosyal bilimlerde ilk olarak J. M. Baldwin tarafından kullanılmıştır.¹⁹³ Türkçe’de kelime olarak “ıntibak, telif, uzlaşma, ödünç”¹⁹⁴ gibi anlamlarla karşılanmaktadır.

Literatür incelendiğinde, kavramın, aslında birbirine oldukça uzak geniş bir anlam yelpazesi içinde ele alındığı görülür. Bir kültürel

¹⁹²R. Teske ve B. H. Nelson, *Acculturation and Assimilation: A Clarification*". American Ethnologist, n.1, (May 1974), s.365.

¹⁹³bkz. (Mental Development in the Child and the Race, New York: The Macmillan Co., 1895, s.452-7); E. W. Burgess, 'Accommodation', maddesi, E. R. A. Seligman ed., Encyclopedia of the Social Sciences, vol. I, Macmillan Co., New York, 1930, s.403-4.

¹⁹⁴İngilizce - Türkçe Redhouse Sözlüğü, Redhouse Yayınevi, İstanbul, 1989, s.6.

gurubun, temel özellikleri itibariyle başka bir kültürel gurup içinde erimesinden, çatışma sonucu her iki gurubun da değişerek yeni bir kültürel mecra oluşturulmasına kadar, geniş bir kullanım alanı mevcuttur. Bu yelpazenin bir ucunda, göç eden veya azınlıkta olan bir gurubun, çoğunluğun kültürel nitelikleriyle girdiği çatışmada, kendi değerlerinden feragat ederek geçirdiği adaptasyon süreci, diğerinde de bir kısım farklılıklar korunmak şartıyla oluşturulan yeni kültürel değerlerle sağlanan uyum veya birbirine intibak etme, hadisesi vardır.

Kavrama verilen anlamda zaman itibariyle bir değişme de göze çarpmaktadır. İlk anlamına (asimilasyon) Chicago okulu ve önceki yazarların eserlerinde rastlanırken, kültürel bütünleşme de diyebileceğimiz ikinci anlamındaki kullanımına yakın zamandaki yazarlarda daha sıkça rastlanmaktadır.

Farklı kültürel öğelere sahip azınlık gurup hâkim kültüre bir tür uyum sağlamaktadır; ancak bu da asimilasyon yoluyla olmaktadır. Eritme (assimilation) ve intibak (accmommmodation) kavramları arasında hâkim kültürün esasiyeti ve belirleyiciliği açısından herhangi bir fark yoktur. Her iki durumda da tek bir kültür kalıbının bütünselliği görülür. İşleyen toplum düzenindeki uyum hâkim kültürün temellerine göredir. Ortak olan toplumsal hayatın bütün safhalarında, guruplar arası sosyal ilişkilerde de hâkim kültürün kalıpları fonksiyoneldir.

Kısaca özetlemek gerekirse ilk anlamındaki intibak daha ziyade tek yönlüdür. Kavramın ikinci anlamında ise karşılaşan kültürlerin kendi bünyelerinde birbirleriyle uyumlu bir şekilde yaşayabilecek tarzda yapılan değişiklikler ağırlıklı anlam taşır. Bu bakımdan, her kültür kalıbı kendi bünyesinde gerekli düzenlemeleri yaptığından, uyum karşılıklıdır. Bu bakımdan sosyolojik mânâda, şahıslar veya gruplar arası fonksiyonel ilişkilerdeki çatışmayı giderici nitelikteki ve karşılıklı düzenlemelerin oluşturduğu bir sosyal değişme süreci olduğu söylenebilir.¹⁹⁵

Ancak, düzenlemelerin miktarı asgari olarak sosyal düzeni sürdürmeye yetebilmelidir.¹⁹⁶ Bu süreç gruplar açısından bilinçli veya bilinçsiz olarak işleyebilir.

Mevcut etnik gruplar arasındaki bu tür değişimde temel farklılıklar ve çatışmaların tümüyle çözülmüş olması da gerekmemektedir. Ancak farklılıklar büyük ölçüde bir arada yaşama hedeflerini tatmin edici şekilde çözülmüş olmalıdır. İntibak eden toplum neticede bu tür çatışma yaratıcı temel farklılıklardan

¹⁹⁵H. Hart, 'Accommodation' maddesi, Dictionary of Sociology and Related Sciences, H. P. Fairchild (ed.), Littlefield, Adams & Co., New Jersey, 1967, s.2.

¹⁹⁶A. M. Rose, 'Accommodation' maddesi, A Dictionary of The Social Sciences, J. Gould ve W. L. Kolb (Ed), The Free Press, New York, 1964, s. 5-6.

vazgeçmekte ve bunların yerine adapte olduğu gurubun özelliklerini ikâme etmektedir. Nitekim, kavram Chicago okulu tarafından biyolojik adaptasyon ile benzetme yapılarak toplumların veya fertlerin çevrelerine karşı ayarlanmaları anlamında kullanılmıştır.

Bazı yazarlara göre intibak (accomodation), özellikle ırk ilişkilerinde, etnik gurupların birbirlerinin varlıkları ile ilgili yaptıkları uyumlaşmalardır.¹⁹⁷ Kùltürler arasında birbirine zıt sosyal normlar olacağı tabiidir. Herhangi bir sosyal durumda karşılaşan bu zıt normlar bir çatışma sürecine girerler. Bu tür bir rekabet ve mücadelenin dört ayrı mantikî neticeyle sonuçlanması mümkündür.

İlk beklenebilecek sonuç hâkim kùltürün önerdiği normların toplumun tüm fertleri tarafından uygulanmaya konulmasıdır. Bu durumda esasen azınlık kùltür değişmekte ve asimile olmaktadır. İkinci mümkün sonuç çoğunluk kùltürünün, azınlık kùltüründen aldığı normlarla değişerek sosyal bir bütünlük meydana getirmesidir. Üçüncü olarak her iki kùltür esasta çatışma yaratan normlarından vazgeçerek birlikte sosyal düzen kurabilecekleri yeni bir kùltürel norm sistemi üretebilirler. Dördüncü sonuç, literatürde yaratıcı intibak olarak adlandırılmaktadır. Yaratıcı intibak, her iki tarafın temel

¹⁹⁷D. Jary, J. Jary, 'Accommodation' maddesi, The Harper Collins Dictionary of Sociology. E. Ehrlich (ed.), (New York: Harper Perennial, 1991), s. 2.

menfaatlerini kurban etmeden mümkün olan en yüksek ölçüde gönüllü olarak kabul edilebilir çözümler aramaktadır.¹⁹⁸

J. L. Gillin ve J. P. Gillin'e göre, intibak (accommodation), kurallarla ve örneklerle bir nesilden diğerlerine devredilen alışkanlıklar, tutumlar, davranış tarzları, teknikler, kurumlar, gelenekler, vs. dir.¹⁹⁹ Bir toplumda bu değişik nitelikler ve davranışlar sosyal öğrenme yoluyla aktarılmaktadır.

Pek çok yazar kavramın kullanımında küçük farklılıklarla, ancak sosyal organizasyonların gelişimindeki merkezi önemini fazla değerlendirmeyerek Park ve Burgess'in takipçisi olmuştur. Burgess'e göre

“sosyal organizasyon, geçmişe ve şimdiye olan intibakın (accommodation) bir özetidir. Bütün sosyal miraslar, gelenekler, duygu ve düşünceler, kültür ve teknik, birer intibaktır (accommodation). Esasen intibak, çatışan durumlara, fertler ve guruplar arasındaki sosyal mesafe korunarak yapılan, sosyal ayarlama prosesidir”.²⁰⁰

¹⁹⁸H. Hart, 'Accommodation, creative' maddesi, Dictionary of Sociology and Related Sciences, H. P. Fairchild (Ed.), Littlefield, Adams & Co., New Jersey, 1967, s.2.

¹⁹⁹J. L. Gillin ve J. P. Gillin, Cultural Sociology, The Macmillan Co., New York, 1948, s.505.

²⁰⁰E. W. Burgess, 'Accommodation', maddesi, Encyclopedia of the Social Sciences, vol. I, E. Seligman (ed.), Macmillan Co., New York, 1930, s.403.

MacIver, kavramı psikolojik bir yaklaşımla ele almıştır. ‘Ayarlama (adjustment)’ ve ‘intibak (accommodation)’ kelimelerini kullanarak, ikincisinin daha ziyade psikolojik bir yaklaşım vurguladığına dikkat çekmiş, ve ferdîn veya gurubun herhangi bir duruma uyum sağlaması ve kendini sanki evindeymiş gibi hissetmesi olarak açıklamıştır²⁰¹.

Biraz daha farklı bir anlam, çocuk gelişimi teorisinde göze çarpmaktadır. Çocuk gelişimindeki mekanizmalardan biri olarak çocuğun bir çağdan diğer çağa gelişimini ifade eder. Fert hayatında artık yeni bir safha başlamıştır. Önceki bazı temel özellikler değişmiş ve yeni nitelikler kazanılmıştır.

²⁰¹R. M. MacIver, Society, Its Structure and Changes, Ray Long & Richard R. Smith, New York, 1931, s. 350.

II. TATBİKÎ BÖLÜM

A. ANKETİN HAZIRLANMASI

Kimlik fenomeninde, testlerle tespit edilmek istenen unsurları çeşitli kategorilere ayırmak mümkündür. Sosyal psikolojide, sosyal anlamlı nitelikler çerçevesinde, kavram, imaj, mana, his, kendine bakış gibi davranış ve tavır tahlilleri yapılmaktadır. M. H. Kuhn ve T. S. McPartland tarafından 1952 yılında üniversite öğrencileri arasında yapılan “*Yirmi Beyan Testi*” (Twenty-Statements Test)²⁰², kimlik tasniflerinde oldukça yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu bakımdan test, standartlaştırılmış şekil ve metot özellikleri taşımaktadır.

Söz konusu test, araştırmamızın sadece ilk sorusunda düzenlenerek kullanılmıştır. Diğer sorular, araştırmanın amacına yönelik olarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

Araştırmada kullanılan test ve anket, gençlik kesiminin kimlik beyanlarını tasnif etmek amacıyla yapılmıştır. Bu bakımdan *içerik analizi* (content analysis) metodu kullanılmıştır. Böylece açık uçlu soruları tasnif zorluğu önlenmektedir. Değerlendirmeler, hem miktar,

²⁰²Manford Kuhn and Thomas S. McPartland, "An Emprical Investigation of Self-Attitudes," American Sociological Review, (February 1954), s. 69-76.

hem de sınıflandırma itibariyle yapılmıştır. Cevapların sınıflandırılmasında, beyanların niteliklerine göre iki grup kullanılmıştır. Bunlar, *genel* (consensual) referans ve *özel* (subconsensual) referans kategorileridir. Genel referanslar, sosyal zeminde değerlendirilebilecek objektif beyanlardır (Öğrenci, Türk, Müslüman gibi). Özel referanslar ise, cevaplayanların şahsî özellikleriyle ilgili beyanlardır (iyi bir öğrenci, mutlu, dürüst gibi).

Kuhn ve McPartland araştırmasında, yazılan beyanlarda genel ve özel referans sıralaması yapıldığı bildirilmektedir. Yani, tüm cevaplayanlar önce sadece genel sonra da özel beyanları yazmışlardır.²⁰³ Bu düzen, genel değerlendirmelere öncelik verildiği, bunlar tamamen tükendikten sonra özel niteliklerin söz konusu olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak, bizim araştırmamızda bu sonuca uygun cevaplandırmalar çoğunlukta olmakla birlikte, karışık (özel-genel) bildiriler de mevcuttur.

Cevaplardaki genel referanslar daha sonra, *Türklük*, *din*, *etniklik* ve *cinsiyet* olmak üzere dört kategoride ele alınmaktadır. Bunlar aynı zamanda bağımsız değişkenler olarak

²⁰³Manford Kuhn and Thomas S. McPartland, "An Emprical Investigation of Self-Attitudes," American Sociological Review, (February 1954), s. 70.

değerlendirilmişlerdir. Özel referanslar değerlendirme dışı bırakılmışlardır.

Test serbest cevaplardan, belirli noktalarda değerlendirmelere doğru giden bir şekilde yapılandırılmıştır. Buna göre, ilk grup soruda hangi niteliklerin taşındığı hakkında yirmi beyan talep edilmiştir. İkinci grup soruda, önem sırasına göre beyanların tasnifi istenmiştir. Üçüncü grup soruda ise, hangi niteliklere millîlik vasfı attettikleri sorulmuştur. Sonuçlar incelenirken üçüncü sorudan birinci soruya doğru bir değerlendirme yapılmıştır. Böylece millî olduğu düşünülen niteliklerin neler olduğu ve ne derece önem atfedildikleri belirlenmiştir. Bu metot, aynı zamanda beyanlarda en çok tekrarlanan değişkenlerin belirlenmesini de sağlamıştır.

IV. grup sorularda “*Türk olmak*”, “*Bir dine inanmak*”, “*Bir etnik grup üyesi olmak*” ve “*Bir kadın veya erkek olmak*” birer kimlik unsuru olarak birbirleriyle kıyaslanmaktadırlar. Bu grupta esasen bir kıyaslama yapılması istenmektedir. Tercih edilen alternatif, bütünleşmeyi sağlayan unsur olarak kabul edilmektedir. “*Cinsiyet*” ise, bir temel kimlik unsuru olarak kıyaslamaya katılmıştır.

Diğer sorularda, kimliğin hangi unsurlarının ön plâna çıkarıldığı ve en önemlilerinin neler olduğu değerlendirilmektedir. Bunu tespit etmek amacıyla *hayat boyu koruma arzusu* bir kıstas olarak kullanılmıştır. IV. grup, bu kıstasın soru cümlesinde

kullanılmasıyla teşekkül ettirilmiştir. Böylece, cevaplayanların zihinlerinde bu duruma yönelik bir dikkat uyandırmak ve sonraki sorularda uygun cevaplar almak amaçlanmaktadır. VI ve VII. sorular daha ziyade sosyometrik yaklaşımlarla teşkil edilmiştir. Aynı kimlik unsurlarına sahip olan fertleri bir arada tutan özelliklerin neler ve hangi yoğunlukta olduğu tespit edilmektedir.

Daha önceden, elde edilen bulgularda etnik kimlik özelliklerinin beyan edilmesi durumunda, bu hususla ilgili ek bir araştırmanın daha yapılması plânlanmıştı. Ancak, tüm ankete katılanlar arasında etnik kimlikle ilgili hiçbir beyanda bulunulmamıştır.

Test ve anket, Mimar Sinan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi 3. ve 4. sınıf öğrencileri arasında yapılmıştır. Araştırma gurubu olarak üst sınıf öğrencilerin seçilmesi, yüksek eğitim müessesesinin sağlamış olduğu kimliğin, bu öğrencilerde iyice pekişmiş olacağı beklentisinden dolayıdır. Ayrıca, yine kimlik unsurlarını daha rahat ifade edebilecekleri kanaatinden dolayı *Sosyoloji, Türk Dili ve Edebiyatı, Tarih, Arkeoloji ve Sanat Tarihi* gibi sosyal bilimlerde eğitim gören öğrenciler seçilmiştir. Öğrenciler araştırmaya gönüllü olarak katılmışlardır. Bu durum, testlerin güvenilirliğini artırmaktadır.

Yaş ortalaması 21 olan toplam 128 öğrenci katılmıştır. Bunlardan 15 kişilik bir grup üzerinde deneme amaçlı ön anket yapılarak elde edilen sonuçlar değerlendirilmiş, hatalar ve eksiklikler giderilerek düzenlenen yeni form 103 kişilik ikinci grup arasında uygulanmıştır. Aşağıda incelenen sonuçların tümü bu guruba aittir.²⁰⁴

²⁰⁴Bu bölümdeki veri analizlerinde şu eserlerden faydalanılmıştır: G. W. Bohrnstedt ve D. Knoke, Statistics for Social Data Analysis. Peacock Publishers, Illinois, 1982; R. Sommer ve B. Sommer, A Practical Guide to Behavioral Research: Tools and Techniques. (second edition), Oxford University Press, 1986; L. Ott, W. Mendenhall ve R. F. Larson, Statistics: A Tool for the Social Sciences. (second Edition), Duxbury Press, Massachusetts, 1978; E. P. Hollander, Principles and Methods of Social Psychology. Oxford University Press, N. Y., 1969; D. C. Miller, Handbook of Research Design and Social Measurement. McKay Company, N. Y., 1970; E. Babbie, The Practice of Social Research. Wadsworth Publishing Company, California, 1989; R. L. Ackoff, The Design of Social Research. The University of Chicago Press, Chicago, 1967; G. C. Helmstadter, Research Concepts in Human Behavior: Education, Psychology, Sociology. The Century Psychology Series, Meredith Corporation, N. Y., 1970.

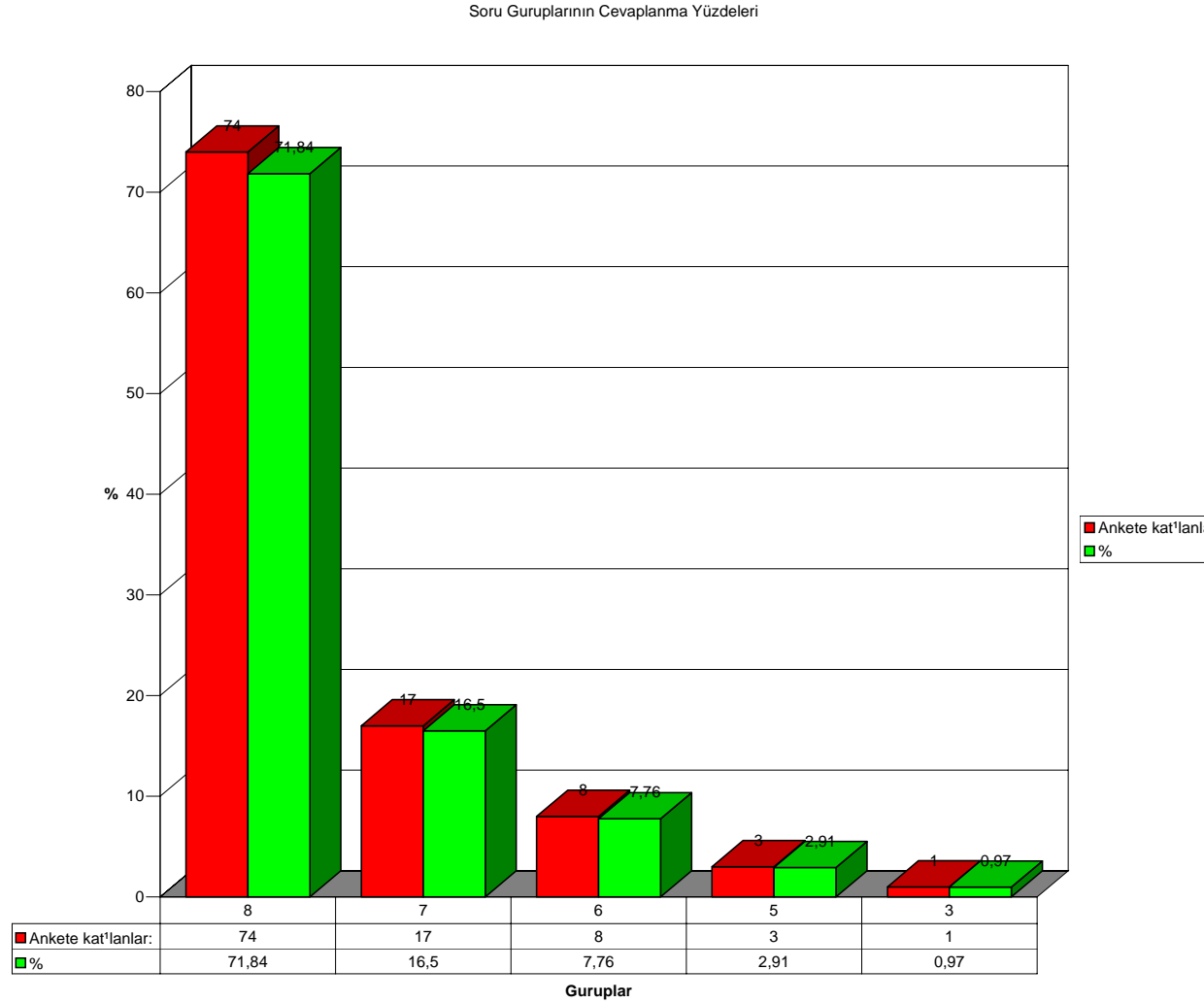
B. ANKET SONUÇLARI VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Test ve ankette toplam olarak sekiz gurup soru sorulmaktadır. Her gurup değişik şekillerde yapılandırılmış, en az üç en çok yirmi değişik cevap ihtiva etmektedir. Verilecek cevaplar, boşluk doldurma, seçenek veya beyan şeklinde düzenlenmiştir. Araştırmaya katılanlar en az üç, en çok da sekiz gurubun tamamını cevaplandırmışlardır. Aşağıdaki tablo ve grafikte bu durum gösterilmektedir:

Tablo 2: Toplam cevaplanan soru miktarları

<i>Cevap sayısı:</i>	Ankete katılanlar:	%
<i>8 Gurup soru cevaplayanlar</i>	74	71.84
<i>7 Gurup soru cevaplayanlar</i>	17	16.5
<i>6 Gurup soru cevaplayanlar</i>	8	7.76
<i>5 Gurup soru cevaplayanlar</i>	3	2.91
<i>3 Gurup soru cevaplayanlar</i>	1	0.97
Toplam:	103	100

Grafik 1: Soru Gruplarının cevaplanma yüzdeleri:

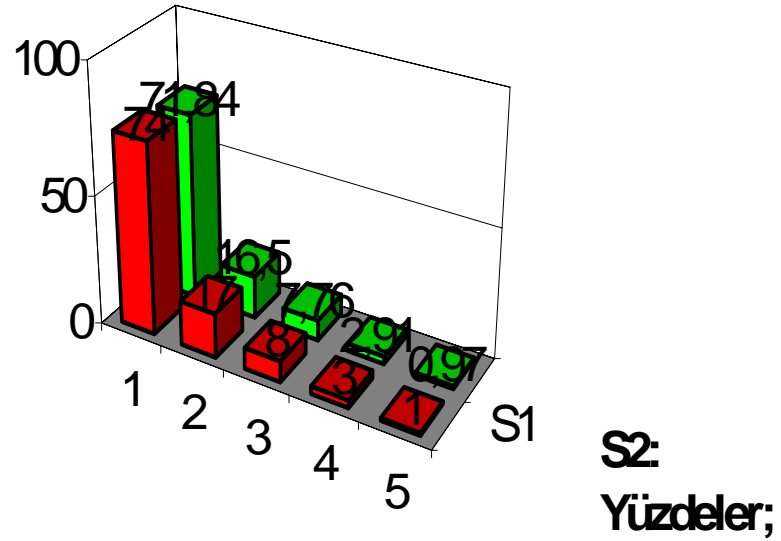

Katılanların %71.84'ü anketin tümünü cevaplandırmışlardır. Benzeri araştırmalarda %50 civarında cevaplandırmalar dikkat çekmektedir. Ortalama olarak toplam cevap sayısının yarısı kadar bir cevaplandırma beklentisi göz önüne alınırsa, bu miktarın oldukça

yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Bir grup soru eksik cevaplayanlarla birlikte bu oran %88.34'e; iki grup soru eksik cevaplayanlarla birlikte ise, %96.10'a ulaşmaktadır. Cevaplandırma oranının yüksek olması araştırmanın verimliliğini ve güvenilirliğini artırmaktadır. Sadece 1, 2 ve 4 grup soru cevaplayan hiç kimse bulunmamaktadır.

Grafik 2: Toplam cevaplanan soru miktarları ve yüzdeleri

Ankete katılanlar ve cevaplanan soru sayısına göre yüzdeleri

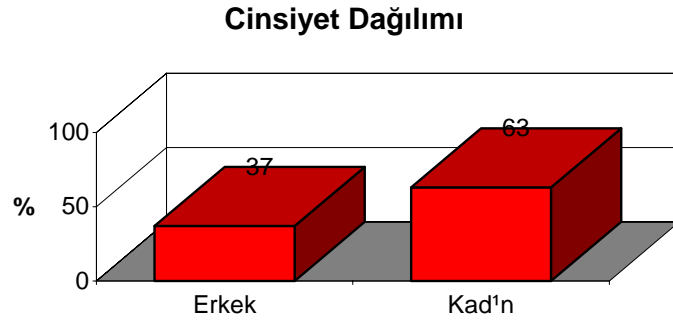

Katılanların cinsiyet dağılımı ise şöyledir:

Tablo 3: Cinsiyet dağılımı

Cinsiyet:	Ankete Katılanlar:	%
<i>Erkek</i>	38	37
<i>Kadın</i>	65	63
Toplam	103	100

Grafik 3: Cinsiyet dağılımı

Kız öğrenciler, araştırma grubunun %63'ü ile erkek öğrencilerin yaklaşık iki katıdır. Oysa, genel nüfus içinde kadın-erkek oranı birbirine çok yakındır. Araştırma grubundaki bu farklılık anketin temsil gücünü düşürmektedir.

Araştırmada gelir durumları da göz önüne alınmıştır. Net bir gelir dilimini ölçü olarak almak mümkün olmadığından bu durumu katılanların düşük, orta iyi ve yüksek olarak tasnif etmeleri istenmiştir. Aksi takdirde günün rakamlarıyla (mesela, aylık

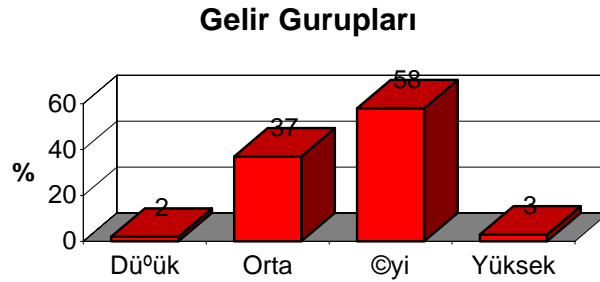
5.000.000 - 10.000.000 TL.) orta gelir gurubu olarak alınsa bile gelecekte deęiŖeceęinden, ilerideki araştırmalar için kıyaslama imkanını da ortadan kaldıracaktır. Buna göre, genel olarak katılanların gelir dağılımları Ŗoyledir:

Tablo 4: Gelir dağılımı

Gelir Gurupları:	Ankete Katılanlar:	%
<i>Düşük</i>	2	2
<i>Orta</i>	37	37
<i>İyi</i>	59	58
<i>Yüksek</i>	3	3
Toplam	103	100

Aşağıdaki grafikte gelir dilimleri yüzdesi gösterilmektedir.

Grafik 4: Gelir dilimleri

Görüldüğü gibi gelir durumları iyi ve orta olanlar büyük çoğunluğu oluştırmaktadırlar. Eğer gelir durumları orta ve iyi olanları orta sınıf olarak alırsak, araştırma gurubunun %95 ile bu sınıfı temsil ettiğini kabul edebiliriz.

Katılanların %37'si doğum yerlerinin İstanbul olduğunu beyan etmişlerdir. Geri kalan %63'ün göç ettikleri anlaşılmaktadır. Ancak babalarının doğum yerinin de İstanbul olduğunu beyan eden %16'lık kesimi esas alırsak, göç edenlerin gerçek miktarının %84 olduğu anlaşılmaktadır.

Aşağıda ankette uygulanan her bir soru ayrı değerlendirilmektedir.

I. Gurup

Anketin ilk gurup sorusu aşağıdaki gibi düzenlenmiştir:

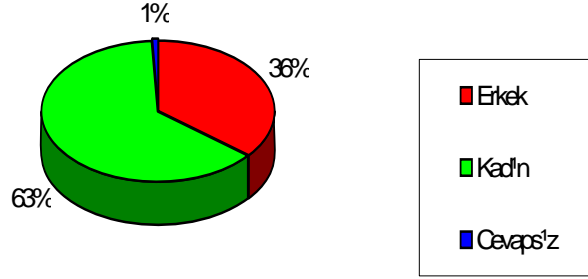
I.) Aşağıdaki sütunda sadece “**Ben Kimim?**” sorusuna karşılık olarak verebileceğiniz cevaplar için 20 boş satır bırakılmıştır. Cevaplarken beyanlarınızı başkasına değil **kendinize** verdiğinizi düşününüz. Herhangi bir **mantık** veya **önem** sırası için endişe etmeyiniz ve aklınıza **geldiği** gibi yazınız. Mümkün olduğu kadar **çabuk** ve **düşünmeden** cevaplandırmaya çalışınız.

Bu soru altında yirmi boş satır bırakılmış ve mümkün olduğu kadar farklı kimlik unsurları ile doldurulmaları istenmiştir. Toplam olarak beklenen cevap sayısı 2060 dır. Ancak, katılanlar yirmi beyan talebine karşılık ortalama olarak 14.6 beyanda bulunabilmişlerdir. Bu

rakam, % 73 oranında bir beyan miktarına tekabül etmektedir.

Cevapların %27'si ise boş bırakılmıştır.

Grafik 5: Cevaplama yüzdeleri

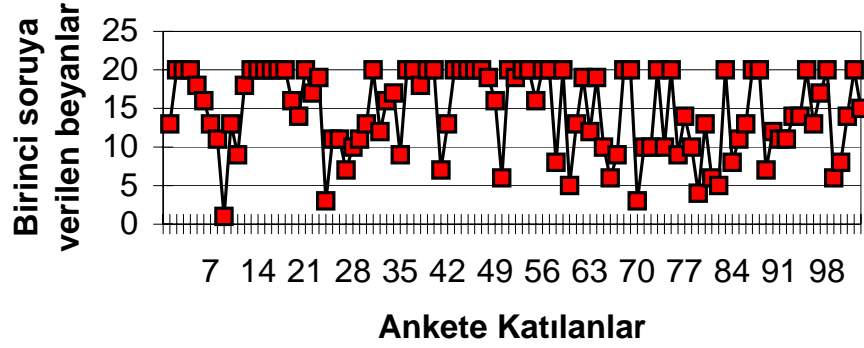

Bir tek beyanda bulunan sadece 1 kişi vardır. Bu rakam hariç tutulduğunda cevaplar 3 ile 20 arasında değişmektedir. Kuhn tarafından 1954 yılında Üniversite öğrencileri arasında yapılan testte ortalama cevap miktarı 10.48 ve yüzde miktarı % 52.43 olmuştur.²⁰⁵ Bizim araştırmamızdaki cevap miktarlarının yaklaşık yarı yarıya fazla olması, öğrencilerimizin daha açık ve kimlik unsurlarının daha fazla olduğu kanaatini vermektedir. Ne kadar çok sayıda kimlik ögesine sahip olunursa, sosyal ve psikolojik olarak o kadar sağlıklı bir şahsiyet yapısının söz konusu olduğuna önceki bölümlerde değinilmişti.

²⁰⁵Manford Kuhn and Thomas S. McPartland, "An Emprical Investigation of Self-Attitudes," American Sociological Review, (February 1954), s.69-71.

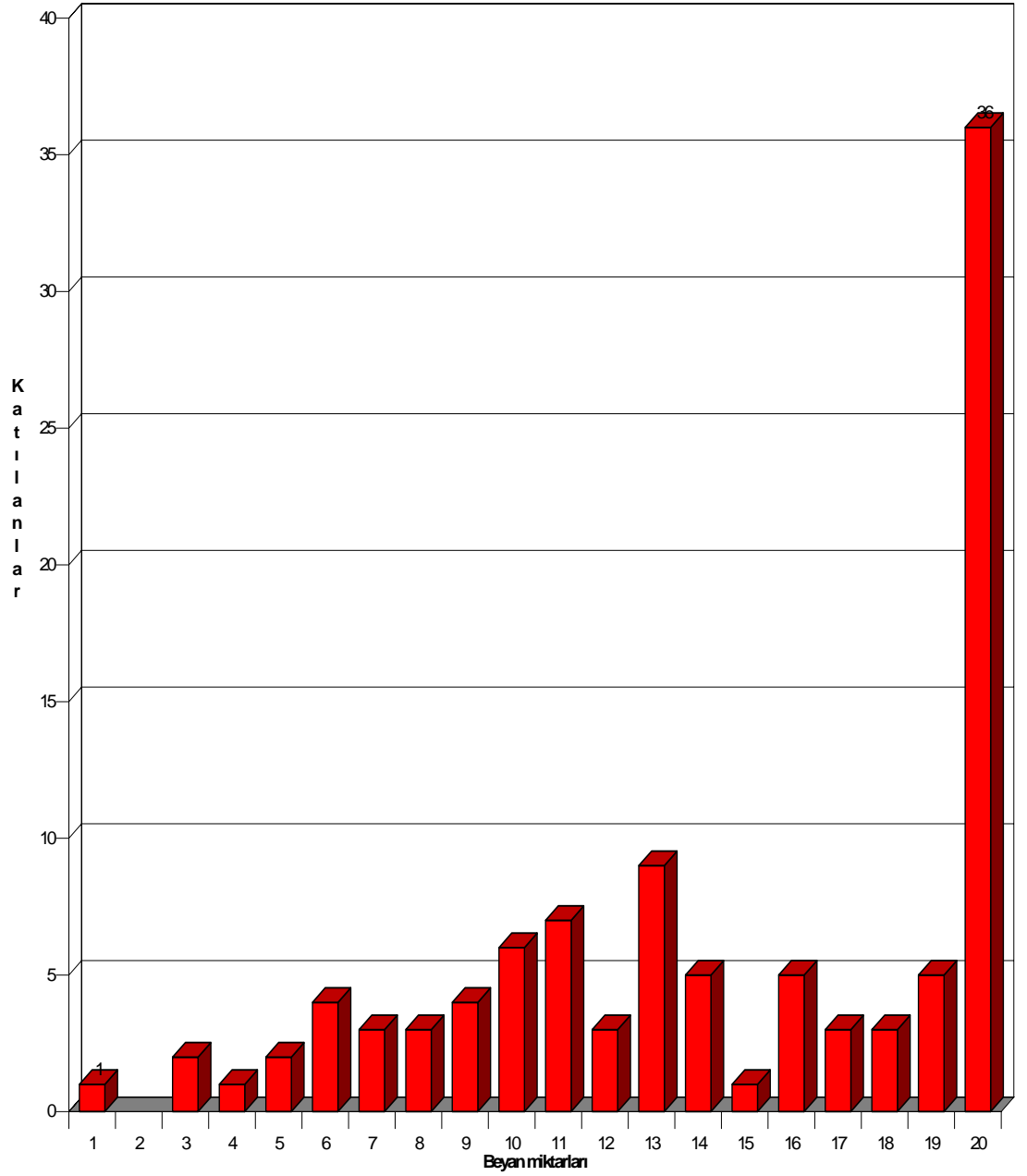
Aşağıdaki grafikte katılanların birinci gruptaki soruya verdikleri cevap miktarları gösterilmiştir.

Grafik 6: Anket kağıtlarına göre birinci guruba verilen cevap miktarları

Bu grafikten anlaşıldığı üzere, cevap sayısı genellikle yirmidir. Bu tablo-grafiğin toplam cevap miktarlarına göre dağılımı ise aşağıdaki gibidir:

Grafik 7: Ankete katılanların birinci gruptaki soruyu cevaplandırma miktarları.

Bu grupta verilen beyanlar genellikle çok uzun olmayan açıklama cümlesi halinde yazılmıştır. Meselâ, “Çevremdeki tüm güzellikleri seven bir kişiyim”, “Biraz kararsız bir insanım”, veya “Ben bir Türküm” gibi. Bazen de tek bir kelime yeterli görülmüştür. Meselâ, “İnsanım”, “Türküm”, “Gencim”, “Öğrenciyim” gibi.

Yazılan beyanlar öncelikle genel ve özel olarak iki kategoriye ayrılmıştır. Değerlendirme ise, sadece bağımsız değişkenler olarak kabul edilen genel kategorideki referansların seçilmesiyle yapılmıştır. “Kültürlüyüm”, “Eleştiriye açığım”, “Yakışıklıyım”, “Ailemin en büyük çocuğuyum” gibi beyanlar özel referanslar olarak; “Türküm”, “Müslüman’ım”, “İnsanım”, “Öğrenciyim”, “Edebiyatçıyım” gibi beyanlar ise genel referanslar olarak kabul edilmektedir.

Ancak, bildirilen beyanlarda millî olduğu düşünülen nitelikler hem genel, hem de özel referanslara atfedilmektedir. Meselâ, “Türk olmak”, “Müslüman olmak” gibi referansların yanı sıra, “Edebiyatı sevmek”, “Güzel sesli olmak”, “Akılcı olmak”, “Güler yüzlü olmak”, “Kötülükleri sevmemek” gibi özel referansların da millî oldukları ifade edilmektedir.

II. Grup

İkinci grup soru aşağıdaki şekilde sorulmuş ve üç sütun halinde önceki sorudaki kimlik beyanlarının önem sırasına göre değerlendirilmelerinin yapılması istenmiştir.

II.) Kendinizi tanımladığınız cevaplarınıza tekrar bakarak **her birinin** sizin için ne derece **önemli** olduğunu, aşağıdaki sıralamadan sadece birini seçerek işaretleyiniz:☑

<i>Çok Önemli</i>	<i>Oldukça Önemli</i>	<i>Çok Önemli Değil</i>
☐	☐	☐

Katılanlardan sadece 1 kişi bütün beyanlarının çok önemli olduğunu bildirmiş, diğerleri ise bir önem sıralaması yapmışlardır. Buna göre elde edilen sonuçlar ve yüzdeleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 5: İkinci gurup soruya verilen cevap miktarları ve oranları:

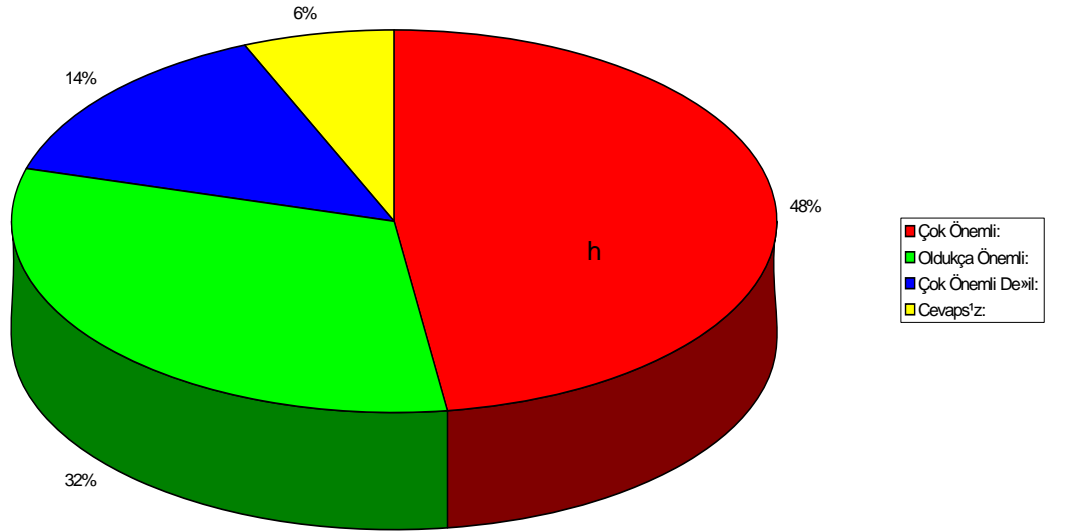
	Cevap Miktarı:	%
<i>Çok Önemli:</i>	718	48
<i>Oldukça Önemli:</i>	473	32
<i>Çok Önemli Değil:</i>	216	14
<i>Cevapsız:</i>	94	6
Toplam:	1501	100

Toplam 1501 kimlik unsurunun %48'inin ön sırada olduğu görülmektedir. Bu orandan çıkarılan sonuca göre, sahip olunan kimliklerin yaklaşık yarısına son derece büyük önem atfedilmektedir. Oldukça önemli görülen kimlik unsurları ise %32 civarında bir orana sahiptir. Genel olarak değerlendirildiğinde, kişiliği oluşturan kimlik

unsurların %80'ninin önemli %20'sinin ise önemli olmadığı kanaatine varılabilir. Yukarıdaki tablonun dağılımı aşağıdaki grafikte gösterilmektedir:

Grafik 8: İkinci grup soruya verilen cevapların dağılımı:

Cevap Miktarı:

III. Gurup

Üçüncü gurup soru aşağıdaki gibi düzenlenmiş ve altına yirmi işaret kutucuğu konmuştur.

III.) İlk Sütundaki beyanlarınızdan
hangilerinin millî olduğunu
düşünüyorsunuz? ☒

Birinci grupta beyan edilen yirmi cevabın tekrar gözden geçirilerek bir değerlendirme yapılması ve *millî* olduğu düşünülenlerin işaretlenmesi istenmektedir. Böylece hangi tip kimlik unsurlarının milli olarak görüldüğünü tespit etmek amaçlanmaktadır. Ayrıca, seçilen millî unsurların tekrar ikinci gruptaki sıralamayla kıyaslanarak ne kadar önem atfedildiği belirlenecektir.

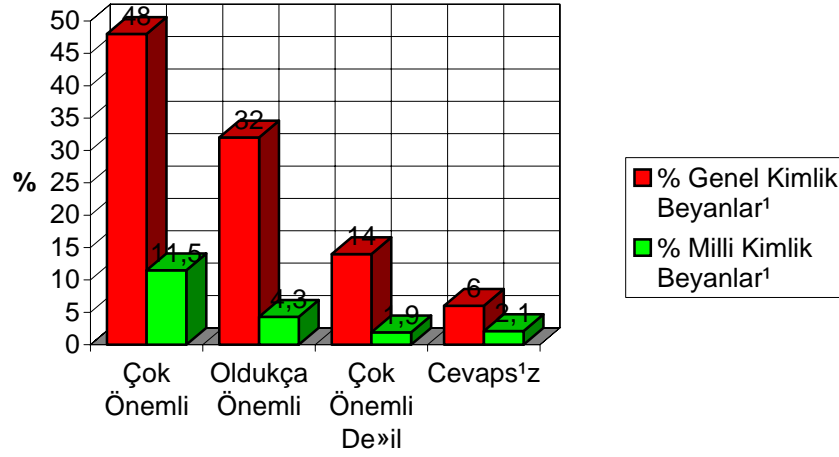
Elde edilen sonuçlar aşağıdaki tabloda gösterilmektedir:

Tablo 6: “Millî” olduğu düşünülen kimlik referansları ve önem sıralaması:

<i>Cevap Miktarları:</i>			
Sorular:	<i>Ortalama</i>	<i>%</i>	<i>Toplam</i>
III) “ <i>Millî</i> ” Olduğu Düşünülen Kimlik Özellikleri:	2.9	19.9	298
“ <i>Millî</i> ” Olduğu Düşünülen Kimlik Özelliklerinin Hangileri;			
<i>Çok Önemli:</i>	1.7	11.5	172
<i>Oldukça Önemli:</i>	0.6	4.3	64
<i>Çok Önemli Değil:</i>	0.27	1.9	28
<i>Cevapsız:</i>	0.31	2.1	32
<i>Toplam:</i>	2.9	19.9	298

Toplam 1501 beyandan 298’i millî olarak seçilmiştir. Bu miktar %19.9’luk bir orana tekabül etmektedir. Başka bir deyişle, öğrencilerin millî olduğunu düşündükleri kimlik unsurları, kişiliklerinin yaklaşık yüzde yirmisini teşkil etmektedir. Bu miktarın ikinci gruptaki tasnifler ışığında önem sıralamasını yapmak mümkündür. Buna göre millî olduğu düşünülen kimlik unsurları ile genel kimlik unsurlarının önem dereceleri aşağıdaki grafikte kıyaslanmaktadır.

Grafik 9: Seçilen millî kimlik beyanları:

Buna göre tüm kişilik yapısı içinde çok önemli olduğu ifade edilen milli kimlik unsurları sadece %11.5 dir. Bu grupta genellikle *Türk, Müslüman, Manevî değerlere saygılı, Vatana bağlılık* gibi referanslar belirtilmektedir. “Oldukça Önemli” olduğu düşünülen unsurlar ise, ikinci dereceden nitelikler olarak ele alınabilecek “*Büyüklerle karşı saygılı*”, “*Yardımsever*”, “*Vatandaş olmak*” gibi referanslardır. Ancak, bu soruya cevap olarak verilen tüm genel ve özel referansların dağılımı karışıktır.

IV. Grup

Dördüncü grup sorular aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir:

IV.) Bazı insanlar kendilerini millî, dinî, etnik ve/ya cinsiyet ile ilgili kimlik terimleriyle adlandırabilirler. **Etnik kimlik**, bir sosyal

topluluğun ayrı bir *ırk* veya *kültür* kaynaklarına bağlı, farklı tarihî süreç içinde *bütünden sosyal mesafe bakımından uzak* olarak meydana gelmiş *grup kimliğidir*. Bu açıklamaya göre sizin için aşağıdaki durumlardan hangileri diğerlerinden daha önemlidir?

(Her satırda yalnızca bir seçeneği işaretleyiniz)

1) a. bir etnik grup üyesi olmak: ☐	b. bir dine inanmak: ☐	c. her ikisi eşit derecede: ☐	d. hiçbiri: ☐
2) a. bir erkek veya kadın olmak: ☐	b. Türk olmak: ☐	c. her ikisi eşit derecede: ☐	d. hiçbiri: ☐
3) a. bir etnik grup üyesi olmak: ☐	b. Türk olmak: ☐	c. her ikisi eşit derecede: ☐	d. hiçbiri: ☐
4) a. bir erkek veya kadın olmak: ☐	b. bir dine inanmak: ☐	c. her ikisi eşit derecede: ☐	d. hiçbiri: ☐
5) a. bir erkek veya kadın olmak: ☐	b. bir etnik grup üyesi olmak: ☐	c. her ikisi eşit derecede: ☐	d. hiçbiri: ☐

Bu gurubun amacı, bağımsız değişken olarak kabul edilen dört ayrı kimlik unsurunun ele alınması ve birbirleriyle çapraz olarak kıyaslanarak alternatif durumlarda hangilerinin *ön plana* çıkarıldıklarını tespit etmektir. Bağımsız değişkenler: (1) *Türk olmak*; (2) *Bir dine inanmak*; (3) *Etnik grup üyesi olmak*; ve (4) *Bir kadın veya erkek* olmaktadır. Bu değişkenlerden amaçlanan kimlikler ise: (1)

Türk kimliği; (2) Dinî kimlik; (3) Etnik kimlik; (4) Cinsiyet kimliğidir. Açıklama kısmında sosyolojik gerçekliğe uygun olan bir *etniklik* tarifi verilerek bu çerçevede değerlendirme yapılması istenmiştir.

IV. guruptan alınan toplu cevaplar aşığıdaki tabloda gösterilmektedir. İlk sütuna her bir sorudaki şıklar yazılmıştır. İkinci ve üçüncü sütunlarda, erkek ve kadınların bu şıklara verdikleri ayrı, dördüncü sütunda ise toplam, cevaplar vardır. Beş, altı ve yedinci sütunlar, erkek ve kadın miktarlarına göre tercihlerin yüzdelerini ve toplamalarını göstermektedir.

Tablo 7: Dört bağımsız değişkenin kıyaslanması:

	<i>Erkek</i>	<i>Kadın</i>	<i>Toplam</i>	<i>Erkek</i> %	<i>Kadın</i> %	<i>Toplam</i> %
1)Etniklik ve Din Kıyaslaması						
<i>a. Bir etnik gurup üyesi olmak</i>	2	5	7	5	8	7
<i>b. Bir dine inanmak</i>	14	26	40	37	40	39
<i>c. Her ikisi eşit derecede</i>	8	10	18	21	15	17
<i>d. Hiçbiri</i>	14	23	37	37	35	36
<i>Cevapsız</i>	0	1	1	0	2	1
Toplam	38	65	103	100	100	100
2) Cinsiyet ve Türklük Kıyaslaması						
<i>a. Bir erkek veya kadın olmak</i>	4	13	17	10	20	16
<i>b. Türk olmak</i>	14	31	45	37	48	44
<i>c. Her ikisi eşit derecede</i>	8	12	20	21	18	19
<i>d. Hiçbiri</i>	12	8	20	32	12	19
<i>Cevapsız</i>	0	1	1	0	2	1
Toplam	38	65	103	100	100	100
3) Etniklik ve Türklük Kıyaslaması						
<i>a. Bir etnik gurup üyesi olmak</i>	3	2	5	8	3	5
<i>b. Türk olmak</i>	17	39	56	45	60	54

<i>c. Her ikisi eşit derecede</i>	4	10	14	10	15	14
<i>d. Hiçbiri</i>	14	8	22	37	12	21
<i>Cevapsız</i>	0	6	6	0	9	6
Toplam	38	65	103	100	100	100
4) Cinsiyet ve Din Kıyaslaması						
<i>a. Bir erkek veya kadın olmak</i>	4	13	17	10	20	16
<i>b. Bir dine inanmak</i>	13	25	38	34	38	37
<i>c. Her ikisi eşit derecede</i>	6	11	17	16	17	16
<i>d. Hiçbiri</i>	15	11	26	39	17	25
<i>Cevapsız</i>	0	5	5	0	8	5
Toplam	38	65	103	100	100	100
5) Cinsiyet ve Etniklik kıyaslaması						
<i>a. Bir erkek veya kadın olmak</i>	9	20	29	24	31	28
<i>b. Bir etnik gurup üyesi olmak</i>	0	9	9	0	14	9
<i>c. Her ikisi eşit derecede</i>	9	17	26	24	26	25
<i>d. Hiçbiri</i>	20	12	32	52	18	31
<i>Cevapsız</i>	0	7	7	0	11	7
Toplam	38	65	103	100	100	100
	n=38	n=65	n=103	n=38	n=65	n=103

Bu tablodaki değerler aşağıda beş soru halinde incelenmektedir.

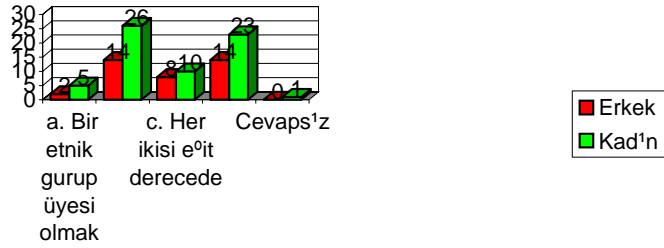
IV. Gurup

1. Soru

Etniklik veya dinî gurup kıyaslamasında, tercihlerin kadın ve erkeklere göre dağılımı aşağıdaki grafikte gösterilmektedir.

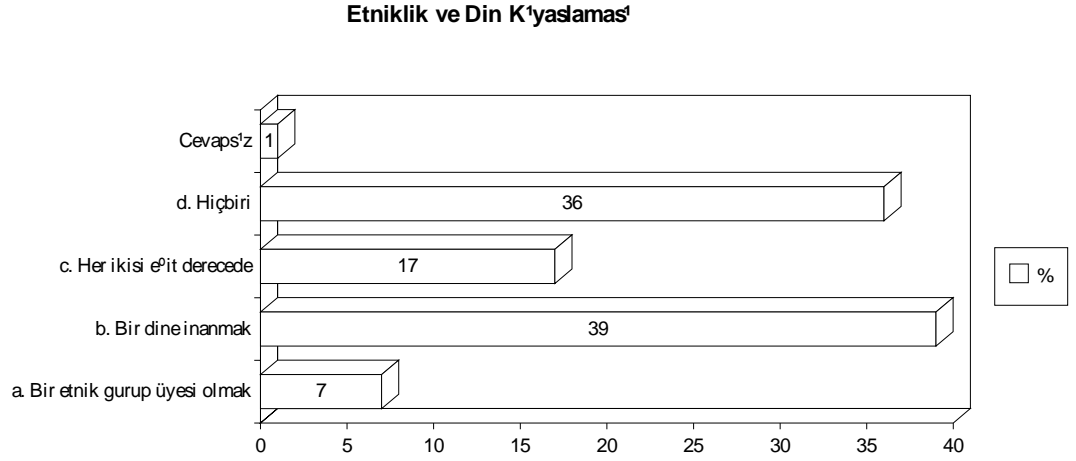
Grafik 10: Etniklik-Din kıyaslaması, kadın ve erkek dağılımı:

1) Etniklik ve Din Kıyaslaması

Dördüncü gurup birinci soruya verilen cevapların toplam yüzdelerini gösteren grafik aşağıdadır. Buna göre *bir dine inanmak*, etnik gurup üyesi olmak ile karşılaştırıldığında %39 oranında tercih edilmektedir. Diğer yönden aynı kıyastaki etniklik tercihinin sadece %7 olduğu göz önüne alınırsa, dinin birleştiriciliğinin oldukça önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu miktara %17'lik her ikisinin de aynı derecede önemli olduğunu beyan edenleri katmak mümkündür. Çünkü, bu kesimde dinî kimlik en az etnik kimlik kadar belirleyicidir. Ancak, *hiçbiri* şıkkını seçen %36'lık kesim için ne etniklik ne de dinî kimlik ayrı bir kimlik unsuru olma özelliğini taşımaktadır.

Grafik 11: Etniklik-Din kıyaslaması, toplam oranlar:

“Bir etnik grup üyesi olmak” şıkkını seçen erkeklerin diğ er sorulara verdikleri cevapları gösteren tablo aşağıdadır:

Tablo 8: Etniklik-Din kıyaslaması, *Etnikliği* seçen erkekler:

	%
<u>Toplam milli kimlik beyanları;</u>	25
<i>Çok önemli</i>	10
<i>Oldukça önemli</i>	7.5
<i>Çok önemli değil</i>	5
<i>Cevapsız</i>	2.5

Etnik grup üyesi olmakla bir dine inanmak arasında birinci ihtimali seçen %2’lik erkekler gurubunda, toplam beyan miktarının

ancak %25’lik kısmı milli olarak tanımlanmıştır. Bu gruptaki diğer cevapların hiçbirinde *Türk olmak* şıkkı seçilmemiştir. Hatta, bunun diğer alternatiflerle kıyaslandığı şıklarda dahi, “*hiçbiri*” veya “*cinsiyet*” kimliğinin seçildiği görülmektedir. Bununla beraber, birinci gruptaki beyanlardan anlaşıldığı üzere milli kimlik unsurları *Türkiye’de yaşamak, Türk olmak, yurttan sorumlu olmak* gibi tasvir edilmiş ancak, genellikle “*çok önemli değil*” sınıfına sokulmuştur.

Aşağıdaki tabloda tercihleri özetlenen bu gruptaki kadınlar ise toplam grubun % 5’lik miktarını oluşturmaktadırlar.

Tablo 9: Etniklik-Din kıyaslamasında *Etnikliği* seçen kadınlar

	%
Toplam beyan miktarı	76
<u>Toplam millî kimlik beyanları;</u>	11
<i>Çok önemli</i>	8
<i>Oldukça önemli</i>	3
<i>Çok önemli değil</i>	0
<i>Cevapsız</i>	0

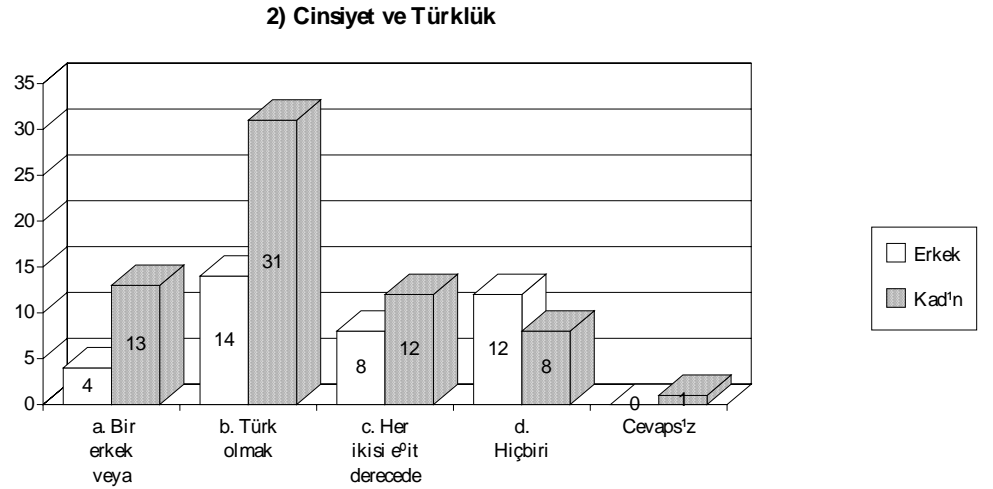
Bu gruptaki kadınların tüm referanslarının içinden sadece %11’lik kısmı III. grup soruda *millî* olarak değerlendirilmiştir.

Diğer beyanlar da göz önüne alındığı takdirde çıkarılabilecek sonuç, dini kimlikle karşılaştırıldığında etnik kimliği tercih edenlerin

bu coğrafi bölge ve kültürünü önemli olamayan sosyal bir kimlik olarak algıladıklarıdır. Hiçbir zümre ismi veya dini kimlik terimleri beyan olarak kullanılmamıştır. Korumak istedikleri ve ait oldukları gurubu oluşturan kimlik özelliğini *farklı bir hayat tarzı* olarak tasvir etmektedirler. Gelir durumları *iyi* olan bu grup etnik kimliği, çok önemli olmamakla birlikte, tercih etmekte dini kimliği tamamen dışlayarak Türk kimliğini önemli olmayan bir sosyal kimlik olarak değerlendirmektedirler.

2. Soru:

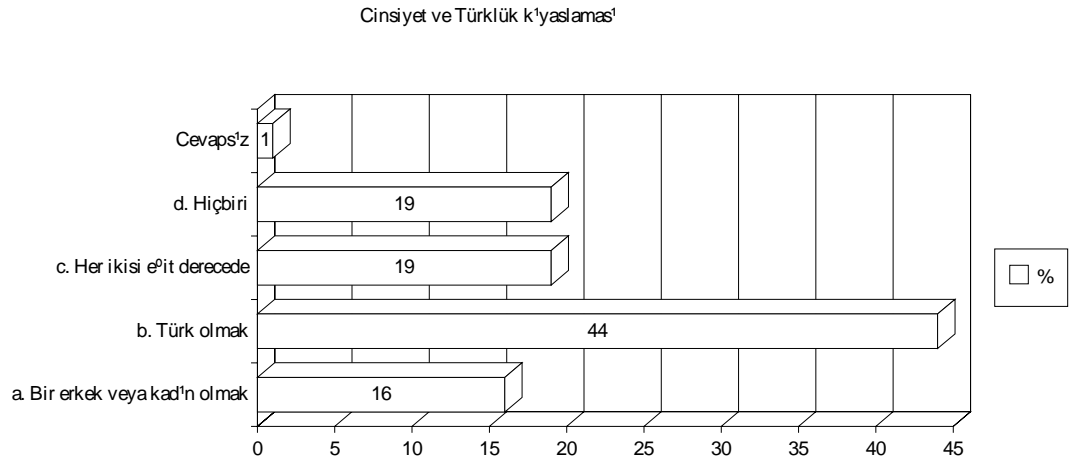
Grafik 12: Cinsiyet-Türklük kıyaslaması, kadın ve erkek dağılımı:

Dördüncü gurubun ikinci sorusunda *Türklük* ve *cinsiyet* kimlikleri kıyaslanmaktadır. Toplam cevapların %44'ü ile *Türklük*, cinsiyet kimliğine nazaran ön plâna çıkarılmıştır. Cinsiyet kimliği

%16 ile dördüncü sırada tercih edilmektedir. Oysa sosyal psikolojideki teorilerde cinsiyet kimliklerinin en merkezî veya temel kimlikler olduğu öne sürülmektedir. Bu sorudaki kıyaslama genel olmadığı için teorinin bu iddiasını tamamen çürütmemekte, ancak her durumda doğru olmadığını ifade etmektedir.

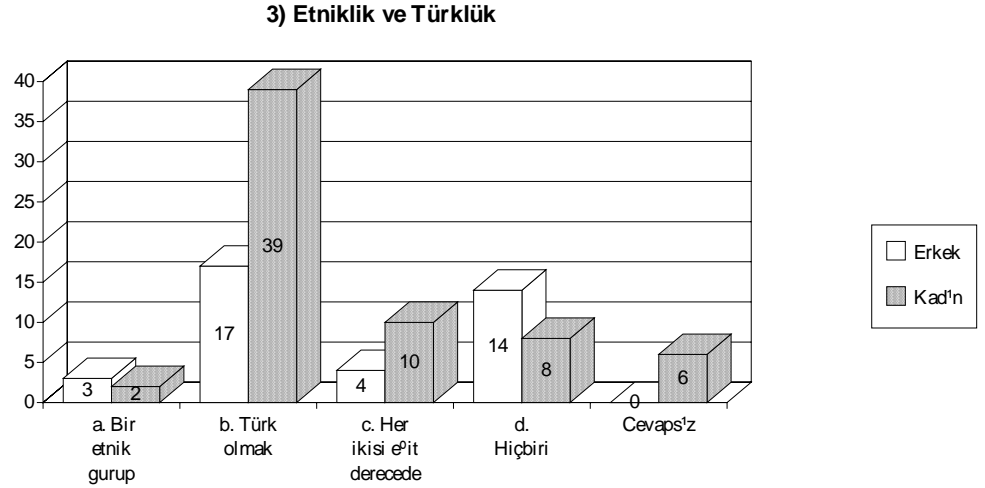
Grafik 13: Cinsiyet-Türklük kıyaslaması, toplam oranlar:

3. Soru:

Dördüncü gr grubun üçüncü sorusunda etnik kimlik Türk kimliği ile kıyaslanmıştır. Toplam sonuçları gösteren grafik aşağıdadır.

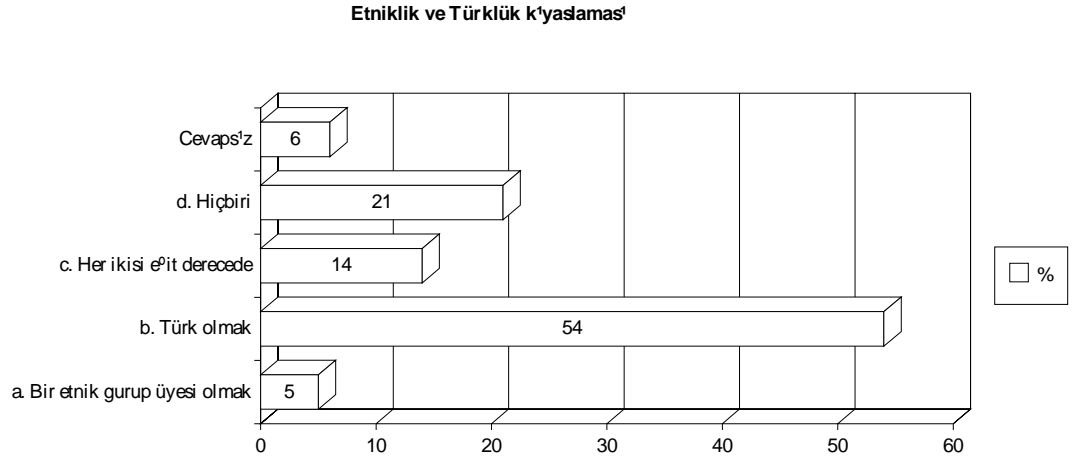
Grafik 14: Etniklik-Türklük kıyaslaması, kadın ve erkek dağılımı:

Aşağıdaki grafikten anlaşılabacağı üzere etniklik karşısında *Türk kimliği*, %54 ile ön sırada tercih edilmektedir. Bu oran oldukça düşüktür. Çünkü, bu, %46'lık diğer kesimin, Türk millî kimliğini tercih etmediği anlamını ifade etmektedir. % 5'lik etnik kimliği tercih edenler de hariç tutulduğunda geri kalan kesimin etniklik karşısında bir millîlik tercihleri olmadığı anlaşılmaktadır. Gerek %41'lik bu kesim, gerekse % 14'lük her ikisini eşit derecede önemseyen ve %5'lik etnikliği tercih edenler bir arada ele alınırsa %60 civarında bir potansiyel Türk kimliğinin karşısında bulunmaktadır. Nitekim, %14'lük her ikisini tercih edenler, %54 Türklüğü tercih edenlerden hariç tutulduğunda ortaya çıkan %40 Türklüğü tercih etme oranı

yukarıdaki yoruma uygun düşmektedir. Aşağıdaki grafikte bu soruya verilen toplam cevap yüzdeleri gösterilmiştir.

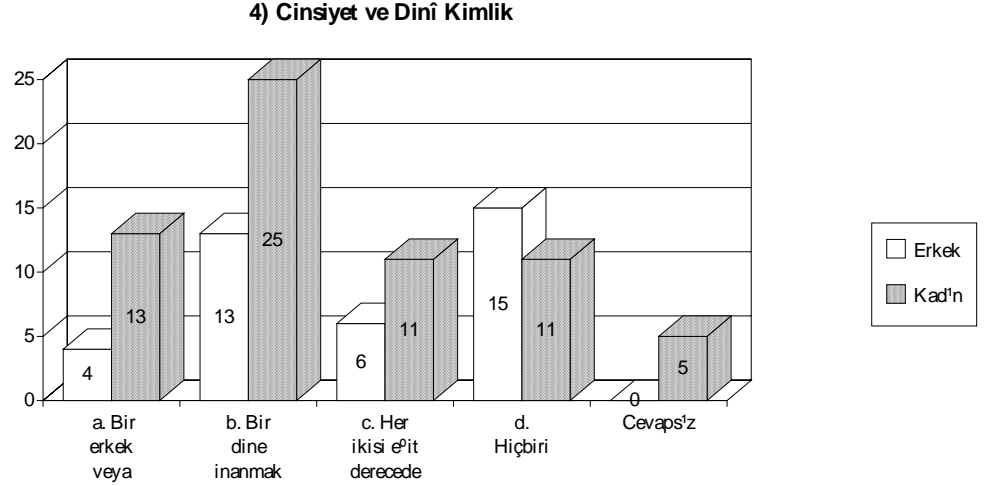
Grafik 15: Etniklik-Türklük kıyaslaması, toplam oranlar:

4. Soru:

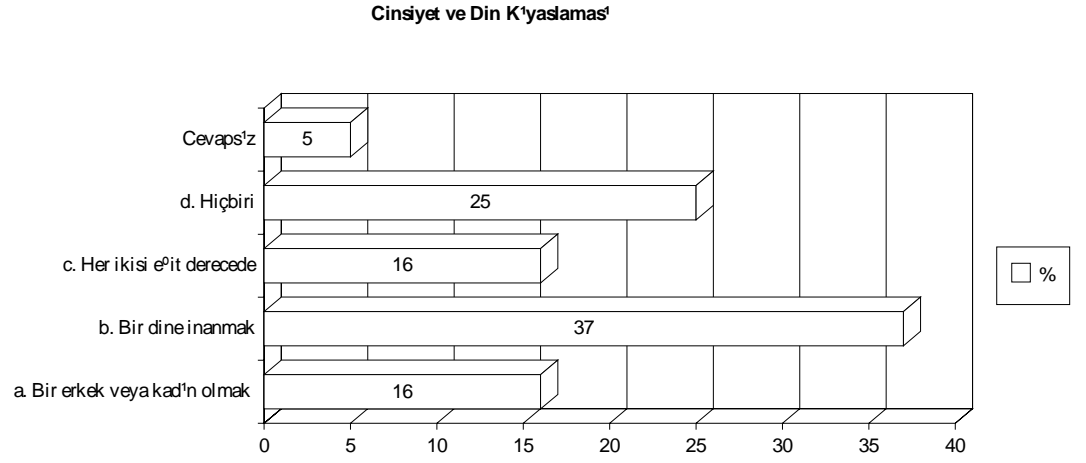
Aşağıdaki grafikte, cinsiyet ve dinî kimlik kıyaslaması toplam kadın ve erkek miktarlarına göre yapılmıştır.

Grafik 16: Cinsiyet-Dinî kimlik kıyaslaması, kadın erkek dağılımı:

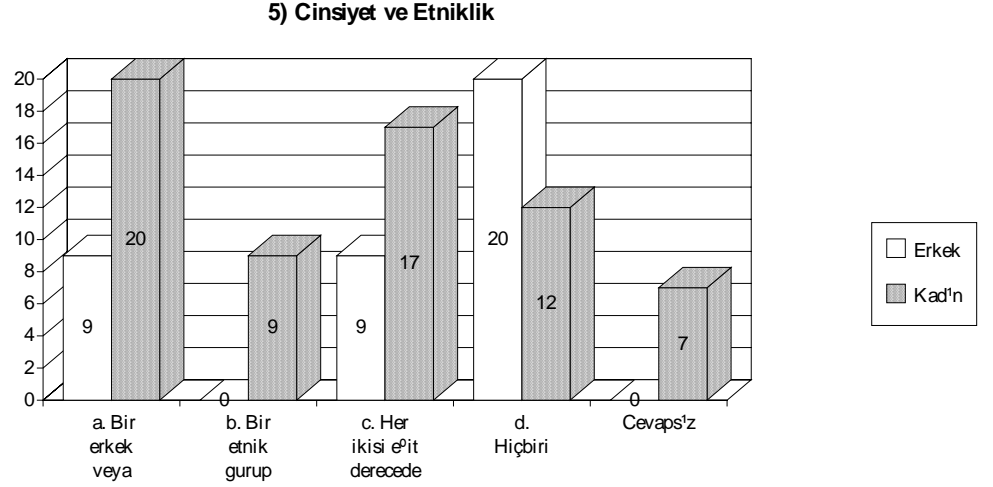
Aşağıdaki grafikte % 37'lik toplamla bir *dine inanmak*, kadın veya erkek olmaktan daha önemli görülmektedir. İkinci sırada, hiçbirine önem vermeyenler % 25'lik bir toplamı oluşturmaktadırlar. Bunlar, sadece cinsiyet kimliğini tercih edenlerle birleştirildiğinde, % 41 civarında bir kesim olmaktadır. Bu sonuç bize, ankete katılanların yarısından biraz fazlasının dinî inanca dayalı bir kimliği tercih ettiğini bildirmektedir.

Grafik 17: Cinsiyet-Dinî kimlik kıyaslaması, toplam oranlar:

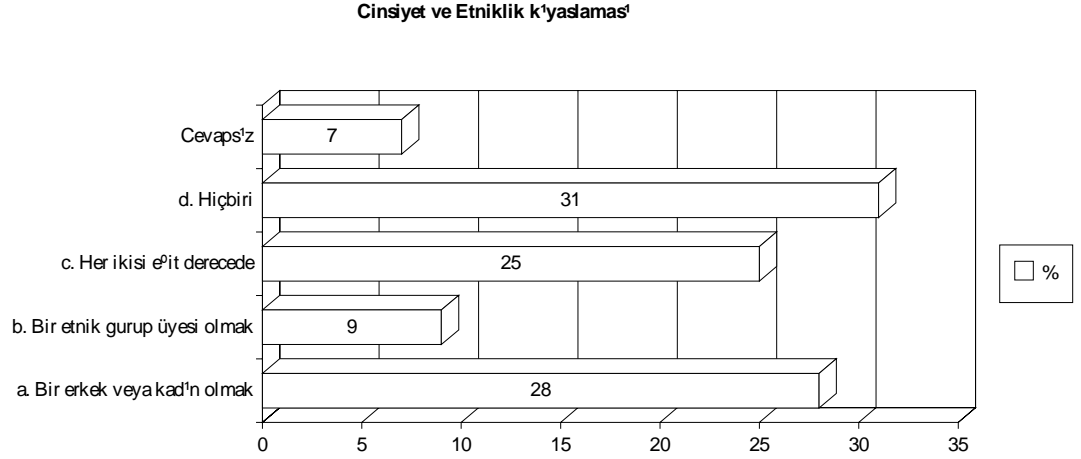
5. Soru:

Grafik 18: Cinsiyet-Etniklik kıyaslaması, kadın erkek dağılımı:

Aşağıdaki grafikte *cinsiyet* ile *etniklik* kıyaslanmaktadır. Hiçbirinin önemli olmadığını düşünen kesim % 31 ile ön sıradadır. Bu rakam cinsiyetin daha önemli olduğunu ifade eden % 28 ile birleştirilirse, ulaşılan % 59'lu çoğunluğun her hâlükârda etnikliğin karşısında olduğu anlaşılır. Nitekim, diğer şıkları tercih edenlerin toplamı % 41'lik bir oranla bu sonucu doğrulamaktadır.

Grafik 19: Cinsiyet-Etniklik kıyaslaması, toplam oranlar:

IV. gruptaki sorularda sonuç olarak, *Türklük, etniklik ve cinsiyet* kimliklerinin ortak değerlendirmesini yapmak mümkündür. Toplam sonuçların gösterildiği tablodan bu faktörlere verilen tercihler aşağıda gösterilmiştir:

Tablo 10: Türklüğün etniklik veya cinsiyet ile kıyaslanması:

	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek %	Kadın %	Toplam %
Türk olmak	10	24	34	26	37	33
Bir etnik grup üyesi olmak	0	0	0	0	0	0
Bir erkek veya kadın olmak	3	6	9	8	9	9

Yukarıdaki tabloya göre diğer iki seçenekle karşılaştırıldığında daima Türk olmayı seçen erkeklerin oranı % 26 dır. Bu gurubun % 80'i aynı zamanda bir *dine inanmayı* da seçmişlerdir. Bu sonuç, Türklükle İslâmiyet'in birlikte değerlendirildiğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu gurubun tümünü batı ve kuzey Anadolu doğumlular oluşturmaktadırlar. Kadınlar ise % 37 oranındadırlar ve doğum yeri itibariyle tüm Anadolu'ya dağılmıştır. Toplam olarak ankete katılanlar arasında % 33 oranındaki grup daima Türk olmayı seçmektedirler.

V. Grup:

Beşinci grupta sadece bir soru bulunmaktadır ve aşağıdaki şekilde tanzim edilmiştir.

V.) Hayatınız boyunca korumak istediğiniz en önemli kimlik özellikleriniz nelerdir?

Bu soruda, ankete katılanlardan, en çok değer verilen ve hayat boyu korunmak istenen kimlik özellikleri sorulmaktadır. Özelliklerin beyanları için üç sıra boş satır bırakılmıştır. Böylece maddeler halinde bir sıralama yapılması beklenmiştir. Bu tür cevaplar çoğunlukta olmakla birlikte, diğer satırlara uzanan cümleler halinde açıklama

yapanlar da vardır. Katılanların hemen tamamı bu soruyu tam olarak cevaplandırmışlardır.

Pek çok farklı cevabın verilmesi mümkün olmakla birlikte önceki soruların çağrıştırmıcılığı ve yönlendiriciliği ile belirli tarzlarda cevaplar alınarak sorunun amacına ulaşılmıştır. Bu soruya beklenen kimlik özellikleri dört ana grup halinde tasnif edilmiştir. Bunlar: (1) Türklük; (2) Din; (3) Cinsiyet; (4) Etniklik ile ilgili gruplardır. Bu kavramlar aynı zamanda bağımsız değişkenler olarak alınmaktadır.

Guruplardan herhangi birine sokulamayacak olan sübjektif veya şahsî kimlik beyanları değerlendirme dışı bırakılmıştır. Meselâ, dürüstlük, samimiyet, hoşgörü, sevgi, merhamet, duyarlılık, cesaret, saygı, bağlılık, açık sözlülük bu tür beyanlardan en sık tekrarlananlarıdır. Ayrıca Demokratiklik, Atatürkçülük ve Laiklik hem politik tavır olmalarından, hem de sadece bir veya iki kere tekrarlanmış olmalarından dolayı gruplandırılmamışlardır.

Tasnifte, grupların adlandırıldığı kavramların doğrudan zikredilmesi şartı aranmamış, bunun yerine aynı manayı kasteden eş anlamlıları da dahil edilmiştir. Meselâ, “*Müslümanlığım, İslam olmam, dini inancım, kulluğum, iman, vs...*” gibi esasında aynı anlamı ifade eden değişik adlandırmaların hepsi Din gurubuna; “*Türklüğüm, Türk olmam, Türk vatandaşı olmam, vs..*” gibi olanlar ise Türklük

gurubuna sokulmuştur. Cevaplar arasında sadece bir kişi etnik kimliğini korumak istediğini belirtmiştir. Tasnif edilen sonuçlar aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Toplam cevap sayısı üç satır cevap boşluğu bırakıldığından dolayı (103x3=309) olarak alınmaktadır. Ancak, aşağıdaki tablolar sadece verilen cevaplar göz önüne alınarak hesaplanmıştır.

Tablo 11: Önemli kimlik özellikleri:

	Toplam cevaplar	%
Türklük	39	18
Din	27	12
Cinsiyet	9	4
Etniklik	1	0.4
Diğer	142	65
Toplam	217	100

n=217

Bu soruya toplam olarak 217 cevap verilmiştir ve yüzde oranları bu miktar üzerinden hesaplanmıştır.

Yukarıdaki tablodan anlaşıldığı üzere hayat boyu korunmak istenen en önemli kimlik özellikleri özel referans niteliğinde olanlardır. Bunların yanı sıra genel referans olarak Türklük tercihi % 18 ile ikinci sıradadır. Üçüncü olarak %12 ile Din gelmektedir.

VI. Gurup:

Bu gurupta, bir önceki soruda beyan edilen kendi kimlik niteliklerine sahip olan diğer insanlarla ortak olan özellikler sorularak hangi zeminlerde bileşildiği tespit edilmektedir. Bu soruda da yine yukarıda verilen cevaplara uyumlu olarak üç boş satır bırakılmıştır:

<p>VI.) Yukarıdaki özelliğe sahip olan insanlarla hangi <u>ortak</u> şeylere sahipsiniz?</p> <p>_____</p> <p>_____</p> <p>_____</p>

Cevaplar arasından sorunun amacına uymayan ve belli bir sıklıkla tekrarı olmayan beyanlar değerlendirme dışı bırakılmıştır. Bunlar, “*sanat, paylaşmak, dostluk, dayanışma, sevgi, statü, anlayış, güven, farklılık, duyarlılık, ve iletişim*” gibi kavramlarla bir veya iki defa ifade edilmişlerdir. Diğer cevaplar ise eş anlamlılık durumları göz önüne alınarak: (1) ortak inanç; (2) ırk; (3) kültür; (4) vatan; (5) hayat tarzı; (6) cinsiyet; (7) dil gurupları arasında tasnif edilmiştir. Aşağıdaki tablo bu guruplara verilen tasnifli cevapları göstermektedir.

Tablo 12: Aynı kimlik unsurunu taşıyan grup üyeleriyle ortak değerler:

<i>Ortak Değerler:</i>	<i>Toplam</i>	<i>%</i>
İnanç	25	15
İrk	27	16
Kültür	32	19
Vatan	11	7
Hayat Tarzı	25	15
Cinsiyet	11	7
Dil	3	2
Diğer Değerler	32	19

n=166

Bu soruya toplam olarak 166 cevap verilmiştir ve yüzde oranları bu miktar üzerinden hesaplanmıştır.

VII. Grup:

Bu gruptaki soru aşağıdaki şekilde tanzim edilmiştir:

<p>VII.) Üyesi olduğunuz toplum, zümre veya kesimin sizin için en önemli özellikleri nelerdir?</p> <p>_____</p> <p>_____</p> <p>_____</p>

Amaç ise, üye olunan grubun hangi özelliklerinden dolayı tercih edildiğini tespit etmektir. Buradaki grup kavramı genel olarak

değerlendirilmektedir. Herhangi bir alt gurup, etnik gurup, sosyal sınıf, veya cinsiyet gurubu gibi belli bir kısıtlama yapılmamıştır. Bu yüzden soruda, “*toplum, zümre veya kesim*” şeklinde serbest ifadeyi mümkün kılacak genel terimler kullanılmıştır.

Gurubun en çok tekrar edilen önemli özellikleri başlıca; (1) İslam; (2) Ortak hayat tarzı; (3) Türklük; (4) Laiklik; (5) Atatürkçülük; (6) Vatan olmak üzere altı gurupta tasnif edilmiştir. Sadece bir veya iki kere tekrarlan diğer beyanlar değerlendirme dışı bırakılmıştır: “*bağlılık, düşüncelere saygı, hoşgörü, saygı ve sevgi duyulması, üstünlük, dürüstlük, haklarını savunmak, düşüncede birlik, misafirperverlik, bağlılık, samimiyet, münevverlik, hürriyet, yardımlaşma, fedakarlık.*”

Tablo 13: Aynı kimlik unsurlarını taşıyan grup üyelerinin ortak özellikleri:

<i>Beyanlar</i>	<i>Toplam</i>	<i>%</i>
İslam	6	4
Ortak Hayat Tarzı	17	11
Türklük	6	4
Laiklik	4	3
Atatürkçülük	6	4
Vatan	3	2
Diğer Beyanlar	112	72

n=154

Bu soruya toplam 154 beyan yazılmıştır ve yüzde oranları bu miktar esas alınarak hesaplanmıştır.

VIII. Grup

Bu grup aşağıdaki şekilde hazırlanmış olup şahsî kimlik bilgilerini kapsamaktadır. Elde edilen sonuçlar yukarıda genel olarak değerlendirilmiştir.

Bölümünüz?.....Yaşınız?.....	
Doğum Yeriniz?.....	Babanızın doğum yeri?.....
Cinsiyetiniz? E: ☐ K: ☐	Gelir durumunuz? Düşük: ☐ Orta: ☐
İyi: ☐ Yüksek: ☐	

S o n u ç

Bu çalışmada bilgi sosyolojisi yaklaşımları kullanılarak kimlik sorunu incelenmiştir. Araştırmayı yönlendiren esas teori, kimliğin sosyal şartlara bağlı olarak teşekkül etmesidir. Bu çerçevedeki teorik analizler ışığında, gençlik kesiminden bir grup öğrenci üzerinde anket çalışması yapılmıştır.

Bilgi sosyolojisi, bilginin sosyal olarak şekillendiğini işlemektedir. Bilgi, toplum içindeki dolaşımıyla iki yönde işleyen ve değişen bir süreç içindedir. İlk süreçte düşünce, ferdi zihinden kaynaklanarak sosyal boyuta ulaşırken değişmektedir. Sosyal ilişkiler bu değişimi sağlayan başlıca faktördür. Diğer süreç ise, bilginin toplumdan ferde doğru akışıdır; sosyalleştirme veya kimlik edinme olarak da adlandırılabilir. Kimlik, sadece toplum tarafından meydana getirilen sosyal bir fenomen değildir. Genetik özellikler, coğrafi şartlar, toplum dışı başka faktörler de kimlik üzerinde etkili olmaktadır.

Bilgi sosyolojisi, zaman ve mekân şartlarına göre sosyal realitenin izafi farklılıklarını ortaya koymaktadır. Başka bir deyişle her dönemin ve toplumun kendine has bir kimlik modeli vardır. Bu

model muhtelif faktörlerin etkisiyle sosyal olarak meydana getirilmektedir.

Araştırmamızın tatbikat bölümünde bu modelin unsurları değerlendirilmektedir. Genel olarak öğrenciler kendilerini sosyal kimliği belirten terimlerle adlandırmaktadırlar. Buna göre, kimlik teşekkülünde, sahip olunan özelliklerin %48'ine çok büyük bir önem atfedilmektedir. Bu miktarın %19,9'unun millî olduğu beyan edilmiştir. *Millîlik* kavramı, Türk, Müslüman, yardımsever, öğrenci, bir spor takımı taraftarı veya manevî değerlere saygılı olmak gibi çok değişik deyimler ve niteliklerle tasvir edilmektedir. Bu sonuç milliyetçilik duygusunun oldukça güçlü olduğunu; şahsî niteliklerden meslekî niteliklere kadar hemen her alana yayılmış olduğunu ifade etmektedir.

Bir diğer önemli sonuç ise, kimlik unsurlarının kıyaslanmasında Türk kimliği, İslâmiyet, cinsiyet gibi diğer unsurlarla birlikte bir terkip olarak değerlendirilmiştir. Meselâ, Türk olmayı seçenlerin %80'i, aynı zamanda Müslüman olmayı da seçmişlerdir.

Hiçbir etnik kimlik özelliği referans olarak beyan edilmemiş olmasına rağmen, kıyaslama sorularında ortak nitelik olarak etnikliği tercih edenler %0.4 dür. Bu sonuç, etniklik kavramının toplumda doğru anlaşılmadığını ortaya koymaktadır. Aksi takdirde ilk soruda da

referans olarak belirtilmesi, farklı bir nitelik olarak beyan edilmesi gerekirdi.

Değerlendirilen sonuçlarda, etnik

veya kültürel çoğulculuğu işaret eden herhangi bir beyana rastlanmamıştır. Türkiye’de çoğulcu bir yapıdan söz edebilmek için, farklı sosyal bünyelerin mevcut olması gerekir. Ancak farklı bir sosyal bünye veya kültür tespit edildiği takdirde çokluktan bahsetmek mümkün olabilmektedir. Aksi takdirde homojen olan bir yapıyı bölmekle veya sunî farklar üretmekle çoğulculuk sağlanamaz. Başka bir deyişle, farklılık tüm bir kültürel yapıya dayanmalıdır; farklı bir kültür, hele millî kültür, dejenere olmuş sadece bir kabile lisanı çerçevesine sokulamaz.

Diğer yönden, hangi çok kültürlülüğün (multiculturalism) bir vakıa (sosyolojik realite), düşünce (ideolojik) veya strateji olduğu, bir toplumun gerçek kriterlerine göre belirlenebilir.

Sosyal realitede, çok kültürlülüğün ve buna bağlı olarak bir etnik gurubun varlığından söz edebilmek için, bazı kriterler belirlemek mümkündür:

1. Etnik görünüm; etnik gurup üyelerinin toplum içinde orijinal özellikleriyle rahatça tanınır olmaları gerekir. Topluma yabancı bir kültürel kimlik, şekil veya davranış farklarıyla derhal

teşhis edilmektedir. Biyolojik yapı farklılıkları, etnik kültür özellikleriyle donatıldığı takdirde etnik görünümü desteklemektedir. Meselâ, Amerika'daki Asyalı göçmenler veya zenciler etnik kimliklerini aynı zamanda biyolojik yapılarıyla da ortaya koymaktadırlar.

2. Kültür üretimi; etnik gurubun yaşayan ve kendini yenileyen bir kültüre sahip olması gerekir. Bu, kendi halkı tarafından o kültüre katkıda bulunulması, geliştirilmesi anlamını taşımaktadır. Meselâ, Kanada'daki Fransız azınlık, bir etnik gurup olarak Fransız kültüründen beslenmektedir. Etnik kültür üretimi kesildiği takdirde etnik kimlik ortadan kalkar.

3. Kurumsal tamlık; bir kültürün var olabilmesi için belli bir topluluğun, sosyal hayatını orijinal bir şekilde düzenlemiş, başka bir deyişle farklı bir sosyal hayatı yaşayabileceği kendine has müesseselerin tümünü yaratmış olması gerekmektedir. Yönetim, yargı, sanat, eğitim gibi temel müesseselerin eksiksiz olarak fonksiyonel olmaları gerekmektedir. Ayrıca, sosyal müesseselerin hem şekil hem de anlam bakımından mevcudiyetinde farklılıklar da olmalıdır. Meselâ, aile müessesesindeki ana-baba rollerine yüklenen anlamlar bir başka kültürdekinden farklı olmalıdır.

4. Etnik sınırlar; tarih, bölge, din, ırk gibi etnik işaretlerle orijinal farklılıkların ortaya konulmuş olması gerekir. Bu durum aynı zamanda diğer kültür tarafından tanınmış olmayı da gerektirmektedir. Başka bir deyişle, etnik kültürün varlığı, zaman içinde hâkim kültür veya diğer kültürler tarafından kabul edilmiştir. Böylece kültürler arasında bir sınır teşekkül etmektedir. Bosna-Hersek'teki Müslüman Türk varlığı, etnik sınırlara açık bir örnektir. Yukarıdaki kriterlerin tümünü sağlayan bir başka örnek de Almanya'daki Türk kesimidir.

Öte yandan, sosyolojik kriterlerin dışında, sadece ideolojik olarak da çoğulculuktan söz edilmektedir. Bu tür çoğulculuk, sosyalizmin kalkmasından sonra değişik bir form olarak ortaya çıkmıştır.²⁰⁶ Sosyal realitedeki sosyolojik kriterlere dayanmayan, sadece ideolojik olarak ortaya atılan çoğulculuk ve etnikliğe bir örnek de Türkiye'deki durumdur. Herhangi bir kültürel dayanağı olmamasına rağmen, bazı sosyal yapı şartları kullanılmak suretiyle, milletlerarası strateji gereği etnik gruplar yaratılmaktadır. Sosyolojinin kavramlarıyla ifade etmek gerekirse, Türkiye'de farklı

²⁰⁶M. E. Erkal, Etnik Tuzak. Turan Kültür Vakfı, İstanbul, 1993, s.118-9.

bir kültür ve sosyal bünye ihdas edilmeye çalışılmaktadır. Bu çabanın sosyal realitedeki dayanakları enternasyonalist siyasî zümrelerdir.²⁰⁷

Kimlik konusunda dikkatleri çeken bazı ana problemleri şöylece özetlemek mümkündür:

1. Kolektif kimlik özellikleri giderek kaybolmaktadır. Fert açısından sosyal değerlerin önemi azalmakta ve böylece belirli manevi prensipler çerçevesinde cereyan eden sosyal bütünlük sekteye uğramaktadır.

2. Ferdî kimliğin meydana gelişinde (ferdî kimliğin ediniminde veya kimlik transferinde) müessir olan faktörler sosyal yapı dışından taşınmakta ve mevcut mânevî değerler sistemine uygun olmadıklarından dolayı hem ferdî hem de sosyal boyutlarda psikolojik ve toplumsal rahatsızlıklara, anemiye sebep olmaktadır. Ayrıca vurgulanması gereken bir diğer husus da, kültürel kavramların değişik kültürel sistemlerde farklı anlamlara gelmeleridir.²⁰⁸ Mânâ farklarını değerlendirmeden bir kültürel unsur komple transfer edildiği takdirde büyük anlam karmaşasına sebep olacağı âşikârdır.

²⁰⁷F. Eroğlu, "Güneydoğu'da 'Siyasî Çözüm' Arayışlarının İdeolojik Kökenleri." Türk Yurdu, sayı 78, c. 14, Şubat 1994, s. 34-5.

²⁰⁸ Saskatchewan Dept. of Education, *Diverse Voices: Selecting Equitable Resources for Indian and Metis Education.*, Regina. Canada.1992, s. 5

3. Ferdîn sosyalleşmesinde en önemli faktör ailedir. Ailenin çocuk üzerindeki maddi desteği, sosyal yönlendirmesi onun ileride uygun bir statü kazanmasını sağlayan başlıca faktördür. Ancak, tek veya çalışan ebeveynler, coğrafi akıcılık ve diğer yönelimler ailenin bu fonksiyonunu yerine getirmesini tehlikeye sokmaktadır.²⁰⁹

4. Göç dalgası mevcut kültürü tahrip etmektedir. Göçmen nüfus ayrıca ülkeyi çok-etnikli, çok-kültürlü bir yapıya dönüştürme tehlikesi vardır.²¹⁰ Geleneksel yapının değişmesi, millî kimliğin bir kısmının kaybedilmesine sebep olmaktadır. Amerika'daki çalışmalar daha ziyade göçmenlerin ülkeye geldiklerinde karşılaştıkları problemler üzerine yapılmıştır. Bunlar ülkeye geldiklerinde bir kimlik bunalımına düşmekte, veya kültür şokuna uğramaktadırlar. Ayrıca kısa sürede Amerikan kültürüne uyum sağlayamadıkları takdirde başarılı da olamayacaklardır. Özellikle çocuklar kendilerini farklı hissetmektedirler. Eğer bu hisleri makul , meşru, ve rasyonel bir zemine oturtamazlarsa bunalıma ve krize düşecekler, neticede problem olacaklar, hiç kimseye faydaları dokunmayacak, Amerikan kültürüne dahi asimile olamayacaklardır. Böyle bir duruma

²⁰⁹F. Earls ve M. Carlson, "Towards sustainable development for American families." Daedalus. v. 122, Winter 1993, s. 93-121.

²¹⁰A. Riding, "The French Funk." The New York Times Magazine. Mar. 21 1993, s. 24-5.

düşmemek için halihazırda sahip bulundukları statünün meşrulaştırılmasını istemektedirler. Çoğu kere gizli fakat esas sebebi teşkil eden bu duygu ve düşünceler etnik gurur (ethnic pride) şeklinde de ortaya çıkmaktadır. Bu durum özellikle eğitim konusunda kendini hissettirmektedir.

5. İşsizlik, kimlik unsurlarını, zaman mefhumunu ve kendine güveni tahrip ederek ferdin sosyal konumunu sekteye uğratmaktadır. Ayrıca işyerindeki sosyal destek ağları kopmakta, maddi zorluklar baş göstermekte ve sosyal ilişkiler zayıflamaktadır.²¹¹

6. Cinsiyetlerin birbirlerine karşı rollerinde büyük bir kimlik krizi yaşanmaktadır. Kimlik değişimlerinde eşcinsellik gibi beşerî hayata aykırı sapmalar bir kimlik tipi olarak kabul edilmektedir.²¹² Feminist hareketler kadının gerek toplumdaki, gerekse aile içindeki anne ve eş rolünü tahrip etmektedir. Kadına geleneksel bir saygıyı göstermek bile hatalı bir davranış riskini taşıyabilmektedir.²¹³

²¹¹S. J. Watkins, "Unemployment and health." World Health. Nov./Dec. 1992, s. 18-19.

²¹²C. Phillips, "'To imagine that I am another' (C. Cahun at the Zabriskie Gallery)". Art in America. v. 80, July 1992, s. 92-3.

²¹³G. F. Kreyche, "Time to cry 'Auntie!'" USA Today (Periodical). v.121, Mar. 1993, s.98

7. Post modern dönem kendine has özellikleriyle zıtlıklar arasında bir belirsizlik arz etmektedir. Post modern bilimin teknolojik hâkimiyeti popüler kültürün sosyal ihtiyaçlarıyla birleşmekte ve böylece bir yandan değişimler büyük toplumsal fayda sağlarken, öte yandan kaosa sürüklemektedir.²¹⁴ Bu konudaki endişelerden biri de post modern kimliğin güvenilir ve uyumlu benlik düşüncesini zedelemesidir. Kitleye sağlam bir kimlik duygusu kazandıran iki ana gelenek post modern akımlar tarafından parçalanmaktadır. Ferdin duygusal derinliğinin güçleri olarak *romantizm* ve benlikte merkezî bir unsur olarak rasyonel düşüncüyü vurgulayan *modernizm* zayıflamaktadır.

8. İletişimi artıran otomobil, telefon, bilgisayar, ve televizyon gibi teknolojik gelişmeler sosyal hayata etkili bir şekilde yansımakta ve dolaylı veya doğrudan sosyal ilişkileri etkilemektedir. Aşırı teşhir, gittikçe artan ölçülerde gizlilikleri gözler önüne sermekte ve böylece gerçek benlik duyguları zayıflamaktadır. Post modern

²¹⁴A. Kroker, M. Kroker, D. Cook, "*Panic USA: Hypermodernism as America's Postmodernism.*" Social Problems, vol. 37, no. 4, (November 1990), s.443-59.

yaşantı daha az ben-merkezli fakat daha zengin unsurlara sahip bir hayat olabilir.²¹⁵

9. Yeryüzünde bir süredir mevcut olan ortam ırkçılık ve etnik yargıları yeniden alevlendirmiştir.²¹⁶ Özellikle siyasî alandaki değişmeler ve Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra yeni kurulan devletler ayrı kimliklerini geliştirmeye başlamışlardır.²¹⁷

10. Yukarıdaki analizler kısaca, benzerlikler temeline dayalı mekanik dayanışmanın aşındığını ve birbirinden ayrı belirgin ilişkilerin oluşturduğu kimlik tipinin ortaya çıktığını işaret etmektedir. Bu aslında, doğuştan mevcut niteliklerin öneminin azalması, sonradan elde edilen niteliklerin öneminin ise artmasına doğru işleyen bir süreçtir. Başka bir deyişle vasıf kazanmak önem kazandıkça, daha önce var olan veya doğuştan sahip olunan unsurlar artık önemini kaybetmektedir. Esas alınan benzerlikler genellikle etniklik, ırk, yaş ve cinsiyet gibi ana özelliklerdir. Bu tür unsurların ferdin hareketleri ve davranışları üzerindeki bağlayıcılıkları giderek azalmaktadır.

²¹⁵K. J. Gergen, "The decline and fall of personality." Psychology Today. v. 25, Nov./Dec. 1992, s. 58-63.

²¹⁶F. Mayor, "Learning the Lesson of Tolerance." The Unesco Courier. v. 45, Oct. 1992, s. 46-7.

²¹⁷V. Pope, "Unquiet on the Baltic front." U.S. News & World Report. v. 113, Aug. 24 1992, s. 50.

Öneriler:

Daha sonra yapılacak araştırmalarda özellikle eğitim kurumları ve millî kimlik ilişkisi çerçevesinde aşağıdaki konular ele alınabilir:

1. Bu çalışmadaki bulguları, bir sonraki dönem öğrenciler üzerinde aynı araştırmaları yaparak kıyaslamak;

2. Gençlikteki temel kimlik unsurlarının neler olduğunu ortaya çıkarmak;

3. Öğrenci gençliğindeki kolektif kimliğe (Türk kimliğine) olan bağlılığın derecesini tespit etmek; bu kimlik nasıl bir bilinçle edinilmiştir ve korunmaktadır?

4. Türk kimlik unsurlarının hangi öğelerden müteşekkil olduğu belirlenerek bunların oluşturduğu bir modelin esas alınması ve diğer taraftan öğrenci kesiminden seçilecek bir gençlik gurubun kimlik özellikleriyle kıyaslamak;

Böylece ana mecradan ayrıldıkça ortaya çıkacak sapmalar ve bunların sebep olacakları zararlara dikkatleri çekmek mümkün olacaktır.

Ek. Anket

K A Y N A K L A R

“*The new Yanquis.*” National Review. v. 45, Jan. 18 1993.

“The Sociology of Black American Literature: The Changing Social Role of Black Writers.”, Chicago Univ. Ill. Center for Social Organization Studies. Working Paper Number 171. 1973.

İngilizce - Türkçe Redhouse Sözlüğü, Redhouse Yayınevi, İstanbul, 1989.

ACKOFF, R. L. The Design of Social Research. The University of Chicago Press, Chicago, 1967.

ADLER, F. “The Range of Sociology of Knowledge.” in Modern Sociological Theory: in Continuity and Change. H. Becker ve A. Boskoff (ed.), U.S.A., 1957.

ALBA, R. D. ve CHAMLİN, M. B. . “A *Preliminary Examination of Ethnic Identification Among Whites*”, American Sociological Review, Vol. 48 (April: 240-7).

ANDERSON, A. B.; STASIULIS, D. K. “*Canadian Multiculturalism: A Critique.*” Paper presented at the Conference on “Ethnicity, Power and Politics in Canada,” the Biennial Conference of the Canadian Ethnic Studies Association, (Vancouver, Canada, October 11-13, 1979)

- APPLE, M. W. ve WEİS, L., “Seeing Education Relationally: The Stratification of Culture and People in the Sociology of School Knowledge.”, Journal of Education; vo: 168, no: 1, 1986.
- ARON, R. Main Currents in Sociological Thought, Volume I. (Translated by Richard Howard and Helen Weaver.) N.Y. 1968.
- ARON, R. Main Currents in Sociological Thought, Volume II. (Translated by Richard Howard and Helen Weaver.) N.Y. 1970.
- ARSAL, S. M. Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları, (4.Baskı), Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1979
- ATAL, Y. “*City lights: the impact of rural-urban migration.*”, The Courier, (Unesco). Vol. 38, Sept. 1985.
- BİLGİSEVEN, Â. Kurtkan, Genel Sosyoloji: Kavramlar-Nazariyeler Bünye (Türkiyede Sosyal Tabakalaşma) Değişme ve Sosyal Gelişme. İstanbul, 1982.
- BİLGİSEVEN, Â. Kurtkan. Türk Milletinin Mânevî Değerleri. İstanbul, 1984.
- BABBİE, E. The Practice of Social Research. Wadsworth Publishing Company, California, 1989.
- BAR, M. “*Cultural Characteristics and Group Image of Religious Youth.*” Youth and Society; v.16, n.2, Dec 1984.
- BARTH, F. (ed.) Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Cultural Difference, Allen and Unwin, London, 1970.

- BECKER, H. ve BOSKOFF, A. (ed.). Modern Sociological Theory in Continuity and Change. USA 1957
- BECKER, H. ve DAHLKE, H. O., “Max Scheler’s Sociology of Knowledge”, Philosophy and Phenomenological Research, vol.II, 1941-2.
- BELLAH, R. N. “*Elite failure.*” The Christian Century. v. 109, July 15-22 1992.
- BENOÎST, J. M. “*Thatcherism across the Channel (Bruges group meeting in Paris).*” National Review. Vol. 41, Nov. 10 1989.
- BERGER, P. ve LUCKMANN, T. The Social Construction of Reality. USA. 1966.
- BERGER, P. “*Identity as a Problem in the Sociology of Knowledge*”, in Towards the Sociology of Knowledge: Origin and Development of a Sociological Thought Style, Gunter W. Remmling (ed.), London, 1973.
- BERGER, P. “*Identity as a Problem in the Sociology of Knowledge.*” Journal of Sociology, VII, s. 105-15, 1966.
- BLEİCHER, J. The Blackwell Dictionary of Twentieth - Century Social Thought, W. Outhwaite, ve T. Bottomore (ed.), Oxford, 1993
- BLOOM, M. “*Shake, rattle, and roll.*”, New York. Vol. 20, Nov. 23, 1987.
- BLUMER, H. Symbolic Interactionism Perspective and Method. Prentice-Hall, N.J. 1969.

BOGARDUS, E. S. “*Cultural Pluralizm and Acculturation.*”
Sociology and Social Researc. n.34, 1949.

BOHRNSTEDT G. W. ve KNOKE, D. Statistics for Social
Data Analysis. Peacock Publishers, Illinois,
1982.

BOULDING, K. E. The Image, Knowledge in Life and
Society. USA, 1964.

BRADDOCK J. H.; CRAÏN, R. L.; MCPARTLAND, J. M. “A
*long-term view of school desegregation: some
recent studies of graduates as adults.*”, Phi Delta
Kappan. v. 66, Dec. 1984.

BRODBECK, M. (ed.), Readings in the Philosophy of the
Social Sciences, The MacMillan Comp. U.S.A.
1968.

BURGESS, E. W. ‘*Accommodation*’, maddesi, Encyclopedia
of the Social Sciences, vol. I, E. Seligman (ed.),
Macmillan Co., New York, 1930.

BURKE, P. ve TULLY, J. C. “*The Measurement of Role
Identity*”, Social Forces, Vol. 55, June 1977, (s.
881-97)

Canada. Saskatchewan Dept. of Education, Diverse Voices:
Selecting Equitable Resources for Indian and
Metis Education. Regina. 1992.

CANTOR, M. H. “*Families: a Basic Source of Long-Term
Care for the Elderly.*”, Aging. no.349, 1985.

CAUGHEY, J. L. “*Personal Identity and Social
Organization,*” Ethos, Vol. 8, (Fall 1980).

- COSER, L. A. , “*Knowledge Sociology of*”, International Encyclopedia of the Social Sciences, Vol .8, 1961.
- CURTIS, J. E. ve PETRAS, John W. (Ed. by), “Introduction”, The Sociology of Knowledge: A Reader, Preager Publishers, London, 1970.
- DAHL, R. A. Dilemmas of Pluralist Democracy: Autonomy vs. Control. Yale University press, N. Y. 1982.
- DANT, T. Knowledge, Ideology and Discourse, A Sociological Perspective. NY: 1991.
- DEGRÉ, G. L. Society and Ideology. Columbia University Press, N. Y., 1943.
- DEWEY, J. The Public and its Problems. H.Holt and Co., N.Y. 1927.
- EARLS, F. ve CARLSON, M. “*Towards sustainable development for American families.*” Daedalus. v. 122, Winter 1993.
- EBERT, J. ve diğ. “*Reflections on Intercultural Education.*” Western European Education; v.20, n.4, Win 1988.
- EIDHEIM, H. “*When Ethnic Identity is a Social Stigma.*” in Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Differance, F. Barth (ed.), Brown and Company, Boston, 1969.
- ERICSON, B. Problems of an Emprical Sociology of Knowledge. Almqvist & Wiksell, Sweden, 1975.
- ERICSON, E. Childhood and Society, Harmondsworth, England, 1963.

- EROĞLU, F. “Güneydoğu’da ‘Siyasî Çözüm’ Arayışlarının İdeolojik Kökenleri.” Türk Yurdu, sayı 78, c. 14, Şubat 1994.
- ERKAL, M. E. Sosyoloji (Toplumbilimi), Der Yayınevi, İstanbul, 1993.
- ERKAL, M. E. Etnik Tuzak. Turan Kültür Vakfı, İstanbul, 1993.
- ERKAL, M. E. İktisadi Kalkınmanın Kültür Temelleri. İstanbul, 1991.
- FAIRCHILD, H. P. (ed.), Dictionary of Sociology and Related Sciences, Littlefield, Adams & Co., New Jersey, 1967.
- FELSON, R. B. “*Social Sources of Information in the Development of Self*”, The Sociological Quarterly, Vol. 22, Winter 1981, (s. 69-77).
- FİNE, G. A. “*The dirty play of little boys.*”, Society. v. 24, Nov./Dec. 1986.
- FİSCHER, C. S., The Urban Experience, Harcourt, N. Y., 1984.
- FORDHAM, S. Racelessness in Private Schools: Should We Deconstruct the Racial and Cultural Identity of African-American Adolescents. Teachers College Record; v. 92 n.3 Spr 1991. England.
- FORTE, D. F. “*Islam and Politics.*” Teaching Political Science; v.11, n.4, Sum 1984.
- FREEDMAN, M. (ed.), A Minority in Britain, Vallentine, London, 1955.

- FRENK, J. J. *Social Origin Professional Socialization And Labor Market Dynamics: The Determinants of Career Preferences Among Medical Interns in Mecsico*. Dissertation (Ph.D.) The University of Michigan, 1983.
- FRISBY, D. The Alienated Mind The Sociology of Knowledge in Germany 1918-33. Humanities Press, N.J. 1983.
- GARAFOLA, L. "Dance Review: Wailing walls" Dance Magazine. v. 67, Mar. 1993.
- GARY, A. F. "The dirty play of little boys.", Society. v. 24, Nov./Dec. 1986.
- GEE, J. P. "Dracula, the Vampire Lestat, and TESOL." Journal of Education; v.171, n.1, 1989.
- GELLNER, E. Uluslar ve Ulusculuk, 1992.
- GERBNER, G. "Society's storyteller: how television creates the myths bywhich we live.", Media & Values. no:59-60, Fall, 1992.
- GERGEN, K. J. "The decline and fall of personality." Psychology Today. v. 25, Nov./Dec. 1992.
- GERTH, H. H. ve MILLS, C. W. From Max Weber: Essays in Sociology. NY, 1964.
- GILLIN, J. L. ve GILLIN, J. P. Cultural Sociology. The Macmillan Co., New York, 1948.
- GLASER, B. G. ve STRAUSS, A. L., The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research. Aldine Publishing Comp., Chicago, 1967.

- GOFFMAN, E. Relations in Public. Basic Books, New York, 1971.
- GOFFMAN, E. Stigma: Notes on and Management of Spoiled Identities. Prentice Hall, New Jersey, 1963.
- GÖKYAY, O. Ş. “Basatın Tepegözü Öldürdüğü Boyu”, Dede Korkut Hikâyeleri, Tercüman 1001 Temel Eser No. 149, İstanbul 1980.
- GOLDENBERG, S. Thinking Sociologically. California, 1987.
- GOLDSMİTH, R. The Effects of Parental Employment Status, Dissertation (Ph.D.), The University of Michigan, 1986.
- GONZALEZ, A. “Participation” at WMEX-FM: Interventional Rhetoric of Ohio Mexican Americans”. Western Journal of Speech Communication; v.53, n.4, Fall 1989.
- GORDON, C. “Self-Conceptions: Configurations on Content,” in The Self in Social Interaction, (ed.) C. Gordon ve K. Gergen, Willey and Sons Publ., New York, 1968.
- GORDON, C. Human Nature, Class and Ethnicity. Oxford University Press, N.Y., 1978
- GOULD, J. ve W. L. KOLB (ed.), A Dictionary of The Social Sciences. The Free Press, New York, 1964.
- GOULDNER, A. W. The Coming Crisis of Western Sociology. USA: 1970.
- GREELEY, A. M. Ethnicity in the United States. John Willey and Sons, N.Y. 1974.

- GREEN, James W. Cultural Awareness in the Human Services, Prentice-Hall, inc., N.J., 1982.
- GURVITCH, G. The Social Frameworks of Knowledge. M. ve K. Thompson (trans. by), Harper & Row Publishers, N. Y., 1971.
- GÜNGÖR, E. Dünden Bugünden: Tarih - Kültür ve Milliyetçilik, Ankara, 1982.
- HALL, E. “*All in the family.*” Psychology Today. v. 21, Nov. 1987.
- HART, H. ‘*Accommodation*’ maddesi, Dictionary of Sociology and Related Sciences , H. P. Fairchild (ed.), Littlefield, Adams & Co., New Jersey, 1967.
- HART, H. ‘*Accommodation, creative*’ maddesi, Dictionary of Sociology and Related Sciences , H. P. Fairchild (Ed.), Littlefield, Adams & Co., New Jersey, 1967.
- HAYES, C. J. H. “*Bases of Nationalism.*” in Nationalism and International Progress. U. G. Whitaker, Jr. (ed.), Chandler Publihing, San Francisco, 1961.
- HEKMAN, S. J. Hermeneutics and the Sociology of Knowledge. University of Notre Dame Press, Indiana, 1986.
- HELMSTADTER, G. C. Research Concepts in Human Behavior: Education, Psychology, Sociology. The Century Psychology Series, Meredith Corporation, N. Y., 1970.
- HESS, B. B. v.d., Sociology, U.S.A., 1988.

- HINKLE, G. J. “*Sociology and Psychoanalysis*”, Modern Sociological Theory in Continuity and Change. H. Becker ve A. Boskoff (ed.), N.Y., 1957.
- HOLLANDER, E. P. Principles and Methods of Social Psychology. Oxford University Press, N. Y., 1969.
- HOPE, S. “*Ourselves, our Values.*” Arts Education Policy Review. v. 94, Jan./Feb. 1993.
- HOROWITZ, I. L. Philosophy, Science and the Sociology of Knowledge. Thomas Publisher, Illinois, 1961.
- HOSSLER, Don; ve diğerleri, An Investigation of the Knowledge Claims Supporting Goal Based Planning and Organizational Culture as Keys to Excellence in Educational Organizations., Study supported by the Profitt Fund, School of Education, Indiana University, Bloomington. 1988.
- HOWELL, G. D. *Intercultural Communication and the Concept of Marginality*. Paper presented at the Speech Communication Association Summer Conference on Intercultural Communication. (Tampa, Florida, July 17-21, 1978).
- HUI-SHENG LIN, “*The Determinants of the timing of First Marriage for Women in Taiwan.*” Dissertation (Ph.D.) The university of Michigan, 1988.
- HURLEY, D. “*Getting help from helping.*” Psychology Today. Vol. 22, Jan. 1988.
- HUSZAR, G. B. (ed.) The Intellectuals: A Controversial Portrait. The Free Press of Glencoe, Illinois, 1960.

- HYMAN, H. H. ve SINGER, E. (ed.), Readings in Reference Group Theory and Research. The Free Press, New York, 1968.
- HYMAN, H. “*The Psychology of Status*.” Archives of Psychology. n.269, 1942.
- JAHODA, M. “*Socialization*” maddesi, The Blackwell Dictionary of Twentieth-Century Social Thought, W. Outwhite ve T. Bottomore (ed.), U.S.A., 1993
- JARY, D. ve JARY, J., “*Sociology of Knowledge*” maddesi, The Harper Collins Dictionary of Sociology, Series Editor: Eugene Ehrlich, Harper Perennial, New York, 1991.
- JOMILLS, H. B.; CRAIN, R. L.; MCPARTLAND, J. M. “*A long-term view of school desegregation: some recent studies of graduates as adults*.”, Phi Delta Kappan. Vol. 66, Dec. 1984.
- KADUSHIN, C. “*Mental Health and The Interpersonal Environment: A Reexamination of some Effects of Social Structure on Mental Health*”, American Sociological Review, Vol. 48, (s. 188-98).
- KAFESOĞLU, İ. Türk Millî Kültürü. (10. Baskı), Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1993.
- KALLEN, E. *The Western Samoan Kinship Bridge : A Study in Migration, Social Change, and the new Ethnicity*. Leiden, U.S.A., 1982.
- KELLAS, J. G. The Politics of Nationalism and Ethnicity. MacMillan, Hong Kong, 1991.

- KELLEY, H. "*Two Functions of Referance Groups.*" in G.E. Swanson, T.M. Newcomp ve E.L. Hartley (ed.), Readings in Social Psychology. Henry Holt and Co., N.Y. 1952.
- KESLER, J. "*Can evangelicalism survive its success?*" Christianity Today. v. 36, Oct. 5 1992.
- KİM, Young Yun ve GUDYKUNST, W. B. (ed.) Theories in Intercultural Communication. (Speech Communication Association, Annandale, Va.) International and Intercultural Communication Annual; Vol.12, U.S. Virginia. 1988.
- KÖSOĞLU, N. Millî Kültür ve Kimlik. stanbul, 1992.
- KREYCHE, G. F. "*Time to cry "Auntie!"*." USA Today (Periodical). v.121, Mar. 1993.
- KROKER, A.; KROKER, M.; COOK, D.; "*Panic USA: Hypermodernism as America's Postmodernism.*" Social Problems. vol. 37, no. 4, (November 1990), s. 443-59.
- KUHN, M. ve MCPARTLAND, T. S. "*An Emprical Investigation of Self-Attitudes,*" American Sociological Review, Vol. 19, 1954.
- LAHJOMRİ, A. "*Teaching of the French Language in Morocco and Dialogue of Cultures.*" Francais dans le Monde; n.189, s.18-21, (Nov-Dec 1984).
- LEE, A. ve SOLOMON, N. Unreliable Sources: A Guide to Detecting Bias in News Media, Carol Publishing Group, U.S.A., 1992
- LERNER, M. Ideas Are4 Weapons. N.Y., 1939.

- LEVISON, A. B. Knowledge and Society: An Introduction to the Philosophy of the Social Sciences. USA: 1974.
- LINDESMITH, A. R. ve STRAUSS, A. L. Social Psychology, N.Y., 1956.
- LINTON, R. A. “*Concept of National Character.*” in Personality in Political Crisis. Stanton ve S. E. Perry (ed.), Glencoe, Free Press, 1951, (133-150).
- LONGHURST, B. Karl Mannheim and the Contemporary Sociology of Knowledge. NY. 1989.
- LORRAI, M. *The ‘Talented Tenth’ Reconsidered: Race Consciousness*. Dissertation (Ph.D), The University of Michigan, 1988.
- MACINTYRE, J. Keyano College Effective Programming Partnerships: Assisting Aboriginal People To Meet Employer Expectations. Paper presented at the Annual Conference of the Association of Canadian Community Colleges (Montreal, Quebec, May 24-27, 1992). Canada.
- MACIVER, R. M. Society, Its Structure and Changes, Ray Long & Richard R. Smith, New York, 1931.
- MACKIE, M. “*The Domestication of Self: Gender Comparisons of Self-Imagery and Self-Esteem*”, Social Psychology Quarterly, Vol. 46, no. 4, 1983.
- MAJORS, R. ve MANCINI, J. “*Rescuing the black male.*” The Futurist. v. 26, Sept./Oct. 1992.

- MALINOWSKI, B. A Scientific Theory of Culture and Other Essays. USA: 1944.
- MANDELL, A. “*The Limits of Change: Insights from the Sociology of Knowledge for Educational Theory.*” American Journal of Education; Vol. 94, n. 3, May 1986.
- MANNHEIM, K. Essays on the Sociology of Knowledge. (ed.) P. Kecskemeti, NY, 1952.
- MANNHEIM, K. Diagnosis of our Time, London: 1962.
- MARJORIE, H. C. “*Families: a Basic Source of Long-Term Care for the Elderly.*”, Aging. v. no: 349, 1985.
- MARZOLLO, J. “*How They Learn Best (four year olds).*”, Parents. v. 63, Jan. 1988.
- MAYOR, F. “*Learning the Lesson of Tolerance.*” The Unesco Courier. v. 45, Oct. 1992.
- MCAULIFFE, K. “*Making of a Mind.*”, Omni. Vol. 8, New York, Oct. 1985.
- MEAD, G. H. On Social Psychology: Selected Papers. A. Strauss (ed.), Chicago, 1972.
- MEJA, V. ve STEHR, N. (ed.) Knowledge and Politics: The Sociology of Knowledge Dispute. Routledge, N. Y., 1990.
- MERCER, J. R. “*Test ‘Validity,’ ‘Bias,’ and ‘Fairness’: An Analysis from the Perspective of the Sociology of Knowledge.*” Interchange: A Journal of Educational Studies, Vol.9, no.1, 1978-79.

- MERTON, R. K.; BROOM, L.; COTTRELL L. S. (ed.)
Sociology Today: Problems and Prospects.
Volume II, NY, 1959.
- MERTON, R. K., The Sociology of Science: Theoretical and
Empirical Investigations, Edited and with an
introduction by Norman W. Storer, The
University of Chicago Press, Chicago, 1973.
- MERTON, R. K. Social Theory and Social Structure. N.Y.,
1968.
- MILLER, M. ve BONNIE, J. “*The Human Web: Reflections
on the State of Pastoral Theology.*” The
Christian Century. v. 110, Apr. 7 1993.
- MILLER, D. C. Handbook of Research Design and Social
Measurement. McKay Company, N. Y., 1970.
- MILLS, C.W. The Sociological Imagination. Oxford Univ.
Press., N.Y., 1959.
- MINAI, A. T. Art, Science and Architecture: Architecture as a
Dynamic Process of Structuring Matter-Energy
in the Spatio-Temporal World., Document,
University of Michigan Microfilms, Ann Arbor,
1969.
- MONTAGU, F. A. Man’s Most Dangerous Myth, Colombia
University Press, New York, 1942.
- MYRON, Magnet, “*Rebels with a Cause (Blaming Society for
Inner City Crime).*” National Review. Vol. 45,
Mar. 15, 1993.
- NARANJO, D. R. *A Comparition of White/Anglo and
Chicano Students in an Investigation of The
Relationship Between Education and Student*

- Identity*. Dissertation (Ph.D.). The University of Michigan, 1983.
- NARROLL, R., “*Ethnic Unit Classification*.” Current Anthropology, Vol. 5, 1964.
- NEWCOMB, T. M. Social Psychology, Dryden Press, N.Y. 1950.
- NEWCOMB, T. “*Continuities in Social Research*.” American Journal of Sociology. n.57, 1951.
- NEWCOMB, T. M. Social Psychology, The Dryden Press, N. Y., 1950.
- NEWMAN, W. M. American Pluralism. Harper and Row, N. Y. 1973.
- NOBLİT, G. W.; EAKER, D. J., Evaluation Designs as Political Strategies. Paper presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association (Washington, DC, April 20-24, 1987).
- OGBURN, W. F. ve NİMKOFF, M. F. Sociology. Cambridge, U.S.A., 1940.
- ÖKSÜZ, E. “*Körfez Savaşı Sonrasında Kuzey Irak Meselesi ve Dış Politika Girdaplarımız*.” Türk Dili ve Millî Bütünlüğümüz, Açık Oturumlar Dizisi:12, Aydınlar Ocağı Yayını, (s.11-26), İstanbul, 1991.
- Organisation for Economic Cooperation and Development., Centre for Educational Research and Innovation. One School, Many Cultures. Paris (France) 1989.

- OROMANER, M. Toward a More Comprehensive Understanding of the Community College. U.S. New Jersey, 1985.
- OSTRY, B. *"The Information "Revolution": Information, Communications and Culture."* Paper presented at the Annual Meeting of the International Institute of Communications. (London, England, September 9-13, 1979)
- OTT, L.; MENDENHALL W.; ve LARSON, R. F. Statistics: A Tool for the Social Sciences. (second Edition), Duxbury Press, Massachusetts, 1978.
- OUTHWAITE, W. ve BOTTOMORE, T. (ed.by.), Advisory Editors E. Gellner, R. Nisbet, A. Touraine, The Blackwell Dictionary of Twentieth-Century Social Thought, Basil Blackwell, Cambridge, 1993.
- PARK, R. E. ve BURGESS, E. W. Introduction to the Science of Sociology, University of Chicago Press, 1921.
- PARSONS, T. ve BALES, R. F. Family: Socialization and Interaction Process. The Free Press, Glencoe, 1955.
- PARSONS, T. Sociological Theory and Modern Society. Free Press, N.Y., 1967.
- PEACH, R. Ethnic Segregation in Cities. Croom Helm, London, 1981.
- PECK, B. *"Bringing Europe into the curriculum"* Phi Delta Kappan. v. 74, Sept. 1992.

- PERSONS, T. ve BALES, R. F. Family: Socialization and Interaction Process, The Free Press, Glencoe, 1955.
- PHILLIPS, C.””*To imagine that I am another*” (C. Cahun at the Zabriskie Gallery)”. Art in America. v. 80, July 1992.
- POPE, V. “*Unquiet on the Baltic front.*” U.S. News & World Report. v. 113, Aug. 24 1992.
- PRICE, D. K. America’s Unwritten Constitution Science, Religion, and Political Responsibility. USA, 1985.
- RENOÎR, A. *A Future for the Past: Remarks on the State and Responsibilities of the Classics in America*. MALT Bulletin; Vol. 49 no:3, (s.25-34), Spr. 1975.
- RİDİNG, A. “*The French Funk.*” The New York Times Magazine. Mar. 21 1993.
- ROBERTS, B. A., Sociological Reflections on Methods in School Music, Canadian Music Educators Association, Toronto (Ontario), 1991.
- ROSE, A. M. ‘*Accommodation*’ maddesi, A Dictionary of The Social Sciences, GOULD, J. ve W. L. KOLB (Ed), The Free Press, New York, 1964
- ROSE, A. M. Racial and Ethnic Relations in Contemporary Social Problems, Merton and Nisbet, 1961.
- ROSEN, S. “*Society and Reform in China.*”, Current History. v. 84, Sept. 1985.

ROSSIDES, D.W. The History and Nature of Sociological Theory. U.S.A., 1978.

Saskatchewan Dept. of Education, Diverse Voices: Selecting Equitable Resources for Indian and Metis Education. Regina. Canada. Saskatchewan.1992.

SCHEMPP, P. G., From the Outside In and Back Again: A Sociological Analysis of the Acquisition, Evaluation, and Utilization of a Teacher's Occupational Knowledge.; Paper presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association (San Francisco, CA, March 27-31, 1989)

SCHWARTZ, B. Vertical Classification A Study in Structuralism and the Sociology of Knowledge. Chicago. 1981

SELIGMAN, E. R. A. (ed.), Encyclopedia of the Social Sciences, Vol. I, Macmillan Co., New York, 1930.

SHIBUTANI, T. "*Referance Groups as Perspectives*." American Journal of Sociology. n.60, 1959.

SIMMEL, G. Conflict and the Web of Group Affiliations, Translated by K. WOLF and R. BENDIX, The Free Press, N.Y. 1955.

SINGH, F. "*Teaching English to Adult Speakers of Other Languages: 1910-1920*." College ESL; Vol.2, n.1, May 1992

SOJACY, L. "*Power play (childhood role play)*", Working Woman. v. 10, Sept. 1985.

- SOMMER, R. ve SOMMER, B. A Practical Guide to Behavioral Research: Tools and Techniques. (second edition), Oxford University Press, 1986.
- SOYKAN, Ö. N. Bilgi Sosyolojisi, (M.S.Ü. 1987-89 basılmamış ders notları).
- SPROTT, W. J. H., Science and Social Action, Watts, London, 1954.
- STANLEY, R. “*Society and Reform in China.*”, Current History. Vol. 84, Sept. 1985.
- STARK, W. The Sociology of Knowledge: Toward a Deeper Understanding of the History of Ideas, With a new introduction by E. Doyle McCarthy, Transaction Publishers, New Brunswick, 1991.
- STARR, J. M. “*The Generation of Social Change: New Perspectives on Youth Movements in Modern History.*”, Paper presented at the Annual Meeting of the American Anthropological Association (New York, NY, August, 1980).
- STARR, J. M. “The Generation of Social Change: New Perspectives on Youth Movements in Modern History.”, Paper presented at the Annual Meeting of the American Anthropological Association (New York, NY, August, 1980).
- STEHR, N. ve MEJA, V. (ed.), Society and Knowledge: Contemporary Perspectives in the Sociology of Knowledge. USA. 1984.
- STRYKER, S. “*Identity Salience and Role Performance.*” Journal of Marriage and the Family, 4 Nov. 1968, (s.558-64).

- SWANSON, G. E. "Internalization" maddesi, A Dictionary of the Social Sciences, J. Gould ve W. L. Kolb (ed.), The Free Press, N.Y., 1964.
- SWINGEWOOD, A. A Short History of Sociological Thought. Hong Kong, 1991.
- TAYLOR, S. Conceptions of Institutions and the Theory of Knowledge. NY, 1956.
- TESKE, R. ve NELSON, B. H. *Acculturation and Assimilation: A Clarification*". American Ethnologist, n.1, (May 1974).
- THOİTS, P. A. "Multiple Identities and Psychological Well-Being: A Reformulation and Test of the Social Isolation Hypothesis", American Sociological Review, Vol. 48 (2), April 1983, (s. 174-87).
- TOOLAN, D. "The Male Agony" Commonweal. v. 119, Nov. 20, 1992.
- TOURAINÉ, A. The Self-Production of Society. (trans.by) D. Coltman, The University of Chicago Press, Chicago, 1977.
- TUMİN, M. M., 'Ethnic Group' maddesi, A Dictionary of The Social Sciences, Gould, J. ve W. L. Kolb (ed.), The Free Press, New York, 1964.
- TURHAN, M. Kültür Değişimleri. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Nu. 16, İstanbul, 1987.
- TURHAN, M. Maarifimizin Ana Dâvaları ve Bazı Hal Çareleri. Bedir Yayınevi, İstanbul, 1964.

- TURIEL, E. The Development of Social Knowledge, Morality and Convention. USA, 1983.
- TÜRKDOĞAN, O. “*Türkiye’de Etnik Guruplar*”, Türk dünyası Tarih Dergisi, s.78, Haziran 1993
- TÜRKDOĞAN, O. Millî Kültür Modernleşme ve İslâm. İstanbul, 1983.
- TURNER, R. “*Role - Taking Role Standpoint, and Referance Group Behavior.*” American Journal of Sociology. n.61, 1956.
- UN Chronicle. “I Set of ideas endorsed as ‘appropriate basis’ for overall agreement on Cyprus.” v. 29, Sept. 1992.
- USA Today (Periodical). “*Easing transition to new school*” v. 121, Aug. 1992.
- UTNE, E. “*On the Importance of Being Tribal and the Prospects for Creating Multicultural Community*” Utne Reader. July/Aug. 1992.
- VEBLEN, T. The Theory of the Leisure Class. USA, 1934.
- WAGNER, H. R. “*Mannheim’s Historicism.*” Social Research. n.9, (Sept. 1952)
- Webster’s Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language, Gramercy Books, New York, 1989.
- WILLOWER, D. J., Some “*Yes, Buts*” and *Educational Administration.*” (Paper presented at a University Council for Educational Administration Conference on Educational Leadership in honor of Jack.), Columbus, Ohio, Culbertson (Austin, TX, May 1982).

- WOLFF, K. "*The Metropolis and Mental Life.*", The Sociology of George Simmel, U.S.A., 1950.
- WOLFF, K. "*The Sociology of Knowledge: Emphasis on an Emprical Attitude.*" Philosophy of Science. n.10, (April 1943).
- WYNNE, E. A. "*Will the young support the old?*", Society. v. 23, Sept./Oct. 1986.
- YANCEY, W.; ERICKSEN, E. P.; JULIANI, R. N. "*Emergent Ethnicity: A Review and Reformulation.*" American Sociological Review, Vol. 41, (s. 391-403), June 1976.
- YEPSEN, R. "*Saturation pointers*". Men's Health. v. 8, Jan./Feb. 1993.
- ZAVALLONI, M. "*Social Identity: Perspective and Prospects.*" Social Science Information, Vol.12, 1976.